

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ FREDERICK 2023-2024

«Δημώνασσα»

Επιμέλεια: Βασιλική Καραγκούνη, Επίκουρη Καθηγήτρια,
Πρόεδρος του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick

 Frederick University

Copyright © 2024, FREDERICK UNIVERSITY
Λευκωσία – Λεμεσός 2023-2024

**ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ FREDERICK 2023-2024
«ΔΗΜΩΝΑΣΣΑ»**

**Επιμέλεια: Βασιλική Καραγκούνη, Επίκουρη Καθηγήτρια,
Πρόεδρος του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick**

Copyright © 2024, FREDERICK UNIVERSITY

Λευκωσία – Λεμεσός 2023-2024

Πρόλογος

Η Δημόνασσα υπήρξε κατά το μύθο ή την ιστορία στην αρχαιότητα, Κύπρια βασίλισσα. Παρατίθεται κατωτέρω απόσπασμα από το βιβλίο Χρ.Κληρίδης, Το Κυπριακό Νομικό Σύστημα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελίδες 23-24:

*«Η θυγάτηρ της Δημονάσσης,¹
Διαπράξασα μοιχεία, εκάρη
την κόμην και ενεγράφη μεταξύ
Των μοιχαλίδων, εκ δε των
Δυο αυτής υιών ο μεν, επειδή
εφόνευσεν βουν αροτήρα, κατεδικάσθη
εις θάνατον, ο δε αυτοκτονήσας
εστερήθη της κηδεύσεως».*

Είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα από τη Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια «Κύπρος», Πυρσός, σελίδα 452, ανάπτυπο 64 (αυτούσιο):

«Νόμοι Ατελείς είναι αι υπάρχουσαι πληροφορίες περί της νομοθεσίας της Κύπρου κατά τας διαφόρους περιόδους της ιστορίας της. Εις τον Δίωνα τον Χρυσόστομον (Λογ. 64) οφείλομεν την πληροφορίαν ότι κατά τους αρχαίους χρόνους ίσχυον, εν τοίς άλλοις, εν τη νήσω οι ακόλουθοι νόμοι:

α) «Την μοιχεύθεισαν χειρομένων πορνεύεσθαι». Ο νόμος ούτος είχε ως σκοπόν την εξασφάλισιν της ιερότητας του γάμου.

β) «Τον αυτόν αποκτείναντα άταφον ρίπτεσθαι». Ουδαμού εν τοις ελληνικοίς νόμοις υπάρχει τοσούτον απόλυτος καταδίκη της αυτοκτονίας. Εν Αθήναις απεκόπτετο ή χείρ του αυτοκτονούντος και εθάπτετο μακράν, το δε σώμα ενεταφιάζετο το πρόσωπον έχον εστραμμένον προς δυσμάς.

γ) «Μη αποκτείναι βούν αροτήρα». Ο νόμος ούτος επέβαλλε ποινήν θανάτου εις τους φονεύοντας αροτήρας βούς, προασπίζων ούτω το τόσον χρησίμως βοηθούν τον άνθρωπον εις τα έργα του ζών. Αλλ' εις μόνον τούς Κυπρίους και τούς Φρύγας εύρηται τοσούτον αυστηρά ποινή.

Η υπό του Δίωνος μαρτυρουμένη παράδοσις αποδίδει την θέσπισιν των τριών τούτων νόμων εις τινα Κυπρίαν, Δημόνασσαν καλουμένην, πρόσωπον μυθολογικόν μάλλον ή ιστορικόν, ήτις επέβαλε πρώτη αυτούς εις τά ίδια της τέκνα. Η θυγάτηρ δηλαδή της Δημονάσσης, διαπράξασα μοιχείαν, εκάρη την κόμην και ενεγράφη μεταξύ των μοιχαλίδων, εκ δε των δύο αυτής υιών ο μεν, επειδή εφόνευσε βούν αροτήρα, κατεδικάσθη εις θάνατον, ο δε, αυτοκτονήσας, εστερήθη τής κηδεύσεως».

Η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει πλούσιο υλικό από ορισμένες από τις πολυάριθμες δραστηριότητες του Τμήματος Νομικής και μελών του αλλά και άλλων νομικών συνεργατών του Τμήματος, καθώς και των πρώτων μεταπτυχιακών φοιτητών και φοιτητριών του νέου Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών Δημόσιο Δίκαιο που προσφέρεται διά ζώσης στη Λευκωσία. Καλύπτει θέματα του Κυπριακού Δικαίου, Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων,

¹ Στη Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια «Κύπρος», από όπου τα αποσπάσματα, η Δημόνασσα αναγράφεται με «ο».

Ευρωπαϊκού Δικαίου, Δημόσιου Δικαίου και βιβλιοπαρουσιάσεις συγγραμμάτων μελών του Τμήματος.

Μέσα από την Επετηρίδα, αναδύονται οι σύγχρονες τάσεις, εξελίξεις και προοπτικές στο δίκαιο. Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στους συντάκτες των διαφόρων κειμένων, αλλά και στο διδακτικό προσωπικό του Τμήματος, το οποίο συνέδραμε στην υλοποίηση της δημοσίευσης της Επετηρίδας Δημόνιασσα 2023/2024. Είναι η πέμπτη πλέον έκδοση.

Καθηγητής Χρίστος Κληρίδης
Αναπληρωτής Κοσμήτορας της Σχολής
Νομικής και Διοίκησης Επιχειρήσεων

Επ.Καθηγήτρια Βασιλική Καραγκούνη
Πρόεδρος του Τμήματος Νομικής

Λευκωσία – Λεμεσός 2024

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. ΜΕΛΕΤΕΣ

Μαρκέλλα Τσάμη, Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός του Αγγλικού Νομικού Συστήματος και εντός του Κυπριακού Νομικού Συστήματος	1
Θεόδωρος Τσάμης, Ο έλεγχος νομιμότητας πράξεων δημοσίων αρχών στο αγγλικό και στο κυπριακό διοικητικό σύστημα	12
Χριστιάνα Θεοδοσίου, Το Ελληνικό Συμβούλιο της Επικρατείας και το Ανώτατο Δικαστήριο της Κυπριακής Δημοκρατίας	26
Πωλίνα Οδυσσέως, Ο Έλεγχος Συνταγματικότητας στην Ελληνική και Κυπριακή Έννομη τάξη – Συγκριτική μελέτη	37

B. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

B.1 Χαιρετισμοί και ομιλίες από την επιστημονική εκδήλωση *Η προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων γυναικών και ανηλίκων από τη σεξουαλική βία στο πλαίσιο του Jus in Bello και στο Jus post Bellum* που συνδιοργανώθηκε από το Πανεπιστήμιο Frederick και το Ίδρυμα «Ζωή κατά της Εμπόλεμης Βίας» στις 28 Νοεμβρίου 2023 στην αίθουσα εκδηλώσεων του Πανεπιστημίου στη Λευκωσία

Νατάσσα Φρειδερίκου, Χαιρετισμός 46

Άννα Κουκκίδη-Προκοπίου, Χαιρετισμός 49

Ανδρέας Μαυρογιάννης, Μαζικές παραβιάσεις των δικαιωμάτων των γυναικών στην Κύπρο, κατά και μετά την εισβολή του 1974: Προσπάθειες για καταδίκη των εγκλημάτων της Τουρκίας 52

Κωνσταντίνος Κουρούπης, Το ενωσιακό νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία των αμάχων κατά την περίοδο των ενόπλων συρράξεων από τα εγκλήματα κατά της γενετήσιας αξιοπρέπειας 61

B.2 Ομιλίες από την επιστημονική εκδήλωση *Τεχνητή Νοημοσύνη και Δικαιοσύνη: Προκλήσεις και εξελίξεις* που πραγματοποιήθηκε στις 21 Φεβρουαρίου 2024 στην αίθουσα εκδηλώσεων του Πανεπιστημίου στη Λεμεσό

Δημήτριος Δεβετζής, Τεχνητή νοημοσύνη, Εργασία και Δίκαιο 65

Γιώργος Τ. Χριστοφίδης, Η τεχνητή νοημοσύνη στην πολιτική δίκη 71

B.3 Ομιλίες από την επιστημονική εκδήλωση του Πανεπιστημίου Frederick *Η εξέλιξη της νομοθεσίας για τη νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές ενέργειες στον ευρωπαϊκό χώρο* που πραγματοποιήθηκε στις 14 Μαΐου 2024 στην αίθουσα εκδηλώσεων του Πανεπιστημίου στη Λευκωσία

Κατερίνα Κ. Συκιώτη-Χαραλαμπάκη, Η εμπλοκή των δικηγόρων στο αδίκημα της νομιμοποίησης εσόδων 81

Νίκη Ξενοφώντος, Εφαρμογή Κυρώσεων Ε.Ε. και Νομικές Διαστάσεις (EU Sanctions) 87

Γ. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Γ.1 Παρουσίαση του βιβλίου της Επίκουρης Καθηγήτριας του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick Μαρίας Στυλιανίδου *Κώδικας Δεοντολογίας για τη φορολογία των επιχειρήσεων - Η προσέγγιση του ευρωπαϊκού ήπιου δικαίου για την άμεση φορολογία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023 που πραγματοποιήθηκε στις 9 Απριλίου 2024 στην αίθουσα εκδηλώσεων του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών

Μαρία Στυλιανίδου, Αντιφώνηση

94

Γ.2 Παρουσίαση του βιβλίου της Επίκουρης Καθηγήτριας, Προέδρου του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick Βασιλικής Καραγκούνη *Ο ακυρωτικός δικαστικός έλεγχος των διοικητικών πράξεων στην αγγλική, την ελληνική και την κυπριακή έννομη τάξη*, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα ΕΕ, 2024 που πραγματοποιήθηκε στις 16 Μαΐου 2024 στην αίθουσα εκδηλώσεων του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών

Χρήστος Κληρίδης, Παρουσίαση του βιβλίου

97

Βασιλική Καραγκούνη, Αντιφώνηση

105

A. ΜΕΛΕΤΕΣ

Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός του Αγγλικού Νομικού Συστήματος και εντός του Κυπριακού Νομικού Συστήματος

Μαρκέλλα Τσάμη, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δημόσιο Δίκαιο» του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick

Πρόλογος

Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ηθικές αρχές.¹ Ορίζουν και θέτουν τα «ορθά» πρότυπα της ανθρώπινης συμπεριφοράς και κατά κανόνα διαθέτουν νόμιμη προστασία σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, το ευρωπαϊκό δίκαιο αλλά και από τα εθνικά δίκαια των κρατών.² Τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούνται από τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα.³ Για παράδειγμα το δικαίωμα στην ελευθερία, το δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης και έκφρασης, το δικαίωμα στη ζωή αλλά και το δικαίωμα της ίσης μεταχείρισης έναντι του νόμου.⁴ Επιπλέον, αποτελούνται από πολιτιστικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα σαν τα δικαιώματα στην υγεία, στην ιατρική περίθαλψη, στην εργασία, στην κατοικία, στην εκπαίδευση αλλά και το δικαίωμα πολιτικής συμμετοχής. Επεκτείνοντας το θέμα λοιπόν, τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν διεθνή χαρακτήρα, τίθενται σε ισχύ και εφαρμόζονται παντού ενώ ταυτόχρονα διαφυλάσσουν την ισότητα μιας και ισχύουν και αντιμετωπίζουν τους πάντες με ακριβώς τον ίδιο τρόπο, χωρίς την οποιαδήποτε διάκριση ενώπιον του νόμου.⁵

Η εν λόγω εργασία θα ασχοληθεί με τον τρόπο που προστατεύονται τα ανθρώπινα δικαιώματα εντός του Αγγλικού Νομικού Συστήματος μέσα στα χρόνια και με ποιο τρόπο προστατεύονται εντός του Κυπριακού Νομικού Συστήματος ώστε να καταλήξει σε συμπεράσματα κατά πόσο μοιάζουν ή διαφέρουν τα δύο αυτά συστήματα ως προς το συγκεκριμένο τομέα, την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

1. Αγγλικό δίκαιο και ανθρώπινα δικαιώματα

Το Ηνωμένο Βασίλειο θεωρείται η «χώρα μητέρα» του κοινοβουλευτισμού και των ελευθεριών.⁶ Για τον λόγο αυτό, το πολιτικό του σύστημα θεωρείται πρότυπο σε σχέση με την προστασία των ατομικών ελευθεριών και γενικά των θεμελιωδών δικαιωμάτων.⁷ Είναι παραδεκτό το ότι το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελεί πράγματι μια χώρα ιδιαίτερης, συναρπαστικής, μακράς συνταγματικής ιστορίας μιας και ήδη από τον 11ο αιώνα είχε αρχίσει να διαμορφώνει μια τάξη συνταγματική, η οποία όλο και εξελισσόταν χωρίς να πάψει ποτέ, πράγμα το οποίο φαίνεται αφού συνεχίζει να

¹ Civil liberties and Human rights, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 1.

² Civil liberties and Human rights, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 1.

³ Civil liberties and Human rights, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 7.

⁴ Civil liberties and Human rights, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 7.

⁵ Civil liberties and Human rights, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 8.

⁶ La question de l'adoption d'un nouveau Bill of Rights au Royaume Uni, A. Antoine, 2010 σελ.686.

⁷ La question de l'adoption d'un nouveau Bill of Rights au Royaume Uni, A. Antoine, 2010 σελ.686.

εξελίσσεται ακόμη και μέχρι σήμερα.⁸ Το παράδοξο της υπόθεσης όμως είναι ότι αναφέρετε μια συνεχή συνταγματική εξέλιξη σε θέματα προστασίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων και ακόμη και σε άλλα θέματα, για ένα κράτος, το οποίο δεν κατέχει το τυπικό, γραπτό σύνταγμα.⁹ Το Ηνωμένο Βασίλειο είναι ένα κράτος που διαθέτει άγραφο σύνταγμα και μια δυνατή αρχή ότι την κυριαρχία στην συνταγματική τάξη την έχει το Κοινοβούλιο.¹⁰ Η αρχή αυτή είναι γνωστή ως *parliamentary sovereignty* και βάση αυτής το Κοινοβούλιο θεωρείται το ανώτατο νομοθετικό όργανο, το οποίο έχει την δυνατότητα να εκδίδει τα λεγόμενα *Acts of Parliament* που αποτελούν την ανώτατη πηγή του βρετανικού δικαίου.¹¹ Επιπλέον, το Κοινοβούλιο έχει την δυνατότητα να νομοθετεί όπως το ίδιο επιθυμεί σχετικά με οποιοδήποτε θέμα θέλει, φτάνει όμως να μην δεσμεύει με κανένα τρόπο τα μελλοντικά κοινοβούλια. Τα *Acts* που εκδίδει έχουν τυπικά ίση ισχύ το ένα με το άλλο.¹² Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι τα βρετανικά δικαστήρια δεν έχουν την δικαιοδοσία να αμφισβητήσουν αυτά τα *Acts*.¹³ Με αυτό τον τρόπο, δημιουργήθηκε για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων το *Human Rights Act*.¹⁴

Παρόλα αυτά, εκτός από το *Human Rights Act*, το Ηνωμένο Βασίλειο προστατεύει τα ανθρώπινα δικαιώματα και με άλλους τρόπους αφού όπως αναφέρθηκε ήδη, είναι πρωτοπόρο κράτος αλλά και πρότυπο όσο αφορά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο βρετανικό δίκαιο τα ανθρώπινα δικαιώματα προστατεύονται βάση του *common law*, του διεθνούς δικαίου, του *Human Rights Act* αλλά και από διεθνή κείμενα και νόμους.¹⁵ Μπορεί το Ηνωμένο Βασίλειο μετά το *Brexit* το 2020 να αποχώρησε από την Ευρωπαϊκή Ένωση ωστόσο ορισμένοι τομείς δικαίου της έχουν επηρεαστεί από την Ένωση, όπως πχ. τα ανθρώπινα δικαιώματα, με αποτέλεσμα ακόμα να κάποιες ενωσιακές διατάξεις να είναι ενσωματωμένες στο εθνικό βρετανικό δίκαιο.

Έτσι, λοιπόν, στην συνέχεια της εργασίας θα παρουσιαστούν όλοι οι πιο πάνω τρόποι προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σύμφωνα με το αγγλικό δίκαιο.

1.1 Magna Carta Libertatum

Το έτος 2015 οι ευγενείς μαζί με τον Κλήρο και τους εμπόρους εξεγέρθηκαν εναντίον του τότε βασιλιά, Ιωάννη Α', υποβάλλοντας του κάποια αιτήματα τα οποία και αναγκάστηκε στη συνέχεια να τα αποδεχτεί και να τα κυρώσει.¹⁶ Αποτέλεσμα της πράξης αυτής, ήταν να δημιουργηθεί η *Magna Carta Libertatum* ή αλλιώς γνωστή στα ελληνικά, η Μεγάλη Χάρτα των ελευθεριών.¹⁷ Είναι σημαντικό να αναφερθεί το ότι θεωρείται το πρώτο ουσιαστικά συγκροτημένο κείμενο συνταγματικού χαρακτήρα

⁸ Ευρωπαϊκή Συνταγματική Ιστορία, Γιώργος Γεραπετρίτης, 2014, σελ. 3.

⁹ *Civil liberties and Human rights*, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 8.

¹⁰ *Civil liberties and Human rights*, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 8-9.

¹¹ *Public Law and Human Rights 2017-2018*, Robert G. Lee, 27th edition, page 13.

¹² *Public Law and Human Rights 2017-2018*, Robert G. Lee, 27th edition, page 17.

¹³ "No Act of Parliament can be unconstitutional, for the law of the land knows not the word or the idea", *English Constitutional History* by S.B. Chrimes, 1947, page 43.

¹⁴ *Civil liberties and Human rights*, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 13.

¹⁵ *Civil liberties and Human rights*, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 15.

¹⁶ *Public Law and Human Rights 2017-2018*, Robert G. Lee, 27th edition, page 1.

¹⁷ *Human Rights, Human Dignity and Cosmopolitan Ideals* by Matthias Lutz-Bachmann and Amos Nascimento, page 1.

που έχει γνωρίσει αλλά και μάθει ο κόσμος.¹⁸ Αυτό οφείλεται στο ότι η Magna Carta Libertatum παρείχε αναγνωρισμένα δικαιώματα στους «ελεύθερους ανθρώπους» δηλαδή στους ανθρώπους που δεν ελέγχονταν από το βασιλικό καθεστώς της Αγγλίας.¹⁹ Περιορίστηκε με αυτό τον τρόπο η άσκηση της βασιλικής εξουσίας, κάτι το οποίο οδήγησε στη συνέχεια στην δημιουργία και ισχυροποίηση ενός αντιπροσωπευτικού συστήματος.²⁰

Στο τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων η Magna Carta Libertatum προέβλεπε τα εξής:

A) Προστάτευε την προσωπική ελευθερία απαγορεύοντας τις αυθαίρετες διώξεις. Παρείχε ορισμένες διατάξεις για την εξασφάλιση δίκαιης δίκης. Κανένας δεν μπορούσε να συλληφθεί, να εξοριστεί, να φυλακιστεί.²¹ Ακόμη απαγόρευε την στέρηση ή τον περιορισμό της περιουσίας.²² Εξαίρεση σε όλα αυτά ήταν αν υπήρχε η νόμιμη κρίση ομοτίμων ή βάση του εθνικού νόμου.²³ Η πώληση απονομής, απόδοσης της δικαιοσύνης αλλά και η αρνησιδικία απαγορεύονται.²⁴ Επιπρόσθετα, χωρίς την ύπαρξη αξιόπιστης μαρτυρίας δεν γίνεται σε κανένα προσαγωγή ενώπιον του δικαστηρίου.²⁵

B) Η επίταξη σιταριού όπως και η αφαίρεση οποιασδήποτε άλλης προσωπικής περιουσίας απαγορεύεται όταν δεν δίνονται άμεσες αποζημιώσεις.²⁶

Γ) Οι ποινές που δίνονταν στους παραβάτες έπρεπε να είναι αναλογικές με το παράπτωμα το οποίο διέπραξαν.²⁷

Δ) Δικαίωμα στην ελευθερία κίνησης αλλά και διαμονής, ιδιαίτερα για τους εμπόρους. Το εν λόγω δικαίωμα ίσχυε για το εσωτερικό του κράτους, για την έξοδο από το κράτος αλλά και για την επιστροφή πίσω σε αυτό.²⁸

Ε) Τέθηκαν περιορισμοί της άσκησης της βασιλικής εξουσίας σχετικά με τους υπηκόους σε θέματα που αφορούσαν το οικογενειακό δικαίο, το κληρονομικό δικαίο αλλά και τον ιδιωτικό βίο.²⁹

ΣΤ) Δόθηκε ρητή εγγύηση ότι το βασίλειο θα τηρούσε τις εν λόγω ελευθερίες (Magna Carta Libertatum) όπως το ίδιο θα έπρατταν κληρικοί και λαϊκοί.³⁰

¹⁸ Human Rights, Human Dignity and Cosmopolitan Ideals by Matthias Lutz-Bachmann and Amos Nascimento, page 1.

¹⁹ Human Rights, Human Dignity and Cosmopolitan Ideals by Matthias Lutz-Bachmann and Amos Nascimento, page 1.

²⁰ Human Rights, Human Dignity and Cosmopolitan Ideals by Matthias Lutz-Bachmann and Amos Nascimento, page 2.

²¹ Άρθρο 39, https://archive.csac.history.wisc.edu/1_Magna_Charta.pdf.

²² Άρθρο 39, https://archive.csac.history.wisc.edu/1_Magna_Charta.pdf.

²³ Άρθρο 39, https://archive.csac.history.wisc.edu/1_Magna_Charta.pdf.

²⁴ Άρθρο 40, https://archive.csac.history.wisc.edu/1_Magna_Charta.pdf.

²⁵ Άρθρο 38, https://archive.csac.history.wisc.edu/1_Magna_Charta.pdf.

²⁶ Άρθρο 28, https://archive.csac.history.wisc.edu/1_Magna_Charta.pdf.

²⁷ Άρθρα 20+21, https://archive.csac.history.wisc.edu/1_Magna_Charta.pdf.

²⁸ Άρθρα 41+42, https://archive.csac.history.wisc.edu/1_Magna_Charta.pdf.

²⁹ Πχ. Άρθρα 6, 7 +11, https://archive.csac.history.wisc.edu/1_Magna_Charta.pdf.

³⁰ Άρθρο 63, https://archive.csac.history.wisc.edu/1_Magna_Charta.pdf.

Έτσι, η Magna Carta Libertatum αποτέλεσε το πρώτο κείμενο συνταγματικού χαρακτήρα, το οποίο και προστάτευε τα ανθρώπινα δικαιώματα.

1.2 Petition of Rights

Το 1628 είχε παρατηρηθεί ότι ο τότε Βασιλιάς της Βρετανίας, ο Κάρολος Α' καταπατούσε με την πολιτική που έπραττε τις ατομικές ελευθερίες.³¹ Για το λόγο αυτό, το Κοινοβούλιο θεώρησε πως ήταν σωστό να του υπενθυμίσει την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.³² Έτσι δημιουργήθηκε το Petition of Rights, επί της ουσίας το αίτημα προς το Στέμμα. Το εν λόγω αίτημα δημιουργήθηκε πάνω σε βάση προηγούμενων βασικών αρχών, χαρτών και statutes προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.³³ Υπενθύμιζε στο βασιλιά ότι απαγορεύονται να επιβληθούν φόροι στις περιπτώσεις που το Κοινοβούλιο δεν έχει δώσει την συγκατάθεση του. Επιπλέον, τόνιζε ότι κανείς δεν φυλακίζεται αν δεν υπάρχει κάποιος λόγος, μια εξήγηση, μια αιτία που να δικαιολογεί την φυλάκιση του.³⁴ Στο Petition of Rights αναφέρθηκε και στο ότι όταν υπάρχουν καιροί ειρήνης, ο στρατιωτικός νόμος δεν εφαρμόζεται ούτε και τα στρατεύματα του βασιλείου μπορούν να καταπατήσουν την ελευθερία που έχουν οι πολίτες.³⁵

Επεκτείνοντας το θέμα, στο εν λόγω αίτημα του Κοινοβουλίου αναφέρθηκαν και υπενθυμίστηκαν οι βασικές αρχές προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που δίνονταν βάση του συνταγματικού κείμενου Magna Carta Libertatum.³⁶ Καλούσε επίσης τον βασιλιά να κάνει αποδεκτό το ότι υπουργοί και αξιωματούχοι θα δεσμεύονταν από τον βασιλικό νόμο να τηρούν αλλά και να επιδιώκουν την ευημερία και την τιμή του απλού κόσμου, δηλαδή των υπηκόων.³⁷

Έτσι, το Petition of Rights αποτέλεσε μια ακόμη προσπάθεια των Βρετανών για την προστασία και διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

1.3 Habeas Corpus Act

Το Κοινοβούλιο το 1679 δημιούργησε το Habeas Corpus Act.³⁸ Το εν λόγω συνταγματικό κείμενο προστατεύει τις προσωπικές ελευθερίες των πολιτών παρέχοντας τους και ασφάλεια.³⁹ Δημιουργήθηκε μια ειδική προστασία των πολιτών όσο αφορά τις αυθαίρετες συλλήψεις.⁴⁰ Την εν λόγω προστασία την απολαμβάνουν

³¹ The Petition of Rights, UK Parliament, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/civilwar/collections/petition-of-right/>.

³² The Petition of Rights, UK Parliament, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/civilwar/collections/petition-of-right/>.

³³ The Petition of Rights, UK Parliament, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/civilwar/collections/petition-of-right/>.

³⁴ The Petition of Rights, UK Parliament, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/civilwar/collections/petition-of-right/>.

³⁵ The Petition of Rights, UK Parliament, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/civilwar/collections/petition-of-right/>.

³⁶ The Petition of Rights, UK Parliament, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/civilwar/collections/petition-of-right/>.

³⁷ The Petition of Rights, UK Parliament, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/civilwar/collections/petition-of-right/>.

³⁸ Habeas Corpus: A Very Short Introduction by Amanda L. Tyler, page 7.

³⁹ Habeas Corpus: A Very Short Introduction by Amanda L. Tyler, page 7.

⁴⁰ Habeas Corpus: A Very Short Introduction by Amanda L. Tyler, page 7.

όλοι οι πολίτες, έχουν δικαίωμα να ζητήσουν την έκδοση δικαστικής εντολής που διατάζει τα κρατικά όργανα να οδηγήσουν τους συλληφθέντες ενώπιον του δικαστηρίου. Επί τις ουσίας, στις περιπτώσεις που υπάρχει η εύλογη υποψία ότι η ελευθερία των πολιτών καταπατήθηκε άδικα, το κρατικό όργανο που προχώρησε στη σύλληψη έχει 3 μέρες να προσάγει την υπόθεση ενώπιον του δικαστηρίου και να εξηγήσει τους λόγους σύλληψης.⁴¹ Αν οι εξηγήσεις που θα δοθούν από μεριάς του κρατικού οργάνου δεν ικανοποιήσουν το δικαστήριο, τότε ο πολίτης αφήνεται ελεύθερος και του παρέχεται το δικαίωμα να ζητήσει αποζημιώσεις για την ταλαιπωρία που υπέστη.⁴²

Με το Habeas Corpus Act έρχεται και επικυρώνεται για ακόμη μια φορά από το βρετανικό δίκαιο η βασική αρχή ότι κανένας δεν μπορεί να είναι υπό κράτηση χωρίς να υπάρχει κάποια αιτιολογία όπως και πως υπάρχει το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη.⁴³ Το εν λόγω Act έτσι όπως αυτό τροποποιήθηκε το 1816, ισχύει μέχρι και σήμερα στο Ηνωμένο Βασίλειο.⁴⁴ Αποτελεί ένα από τα κύρια συνταγματικά κείμενα για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για το Βρετανικό κράτος αφού είναι ένα από τα ισχυρότερα δικονομικά όπλα που μπορεί να χρησιμοποιήσει ένας κατηγορούμενος.⁴⁵

1.4 Δεσμευτικό Προηγούμενο

Το αγγλοσαξονικό δίκαιο είναι ένα δίκαιο νομολογιακό, κοινό για όλους, γνωστό ως Common Law. Δημιουργήθηκε από τους δικαστές και χτίστηκε με βάση το δικαστικό προηγούμενο.⁴⁶ Η αρχή του δικαστικού προηγούμενου δεσμεύει τα δικαστήρια ως προς τις αποφάσεις που θα πάρουν σε μια υπόθεση.⁴⁷ Όταν εξετάζεται μια υπόθεση, οι δικαστές οφείλουν να ανατρέξουν σε προηγούμενες παρόμοιες δικαστικές αποφάσεις και να βγάλουν απόφαση βάση των προηγούμενων παρόμοιων αποφάσεων.⁴⁸ Με το δικαστικό προηγούμενο οι αποφάσεις των δικαστηρίων γίνονται δεσμευτικές με αποτέλεσμα να αποτελούν πηγή δικαίου στο εθνικό δίκαιο.⁴⁹ Έτσι και στις περιπτώσεις προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι δικαστές δεσμεύονται από το δικαστικό προηγούμενο και τις αποφάσεις που πήραν τα δικαστήρια.⁵⁰ Σχετικό παράδειγμα είναι η υπόθεση **Entick v Carrington** όπου βγήκε ένταλμα έρευνας για το σπίτι ενός συγγραφέα με σκοπό να του κατασχέσουν κείμενα του τα οποία θεωρούνταν προκλητικά και επαναστατικά για την εποχή.⁵¹ Η εν λόγω πράξη κρίθηκε παράνομη από το δικαστήριο γιατί δεν υπήρχε καμία απολύτως δικαιολογία μέσα στο κοινό δίκαιο ούτε σε κάποιο γραπτό νομοθέτημα που να την δικαιολογεί.⁵² Η εκτελεστική εξουσία δεν κατείχε το δικαίωμα να εκδίδει εντάλματα

⁴¹ Habeas Corpus: A Very Short Introduction by Amanda L. Tyler, page 8.

⁴² Habeas Corpus: A Very Short Introduction by Amanda L. Tyler, page 9.

⁴³ Habeas Corpus: A Very Short Introduction by Amanda L. Tyler, page 17.

⁴⁴ Habeas Corpus: A Very Short Introduction by Amanda L. Tyler, page 17.

⁴⁵ Habeas Corpus: A Very Short Introduction by Amanda L. Tyler, page 17.

⁴⁶ Fundamental Law in English Constitutional History by J.W Gouge, page 40.

⁴⁷ Fundamental Law in English Constitutional History by J.W Gouge, page 40.

⁴⁸ Fundamental Law in English Constitutional History by J.W Gouge, page 63.

⁴⁹ Fundamental Law in English Constitutional History by J.W Gouge, page 63.

⁵⁰ Fundamental Law in English Constitutional History by J.W Gouge, page 63.

⁵¹ Entick v Carrington [1765] (lawteacher.net).

⁵² Entick v Carrington [1765] (lawteacher.net).

έρευνας. Υπήρξε λοιπόν παραβίαση της ιδιωτικής ζωής του συγγραφέα.⁵³ Ένα άλλο πιο σύγχρονο νομολογιακό παράδειγμα είναι η υπόθεση **A v Home Secretary**. Στην εν λόγω υπόθεση, η τότε ειδική επιτροπή για θέματα μετανάστευσης είχε αποκτήσει κάποια αποδεικτικά στοιχεία με τη χρήση βίας και βασανιστηρίων.⁵⁴ Το δικαστήριο θεώρησε πως αυτά τα στοιχεία δεν γίνονταν να χρησιμοποιηθούν ως αποδεικτικά αφού οι αρχές του κοινού δικαίου απαγορεύουν κάτι τέτοιο.⁵⁵ Σύμφωνα με το Κοινό δίκαιο οτιδήποτε αποκτήθηκε με τρόπο παράνομο, με τη χρήση βίας και βασανισμού, δεν είναι αποδεικτικό στοιχείο αλλά θεωρείται αναξιόπιστη πηγή προσβλητική ως προς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και αντίθετη με τις δίκαιες αρχές που πρέπει να πρεσβεύει ένα δικαστήριο.⁵⁶

Έτσι λοιπόν, με την ύπαρξη του δεσμευτικού προηγούμενου το Ηνωμένο Βασίλειο δεσμεύεται ως προς την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

1.5 Διεθνές δίκαιο

Το Ηνωμένο Βασίλειο πέρα από τις υποχρεώσεις που έχει βάση του εσωτερικού του δικαίου για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έχει και διεθνές υποχρεώσεις για την προστασία τους μέσω διεθνών συμβάσεων αλλά και το εθιμικό διεθνές δίκαιο.⁵⁷ Τα Ηνωμένα Έθνη μετά την λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, προχώρησαν στην δημιουργία της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Κυρίαρχος στόχος ήταν η αναγνώριση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας για όλους τους ανθρώπους. Η διακήρυξη αυτή επηρέασε μεταγενέστερες διεθνές συμβάσεις και συντάγματα κρατών. Το Ηνωμένο Βασίλειο είχε επικυρώσει την διακήρυξη. Πλέον, η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει διεθνή, εθιμικό χαρακτήρα.

Επεκτείνοντας το θέμα, το Ηνωμένο Βασίλειο στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών έχει υπογράψει και επικυρώσει διάφορες διεθνές συμφωνίες για όλων των ειδών δικαιώματα (ατομικά, κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και πολιτισμικά).⁵⁸ Μερικές τέτοιες διεθνείς συμβάσεις είναι η Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, η Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, η Διεθνή Σύμβαση για την κατάργηση όλων των ειδών διακρίσεων κατά των γυναικών αλλά και η Διεθνή Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και τον εξευτελισμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Παρόλα αυτά, οι εν λόγω διεθνές συμβάσεις δεν παράγουν δικαιώματα τα οποία μπορούν οι Βρετανοί πολίτες να επικαλούνται άμεσα και ευθέως ενώπιων των δικαστηρίων. Δημιουργούν όμως υποχρεώσεις διεθνούς χαρακτήρα για το βρετανικό κράτος που οφείλει να εξασφαλίζει ότι το νομικό και πολιτικό του καθεστώς συμβαδίζει με τις εν λόγω διεθνείς υποχρεώσεις του.

⁵³ Entick v Carrington [1765] (lawteacher.net).

⁵⁴ House of Lords - A (FC) and others (FC) (Appellants) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent) (parliament.uk).

⁵⁵ House of Lords - A (FC) and others (FC) (Appellants) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent) (parliament.uk).

⁵⁶ House of Lords - A (FC) and others (FC) (Appellants) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent) (parliament.uk).

⁵⁷ Civil liberties and Human rights, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 14.

⁵⁸ Civil liberties and Human rights, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 14.

Μια σημαντική σύμβαση διεθνούς χαρακτήρα που προσχώρησε το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), το 1951.⁵⁹ Η ΕΣΔΑ εξελίσσεται συνεχώς και προστατεύει τα κλασικά δικαιώματα πχ. δικαίωμα στη ζωή και απαγόρευση βασανιστηρίων, δικαιώματα σχετικά με την ελευθερία (σκέψης, θρησκείας) και το δικαίωμα στη δίκαιη δίκη. Το ιδιαίτερο στοιχείο της ΕΣΔΑ είναι ότι προέβλεπε την δημιουργία του αντίστοιχου δικαστηρίου, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) όπου επιτρέπεται να γίνει ατομική προσφυγή.⁶⁰ Οποιοσδήποτε πολίτης συμβαλλόμενου κράτους θεωρεί ότι παραβιάστηκαν τα ανθρωπίνια δικαιώματα του, έχει δικαίωμα προσφυγής στο εν λόγω δικαστήριο αφού έχει εξαντλήσει πρώτα όλα τα εθνικά του ένδικα μέσα. Τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να συμμορφώνονται με τις αποφάσεις που παίρνει το ΕΔΔΑ.⁶¹ Αν τα κράτη δεν συμμορφώνονται με τις αποφάσεις αυτές, τότε φέρουν διεθνή ευθύνη.

Το Ηνωμένο Βασίλειο ενσωμάτωσε την ΕΣΔΑ στο εσωτερικό του δίκαιο δημιουργώντας το Human Rights Act.⁶² Μετά το Brexit και την έξοδο της Αγγλίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση τέθηκαν κάποια ζητήματα όσο αφορά την ΕΣΔΑ και την ενσωμάτωση της στο εθνικό αγγλικό δίκαιο. Η Βρετανική Κυβέρνηση δήλωσε πως δεσμεύτηκε να είναι μέλος της ΕΣΔΑ η οποία αποτελεί διεθνή συνθήκη, την οποία έχουν υπογράψει όλα τα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Μέσα από την εν λόγω σύμβαση προστατεύονται πληθώρα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εξετάζει θέματα που σχετίζονται με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Οι αποφάσεις του δεν είναι δεσμευτικές σε αντίθεση με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου που έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα για τα κράτη μέλη της Ένωσης. Συνεπώς, η Βρετανική Κυβέρνηση είπε ότι το Brexit δεν θα εμποδίζει την αποστολή υποθέσεων στο ΕΔΔΑ σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων που παρέχει η ΕΣΔΑ αλλά σε περίπτωση κατάργησης του Νόμου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, οι αποφάσεις αυτές θα είναι λιγότερο αποτελεσματικές.⁶³ Πλέον, το Ηνωμένο Βασίλειο μετά την έξοδο από την ΕΕ δεν δεσμεύεται από το ενωσιακό δίκαιο και τις αποφάσεις του ΔΕΕ. Παρόλο που δεν υπάρχει κάποια συσχέτιση μεταξύ της ιδιότητας μέλους της ΕΕ και της ιδιότητας μέλους στη σύμβαση της ΕΣΔΑ, με το Brexit φαίνεται να έχει επηρεαστεί η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αφού σταμάτησε να ισχύει ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ εντός του Ηνωμένου Βασιλείου.⁶⁴ Παρόλα αυτά δεν απαγορεύει στους πολίτες του να πηγαίνουν ενώπιον των ευρωπαϊκών δικαστηρίων, απλά δεν δεσμεύεται από τις εν λόγω δικαστικές αποφάσεις τους.

⁵⁹ Civil liberties and Human rights, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 14.

⁶⁰ Civil liberties and Human rights, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 14.

⁶¹ Άρθρο 46 της ΕΣΔΑ.

⁶² Public Law and Human Rights 2017-2018, Robert G. Lee, 27th edition, page 176.

⁶³ Article : How might Brexit affect human rights in the UK? (parliament.uk).

⁶⁴ Article : How might Brexit affect human rights in the UK? (parliament.uk).

1.6 Human Rights Act

Το κυριότερο μέσο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο αγγλικό δίκαιο είναι το Human Rights Act.⁶⁵ Όπως έχει προαναφερθεί τα Acts στην Αγγλία ψηφίζονται από τα Κοινοβούλια και τα βρετανικά δικαστήρια δεν έχουν την δικαιοδοσία να αμφισβητήσουν αυτά τα Acts.⁶⁶ Το Human Rights Act θέτει σε εθνική εφαρμογή και ισχύ στο αγγλικό δίκαιο την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα ανθρώπινα Δικαιώματα, την ΕΣΔΑ.⁶⁷ Βάση του Human Right Act όλη η νομοθεσία του Ηνωμένου Βασιλείου ερμηνεύεται όσο το δυνατότερο γίνεται με τέτοιο τρόπο που να συμβαδίζει και να συμμορφώνεται με το νόμο για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁶⁸ Στη περίπτωση που κάποια πράξη του Κοινοβουλίου παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, τότε τα δικαστήρια επιτρέπεται να κηρύξουν την εν λόγω νομοθεσία ως ασυμβίβαστη.⁶⁹ Παρόλα αυτά δεν ακυρώνεται η εν λόγω νομοθεσία αφού μόνο το Κοινοβούλιο μπορεί να αποφασίσει αν θα την αλλάξει ή όχι.⁷⁰ Επιπρόσθετα, καμία δημόσια αρχή δεν μπορεί να παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, είναι παράνομο εκτός και αν επιτρέπεται κάτι τέτοιο βάση νομικού καθήκοντος.⁷¹

2. Κυπριακό Δίκαιο και ανθρώπινα δικαιώματα

Σε αντίθεση με το Ηνωμένο Βασίλειο, η Κυπριακή Δημοκρατία διαθέτει γραπτό Σύνταγμα, το οποίο μάλιστα το παραχώρησαν οι ίδιοι Άγγλοι στη Κύπρο, το 1960, αποτέλεσμα της αγγλιοκρατίας που υπήρχε στο νησί.⁷² Το Κυπριακό Σύνταγμα λοιπόν, στο δεύτερο μέρος του συγκεκριμένα κατοχυρώνει την προστασία των θεμελιώδη ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁷³ Επιπλέον, η Κύπρος σαν μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει υιοθετήσει και ενσωματώσει στο εθνικό της δίκαιο ενωσιακές διατάξεις και νόμους.⁷⁴ Σχετικά με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πχ. δημιούργησε το Περί Ευρωπαϊκής Σύμβασης δια την Προάσπισιν των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κυρωτικό Νόμο του 1962, ο οποίος βασίστηκε στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Προστασίας Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών του ανθρώπου.⁷⁵

Μερικά παραδείγματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών που προστατεύονται στο εθνικό κυπριακό δίκαιο είναι τα εξής:

⁶⁵ Civil liberties and Human rights, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition, page 51.

⁶⁶ No Act of Parliament can be unconstitutional, for the law of the land knows not the word or the idea", English Constitutional History by S.B Chrimes, 1947, page 43.

⁶⁷ Public Law and Human Rights 2017-2018, Robert G. Lee, 27th edition, page 176.

⁶⁸ Public Law and Human Rights 2017-2018, Robert G. Lee, 27th edition, page 177.

⁶⁹ Public Law and Human Rights 2017-2018, Robert G. Lee, 27th edition, page 177.

⁷⁰ Public Law and Human Rights 2017-2018, Robert G. Lee, 27th edition, page 178.

⁷¹ Public Law and Human Rights 2017-2018, Robert G. Lee, 27th edition, page 178.

⁷² Το Κυπριακό Νομικό Σύστημα, Δρ. Χρήστος Κληρίδης, σελ. 9.

⁷³ Κυπριακό Σύνταγμα, <https://www.cylaw.org/nomoi/arith/syntagma.pdf>.

⁷⁴ Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Ευγενία Ρ. Σαχπεκίδου, 3^η έκδοση, σελ. 25.

⁷⁵ Περί Ευρωπαϊκής Σύμβασης δια την Προάσπισιν των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κυρωτικό Νόμο του 1962, 2015_3_005.pdf (cylaw.org).

- Το δικαίωμα στη ζωή, και δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή.⁷⁶
- Δικαίωμα στη σωματική ακεραιότητα αλλά και στη προσωπική ασφάλεια.⁷⁷
- Το Δικαίωμα ελευθερίας μετακίνησης των πολιτών εντός της κυπριακού κράτους⁷⁸.
- Το δικαίωμα στην μη κακομεταχείριση. Απαγορεύονται όλων των ειδών συμπεριφορές, βασανιστήρια που θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.⁷⁹
- Το δικαίωμα απορρήτου για θέματα επικοινωνίας και αλληλογραφίας.⁸⁰
- Το δικαίωμα ελευθερίας, δικαίωμα ελεύθερης σκέψης, βούλησης και συνείδησης, δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου όπως και το δικαίωμα ελευθερίας επιλογής θρησκείας.⁸¹
- Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία.
- Δικαίωμα της ίσης μεταχείρισης. Σύμφωνα με την αρχή της ισότητας όλοι οι πολίτες ανεξαιρέτως είναι ίσοι ενώπιον του Νόμου και της δικαιοσύνης, τους παρέχεται ίση μεταχείριση αλλά και προστασία.⁸²

Μέσα από το άρθρο 35 του Κυπριακού Σύνταγματος οριοθετείται ο τρόπος που η εκτελεστική, η δικαστική και η νομοθετική εξουσία εξασφαλίζουν την αποτελεσματική προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επιπρόσθετα, βάση του άρθρου 13 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου, δίνεται δικαίωμα προσφυγής στις δικαστικές αρχές και σε περίπτωση παράβασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών, αναγνωρίζεται το δικαίωμα στην θεραπεία πχ. αποζημιώσεις.

2.1 Ενωσιακό Δίκαιο

Η Κύπρος σαν μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεσμεύεται από το ενωσιακό δίκαιο. Οφείλει να ενσωματώνει τις ενωσιακές διατάξεις εντός του εθνικού της δικαίου. Το ευρωπαϊκό δίκαιο όπως είναι γνωστό από την υπόθεση **Costa v Enel** είναι ανώτερο των εθνικών δικαίων το κρατών.⁸³ Έτσι στις περιπτώσεις όπου η Ένωση άσκησε εξουσία αλλά οι εθνικές διατάξεις ενός κράτους έρχονται σε αντίθεση με τις ενωσιακές διατάξεις, τότε αυτές οι εθνικές διατάξεις παραμερίζονται για να εφαρμοστεί το ενωσιακό δίκαιο.⁸⁴ Συνεπώς η Κύπρος δεσμεύεται από το ενωσιακό δίκαιο όσο αφορά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σαν μέλος της

⁷⁶ Άρθρο 7 και άρθρο 15, Κυπριακό Σύνταγμα, <https://www.cylaw.org/nomoi/arith/syntagma.pdf>.

⁷⁷ Άρθρο 7 και Άρθρο 15 Κυπριακό Σύνταγμα, <https://www.cylaw.org/nomoi/arith/syntagma.pdf>.

⁷⁸ Άρθρο 13 Κυπριακό Σύνταγμα, <https://www.cylaw.org/nomoi/arith/syntagma.pdf>.

⁷⁹ Άρθρο 8 Κυπριακό Σύνταγμα, <https://www.cylaw.org/nomoi/arith/syntagma.pdf>.

⁸⁰ Άρθρο 17 Κυπριακό Σύνταγμα, <https://www.cylaw.org/nomoi/arith/syntagma.pdf>.

⁸¹ Άρθρο 18 Κυπριακό Σύνταγμα, <https://www.cylaw.org/nomoi/arith/syntagma.pdf>.

⁸² Άρθρο 30 Κυπριακό Σύνταγμα, <https://www.cylaw.org/nomoi/arith/syntagma.pdf>.

⁸³ Υπόθεση *Costa* κατά *ENEL*, C- 6/64, eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:61964CJ0006.

⁸⁴ Υπόθεση *Costa* κατά *ENEL*, C- 6/64, eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:61964CJ0006.

Ένωσης οφείλει να ακολουθεί και να εφαρμόζει των Χάρτη των Θεμελιωδών δικαιωμάτων που αποτελεί πρωτογενή πηγή ενωσιακού δικαίου.⁸⁵

Όπως έχει ήδη προαναφερθεί πιο πάνω η Κύπρος ενσωμάτωσε στο Σύνταγμά της ενωσιακές αρχές για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά ακόμη και σε περιπτώσεις που δεν το έχει κάνει δεσμεύεται βάση ενωσιακού δικαίου. Οφείλει να παρέχει αποτελεσματική προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πρόσβαση στην εθνική δικαστική δικαιοσύνη όσο και στην ευρωπαϊκή, στα ευρωπαϊκά δικαστήρια ΕΔΔΑ και ΔΕΕ.

2.2 Κυπριακή Νομολογία

Η Κύπρος θεωρείται ένα μεικτό νομικό σύστημα, το οποίο όμως έχει κατά κύριο λόγο τη βάση του στο αγγλικό νομικό σύστημα και στο Κοινό δίκαιο.⁸⁶ Για το λόγο αυτό, η Κύπρος όπως και η Αγγλία ακολουθεί την αρχή του δικαστικού προηγούμενου. Έτσι τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι ανθρώπινες ελευθερίες προστατεύονται στο κυπριακό δίκαιο και μέσα από τη νομολογία των δικαστηρίων.⁸⁷

Παράδειγμα σχετικής απόφασης αποτελεί η υπόθεση **Τάκη Γιάλλουρου ν Ευγενίας Νικολάου (2001)**. Στην εν λόγω υπόθεση, το Πρωτόδικο Δικαστήριο αναγνώρισε ότι υπήρχε παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπως αυτά αναφέρονταν στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος.⁸⁸ Αυτό σήμαινε πως δημιουργούνταν αυτόματα στο θύμα το δικαίωμα να προσφύγει ενώπιον του δικαστηρίου. Δόθηκε το ποσό των 5,000 λιρών σαν αποζημίωση, πράγμα το οποίο επικύρωσε και το Εφετείο γιατί παραβιάστηκαν τα δικαιώματα του στην ιδιωτική ζωή και στο απόρρητο επικοινωνίας που θεωρούνταν ένας τρόπος ελεύθερης έκφρασης του θιγόμενου προσώπου.⁸⁹

Συνεπώς, βλέπουμε ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα προστατεύονται και από την κυπριακή νομολογία βάση της αρχής του δικαστικού προηγούμενου.

Συμπεράσματα

Τόσο το Αγγλικό όσο και το Κυπριακό Νομικό Σύστημα προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η Αγγλία αν και είναι η μητέρα των συνταγματικών διατάξεων δεν κατέχει γραπτό Σύνταγμα αλλά άγραφο. Παρόλα αυτά μέσα στα χρόνια προστατεύει τα ανθρώπινα δικαιώματα με διάφορους τρόπους με την πιο ισχυρή προστασία σήμερα να είναι το Human Rights Act. Η Κύπρος από την άλλη κατοχυρώνει ρητά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος της. Και τα δύο κράτη δεσμεύονται από την αρχή του δικαστικού προηγούμενου για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπως και στο να δίνουν αποζημιώσεις σε περίπτωση παραβίασης τους, το αγγλικό δίκαιο μέσα από το Habeas Corpus Act και το κυπριακό δίκαιο μέσα από το άρθρο 35 του Συντάγματος. Η κύρια διαφορά τους είναι το ενωσιακό δίκαιο, η Κύπρος σαν μέλος της Ένωσης δεσμεύεται από το ευρωπαϊκό δίκαιο για την προστασία των

⁸⁵ Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Ευγενία Ρ. Σαχπεκίδου, 3^η έκδοση, σελ. 88-89.

⁸⁶ Το Κυπριακό Νομικό Σύστημα, Δρ. Χρήστος Κληρίδης, σελ. 9.

⁸⁷ Το Κυπριακό Νομικό Σύστημα, Δρ. Χρήστος Κληρίδης, σελ. 9.

⁸⁸ Τάκη Γιάλλουρου ν Ευγενίας Νικολάου (2001).

⁸⁹ Τάκη Γιάλλουρου ν Ευγενίας Νικολάου (2001).

ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενώ η Αγγλία μετά την αποχώρηση της το 2020 όχι. Επί της ουσίας όμως, φαίνεται πως και τα δύο κράτη προστατεύουν εξίσου σημαντικά τα ανθρώπινα δικαιώματα και προσπαθούν να παρέχουν θεραπείες σε περίπτωση καταπάτησή τους.

Βιβλιογραφία

1. Civil liberties and Human rights, Ruth Costigan and Richard Stone, 11th edition.
2. La question de l'adoption d'un nouveau Bill of Rights au Royaume Uni, A. Antoine, 2010.
3. Ευρωπαϊκή Συνταγματική Ιστορία, Γιώργος Γεραπετρίτης, 2014.
4. English Constitutional History by S.B Chrimes, 1947.
5. Public Law and Human Rights 2017-2018, Robert G. Lee, 27th edition.
6. Human Rights, Human Dignity and Cosmopolitan Ideals by Matthias Lutz-Bachmann and Amos Nascimento.
7. Habeas Corpus: A Very Short Introduction by Amanda L. Tyler.
8. Fundamental Law in English Constitutional History by J.W Gouge.
9. Το Κυπριακό Νομικό Σύστημα, Δρ. Χρήστος Κληρίδης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017.
10. Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Ευγενία Ρ. Σαχπεκίδου, 3^η έκδοση, Σάκκουλα, 2021.

Πηγές

1. Magna Charta, https://archive.csac.history.wisc.edu/1_Magna_Charta.pdf.
2. The Petition of Rights, UK Parliament, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/civilwar/collections/petition-of-right/>.
3. Article : How might Brexit affect human rights in the UK? (parliament.uk).
4. Κυπριακό Σύνταγμα, <https://www.cylaw.org/nomoi/arith/syntagma.pdf>.
5. Περί Ευρωπαϊκής Σύμβασης δια την Προάσπισιν των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κυρωτικό Νόμο του 1962, 2015_3_005.pdf (cylaw.org).

Νομολογία

1. Entick v Carrington [1765] (lawteacher.net).
2. House of Lords - A (FC) and others (FC) (Appellants) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent) (parliament.uk).
3. Υπόθεση *Costa* κατά *ENEL*, C- 6/64, eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:61964CJ0006.
4. Τάκη Γιάλλουρου v Ευγενίας Νικολάου (2001), cylaw.

Ο έλεγχος νομιμότητας πράξεων δημοσίων αρχών στο αγγλικό και στο κυπριακό διοικητικό σύστημα

Θεόδωρος Τσάμης, μεταπτυχιακός φοιτητής του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δημόσιο Δίκαιο» του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick

Πρόλογος

Η συγκριτική έρευνα των δικαίων είναι ένα σημαντικό εργαλείο που δίνει την ευκαιρία για εξακρίβωση των διαφορών και ομοιοτήτων μεταξύ των νομικών συστημάτων των κρατών αλλά και άσκηση κριτικής και σύγκρισης ως προς τα επιτυχημένα και όχι σημεία και στοιχεία του κάθε νομικού συστήματος. Η εν λόγω εργασία θα προβεί σε συγκριτική ερευνά ως προς το πώς η νομιμότητα μιας απόφασης ή μιας ενέργειας που λήφθηκε από μια δημόσια αρχή ελέγχεται ή αναθεωρείται από το Αγγλικό νομικό σύστημα και πώς αυτό διαφέρει συγκριτικά με τον δικαστικό έλεγχο αναθεώρησης του Κυπριακού νομικού συστήματος.

1. Αγγλικό νομικό σύστημα - δικαστικός έλεγχος (judicial review)

Όταν γίνεται αναφορά στο δικαστικό έλεγχο πράξεων δημόσιων αρχών στα πλείστα νομικά συστήματα η εν λόγω προστασία εμπεριέχεται ως μέρος του διοικητικού τους δικαίου, το οποίο περιλαμβάνεται στο δημόσιο δίκαιο. Από την άλλη στην Αγγλία το δημόσιο με το ιδιωτικό δίκαιο δεν φέρουν ξεκάθαρα διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Αναφορά στον διαχωρισμό δημόσιου με ιδιωτικού δικαίου ξεκίνα να συζητείται εν μέσω του δικαστικού ελέγχου (judicial review) ώστε να κριθεί πού μπορεί να εφαρμοστεί ο δικαστικός έλεγχος.⁹⁰ Στο αγγλικό σύστημα δικαστικός έλεγχος εφαρμόζεται σε όλες τις αποφάσεις και πράξεις δημόσιων αρχών εκτός του Κοινοβουλίου.⁹¹ Τα δικαστήρια δεν μπορούν να ανατρέψουν ή να ακυρώσουν την πρωτογενή νομοθεσία που ψηφίστηκε από το κοινοβούλιο βάση του συντάγματος του Ηνωμένου Βασιλείου, το κοινοβούλιο είναι κυρίαρχο των δικαστηρίων και δεν υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο.⁹² Τα δικαστήρια μπορούν όσο αφορά στην δημιουργία δικαίου να ανατρέψουν μόνο το παράγωγο δίκαιο, το οποίο συντάσσεται από τους υπουργούς.⁹³

1,1. Ιστορική δημιουργία του δικαστικού ελέγχου στην Αγγλία

Η Ιστορική προέλευση του διοικητικού δικαίου και κατά συνέπεια του δικαστικού ελέγχου στο Αγγλικό σύστημα δέχεται την πρώτη σημαντική της ανάπτυξη τον 19^ο αιώνα όταν το δικαστήριο **Court of King's Bench** επέκτεινε την ελεγκτική του δικαιοδοσία στα νέα διοικητικά όργανα που έχουν αναπτυχθεί και φέρουν μορφή συμβουλίων.⁹⁴ Τα συγκεκριμένα διοικητικά όργανα ασκούσαν καταστατικές εξουσίες,

⁹⁰ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – Page 269.

⁹¹ institute for government - judicial review - [Judicial review | Institute for Government](#).

⁹² UK Parliament - Parliament's authority - [Parliament's authority - UK Parliament](#).

⁹³ Institute for government - judicial review - [Judicial review | Institute for Government](#).

⁹⁴ Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edittion pearson – page 571.

ρυθμίζονταν και ελέγχονταν τα όρια των εξουσιών τους μέσα από τα προνομιακά εντάλματα.⁹⁵ Ο δικαστικός έλεγχος μέσα από προνομιακά εντάλματα χρησιμοποιήθηκε των 19^ο αιώνα για τον έλεγχο της άσκησης των εξουσιών των κατώτερων δικαστηρίων από τις τοπικές αρχές και τον 20^ο αιώνα από τους υπουργούς του Στέμματος.⁹⁶ Η εξέλιξη της δικαστικής αναθεώρησης σημαδεύτηκε αρνητικά στα μέσα του 20ού αιώνα αφού το δικαστικό σώμα συμφώνησε στην μείωση του ρόλου του ως προς τον έλεγχο δικαστικών αναθεωρήσεων.⁹⁷ Αυτή η περίοδος αναφέρεται με τα ονόματα «μεγάλη κατάθλιψη» και «μακρός ύπνος».⁹⁸ Η προαναφερόμενη περίοδος τελείωσε στα τέλη της δεκαετίας του 1960 όταν οι ανώτεροι δικαστές ξανά άρχισαν να κάνουν μεγαλύτερη χρήση των εξουσιών τους.⁹⁹ Η επαναφορά της χρήσης των εξουσιών των δικαστών ως προς τον δικαστικό έλεγχο είχε ως αποτέλεσμα να επικεντρωθούν στην εξέλιξη των αρχαϊκών και άκρως τεχνικών διαδικασιών με τις οποίες έπρεπε να επιτευχθεί ο δικαστικός έλεγχος την δεδομένη εποχή.¹⁰⁰ Το 1976, η Αγγλική Νομική Επιτροπή έθεσε τις πρώτες σημαντικές διαδικαστικές μεταρρυθμίσεις για την διαδικασία του δικαστικού ελέγχου. Οι εν λόγω μεταρρυθμίσεις τέθηκαν εφαρμογής μεταξύ του 1977 και 1981, δημιουργώντας έτσι τη διαδικασία υποβολής αίτησης για δικαστικό έλεγχο.¹⁰¹

Μεγάλες αλλαγές άρχισαν να υπάρχουν τον 21ο αιώνα λόγω της εξέλιξης της διακυβέρνησης.¹⁰² Η ανάγκη για σωστό δικαστικό έλεγχο των εκτελεστικών αποφάσεων αυξάνεται και εξελίσσεται με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται ο εποπτικός ρόλος των δικαστηρίων.¹⁰³ Σημαντικό χαρακτηριστικό του συστήματος του Ηνωμένου Βασιλείου είναι ότι σε κανένα από τα τρία νομικά συστήματα (Αγγλία και Ουαλία, Σκωτίας, Βορείας Ιρλανδίας) οι λόγοι του δικαστικού ελέγχου δεν έχουν οριοθετηθεί ποτέ στη νομοθεσία.¹⁰⁴ Όμως παρόλο την μη οριοθέτηση τους σε νομοθεσία βάσει του δικαστικού προηγούμενου του νομικού συστήματος του κοινοδικαίου εξασφαλίστηκε η ανάπτυξη και δημιουργία κανόνων τόσο για την αστυνόμευση των ορίων των εξουσιών αλλά και για την επανεξέταση και περιορισμό της χρήσης των

⁹⁵ Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edition pearson – page 571.

⁹⁶ Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edition pearson – page 571.

⁹⁷ Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edition pearson – page 573- 574.

⁹⁸ Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edition pearson – page 573- 574.

⁹⁹ Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edition pearson – page 573 -574.

¹⁰⁰ Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edition pearson – page 573- 574.

¹⁰¹ Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edition pearson – page 573- 574.

¹⁰² Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edition pearson – page 571.

¹⁰³ A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - Constitutional and administrative law - 16th edition pearson – page 571.

¹⁰⁴ A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - Constitutional and administrative law - 16th edition pearson – page 571.

διακριτικών εξουσιών.¹⁰⁵ Περαιτέρω ο δικαστής **Lord Bingham** την χρονιά του 2010 έκανε μια σημαντική δήλωση ότι η αρχή του δικαστικού ελέγχου είναι το επίκεντρο του κράτους δικαίου.¹⁰⁶ Επομένως εννοείται ότι οι υπουργοί και οι δημόσιοι λειτουργοί όλων των επιπέδων πρέπει να ασκούν τις αρμοδιότητες που τους ανατίθενται με καλό τρόπο, καλή πίστη, δίκαια, για τους σκοπούς για τους οποίους τους παραχωρήθηκαν οι εξουσίες, χωρίς υπέρβαση των ορίων τέτοιων εξουσιών και να ασκούν τις εξουσίες τους αδικαιολόγητα.¹⁰⁷

1.2 Φύση και βάσεις του δικαστικού ελέγχου στην Αγγλία

Η φύση του δικαστικού ελέγχου προβλέπεται ως μέτρο διασφάλισης του κοινού για έλεγχο προς τις εξουσίες των κυβερνητικών καθηκόντων που ασκούν οι δημόσιες αρχές.¹⁰⁸ Στις δημόσιες αρχές παρέχεται ένα ευρύ φάσμα ποικιλίας νομικών εξουσιών και καθηκόντων συνήθως μέσα από πράξεις του Κοινοβουλίου για να μπορούν με την σειρά τους οι δημόσιες αρχές να εκτελέσουν τα κυβερνητικά τους καθήκοντα.¹⁰⁹ Ακόμη μέχρι σήμερα μέσω του κοινοδικαίου μπορεί να βρεθούν και άλλοι τρόποι παραχώρησης εξουσιών σε δημόσιες αρχές εκτός των πράξεων του Κοινοβουλίου όπως είναι το βασιλικό προνόμιο (Royal prerogative).¹¹⁰

Ο δικαστικός έλεγχος είναι νομική διαδικασία στην οποία ένας δικαστής ή δικαστές κλείνονται να προβούν σε έλεγχο νομιμότητας πράξεων που ελήφθησαν από μια δημόσια αρχή.¹¹¹ Ο έλεγχος και η λογοδοσία της κυβέρνησης μέσω του δικαστικού ελέγχου διαφέρει από τον έλεγχο που πράττει στην κυβέρνηση το κοινοβούλιο. Η διαφορά βρίσκεται στην αμεροληψία αφού οι δικαστές δεν είναι πολιτικοί και κάνουν έλεγχο μόνο όταν λάβουν δικαστική αίτηση ότι τα δικαιώματα κάποιου φυσικού ή νομικού προσώπου έχουν παραβιαστεί από μια κυβερνητική πράξη.

Στοιχείο του δικαστικού ελέγχου είναι ότι δεν θα προβεί σε εξέταση των ουσιαστικών γεγονότων ώστε να αποφασίσει αν η απόφαση της δημοσίας αρχής είναι σωστή ή λάθος.¹¹² Ο δικαστικός έλεγχος εξετάζει την νομιμότητα της διαδικασίας λήψης των αποφάσεων.¹¹³ Το ότι ο δικαστικός έλεγχος εξετάζει μόνο την νομιμότητα της πράξης και όχι τα ουσιαστικά γεγονότα αφού είναι έλεγχος και όχι ένσταση πράγμα το οποίο

¹⁰⁵ A W. Bradley, K D. Ewing, Christopher Knigh - Constitutional and administrative law - 16th edition pearson – page 571.

¹⁰⁶ A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - Constitutional and administrative law - 16th edition pearson – page 571.

¹⁰⁷ A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - Constitutional and administrative law - 16th edition pearson – page 571.

¹⁰⁸ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 339.

¹⁰⁹ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 339.

¹¹⁰ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 339.

¹¹¹ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 259.

¹¹² Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 339.

¹¹³ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 339.

ερμηνεύτηκε και στην υπόθεση **Reid v Secretary of state for Scotland 1999**¹¹⁴. Ο δικαστής Lord Clyde ανέφερε ότι ο δικαστικός έλεγχος εμπεριέχει τον έλεγχο της νομιμότητας μιας πράξης και ότι δεν επιτρέπεται στο δικαστήριο να εξετάσει τα στοιχεία και να βγάλει την δική του απόφαση εξετάζοντας τα γεγονότα επί της ουσίας.¹¹⁵

Όσον αφορά τις βάσεις και τους ισχυρισμούς που μια αίτηση μπορεί να γίνει αποδεκτή για δικαστικό έλεγχο ήταν παραδοσιακά δύο λόγοι, οι οποίοι αφορούσαν ότι η δημόσια αρχή είχε ενεργήσει πέρα των αρμοδιοτήτων της (*ultra vires*) ή ότι η δημόσια αρχή δεν ακολουθούσε σωστά τους κανόνες φυσικής δικαιοσύνης, δηλαδή τους κανόνες κοινοδικαίου περί δικονομικής δικαιοσύνης.¹¹⁶ Νέα κατηγορία ισχυρισμών εξελίχθηκε με την θέσπιση του νόμου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1998 (*Human Rights Act 1998*).¹¹⁷ Δεδομένου ότι ο νόμος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1998 εισήγαγε νέους κανόνες καταστατικής ερμηνείας, απαιτούσε από τις δημόσιες αρχές να ενεργούν σύμφωνα με τα δικαιώματα της Σύμβασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων και έτσι δημιουργήθηκαν νέοι λόγοι δικαστικού ελέγχου που αφορούν σε καταγγελίες για κατάχρηση εξουσίας, καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹¹⁸ Ενώ αρχικά επιδίωξαν να δοθεί ο ισχυρισμός ότι τα Ανθρώπινα Δικαιώματα αποτελούσαν απλώς ενίσχυση των υφιστάμενων κανόνων του κοινού δικαίου για δικαστικό έλεγχο, κρίθηκε από την Βουλή των Λόρδων και από το Ανώτατο Δικαστήριο ότι έχουν δώσει μεγάλη προσοχή σε ισχυρισμούς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και χωρίς τον νόμο θα είχαν αποτύχει.¹¹⁹ Επομένως ο νόμος δεν μπορεί να θεωρηθεί προέκταση των υπαρχόντων ισχυρισμών.

Όσον αφορά την νομολογία δύο υποθέσεις θεωρούνται καθοριστικής σημασίας για την καθιέρωση των βάσεων του δικαστικού ελέγχου.¹²⁰ Η πρώτη υπόθεση είναι η **Wednesbury Corp (1948)** στην οποία ο δικαστής Lord Greene ερμήνευσε ότι ένας κανόνας που εκδόθηκε από μια δημόσια αρχή και καλείται να ελεγχθεί η εγκυρότητα του από το δικαστήριο, πρέπει να εξετάζεται μέσα από ελεγκτική, εποπτική διαδικασία σε αντίθεση με την προσφυγική φύση που έφεραν όλες οι δικαστικές διαδικασίες.¹²¹ Περαιτέρω ο Lord Greene καθιέρωσε κανόνες που πρέπει το δικαστήριο να ελέγχει για να καθορίζει αν η δημόσια αρχή έπραξε σωστά ως προς τον κανόνα που δημιούργησε βάσει της διακριτικής ευχέρειας (εξουσίας).¹²² Οι εν λόγω κανόνες έμειναν γνωστοί ως *wednesbury principles* και ήταν οι εξής:

¹¹⁴ Neil Parpworth - *Constitutional and Administrative Law* - 9th edition – page 261.

¹¹⁵ Case - *Reid v Secretary of state of Scotland 1999*.

¹¹⁶ Alex Carroll. *Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series)*, 9th edition. Page - 344.

¹¹⁷ A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - *Constitutional and administrative law* - 16th edition Pearson – page 631.

¹¹⁸ A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - *Constitutional and administrative law* - 16th edition Pearson – page 631.

¹¹⁹ A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - *Constitutional and administrative law* - 16th edition pearson – page 574.

¹²⁰ Neil Parpworth - *Constitutional and Administrative Law* - 9th edition – page 290.

¹²¹ *Wednesbury Corp (1948) case*.

¹²² *Wednesbury Corp (1948) case*.

- Η άσκηση της διακριτικής ευχέρειας πρέπει να είναι πραγματική και γνήσια.
- Κατά την άσκηση διακριτικής ευχέρειας, ο λήπτης της απόφασης λαμβάνει υπόψη τα σχετικά στοιχεία και πρέπει να αγνοεί άσχετα θέματα.
- Δεν πρέπει να ασκείται διακριτική ευχέρεια για λόγους κακής πίστης ή ανεντιμότητας.
- Πρέπει να ασκείται διακριτική ευχέρεια για τον σκοπό για τον οποίο προοριζόταν.¹²³

Επιπλέον, κρίθηκε ότι με τους πιο πάνω κανόνες καθιερώνεται ότι καμία απόφαση που λαμβάνεται από μια δημόσια αρχή δεν πρέπει να είναι τόσο παράλογη που καμία λογική αρχή δεν θα μπορούσε να την έχει λάβει. Με αυτό το σκεπτικό καθιερώθηκαν και οι λόγοι της λογικότητας – παραλογισμού (Reasonableness - unreasonableness) ως λόγοι δικαστικού ελέγχου.¹²⁴

Η επόμενη σημαντική υπόθεση που ακολούθησε όσον αφορά το δικαστικό έλεγχο είναι η υπόθεση **GCHQ** όπου ο Lord Diplock καθιέρωσε τους λόγους δικαστικού ελέγχου σε τρεις κατηγορίες.¹²⁵ Αυτές είναι η **παρανομία(illegality)**, ο **παραλογισμός (irrationality)** και η διαδικαστική ακαταλληλότητα (**procedural impropriety**).¹²⁶

Στην σημερινή εποχή οι βάσεις του δικαστικού ελέγχου διαχωρίζονται κυρίως σε ουσιαστικές βάσεις και διαδικαστικές βάσεις.¹²⁷ Σημαντικό είναι και το ότι αφορά την κατηγοριοποίηση σε ουσιαστικές βάσεις και διαδικαστικές βάσεις, αλλά και την κατηγοριοποίηση του Lord Diplock **παρανομία(illegality)**, ο **παραλογισμός (irrationality)** και διαδικαστική ακαταλληλότητα (**procedural impropriety**) στο δικαστικό έλεγχο, μπορεί να επικαλεστούν στο δικαστήριο επιχειρήματα από περισσότερες από μια κατηγορία.¹²⁸

Οι λόγοι (βάσεις) που μπορεί μια αίτηση να βασιστεί επάνω για να την κάνει δεκτή το δικαστήριο για την διαδικασία δικαστικού ελέγχου (αναθεώρησης) έχουν πληθύνει με το φάσμα των πολλών υποθέσεων μετά την υπόθεση **GCHQ** όπου οι βάσεις έχουν ερμηνευτεί σε πολλαπλές αιτίες. Οι πιο συνηθισμένες περιπτώσεις ουσιαστικών βάσεων αίτησης δικαστικού ελέγχου (αναθεώρησης) είναι:

- **Παρανομία (illegality)** – όταν μιλάμε για περιπτώσεις παρανομίας σε απόφαση δικαστικού ελέγχου είναι αναφορά στο ότι το δικαστήριο ή μια δημόσια αρχή δεν εφάρμοσε σωστά ή δεν ακολούθησε σωστά το νόμο όπως έπρεπε είτε επειδή δεν έχει κατανοήσει τον νόμο (**Error of law**) ή η αρμόδια δημόσια αρχή έδρασε πέρα από την δικαιοδοσία της, κλασικό παράδειγμα

¹²³ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 291.

¹²⁴ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 291.

¹²⁵ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 291.

¹²⁶ Case GCHQ.

¹²⁷ A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - Constitutional and administrative law - 16th edition pearson pages 631 – 632 - 656.

¹²⁸ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 291.

ultra vires.¹²⁹ Περαιτέρω παράνομες πράξεις θεωρούνται και όταν έχει εφαρμοστεί ένας εσφαλμένος ή εξωγενής νομικός κανόνας στο θέμα που πρέπει να αποφασιστεί με αποτέλεσμα να υπάρχει σφάλμα δικαίου (**Error of law**).¹³⁰ Όταν μια αρχή δεν έπραξε και παράλειψε να εκτελέσει μια απόφαση ή ενέργεια που ήταν νομικά υποχρεωμένη να εκπληρώσει (**failure to fulfil a statutory or other legal duty**).¹³¹ Ακόμη όταν μια αρχή εφαρμόζει μια απόφαση ή ενέργεια για την οποία φέρει νομική ισχύ (αρμοδιότητα) αλλά την εφαρμόζει σε λανθασμένο αντικείμενο επομένως υπάρχει σφάλμα δικαιοδοσίας (**error of jurisdictional fact**).¹³² Τέλος, όταν η αρχή στηρίζει την απόφαση της σε ανεπαρκή ή εσφαλμένη βάση γεγονότων (**no-evidence rule**).¹³³

- **Μη εξουσιοδοτημένη ανάθεση (Unauthorised or unlawful delegation)** – Η παράνομη ανάθεση προκύπτει σε περίπτωση που μια δημόσια αρχή λαμβάνει μια εξουσία από ένα καταστατικό, κανονισμό ή νόμο και προωθεί την εν λόγω εξουσία της σε δεύτερο οργανισμό ή δημόσια αρχή για να την εκτελεί.¹³⁴ Όλες οι αποφάσεις που θα πηγάζουν από την δεύτερη αρχή (οργανισμό) θα είναι άκυρες αφού κανείς οργανισμός – αρχή δεν μπορεί να εκτελεί εξουσία όταν δεν του δίνεται του ίδιου μέσω του καταστατικού, κανονισμού ή νόμου αφού σε καμία περίπτωση περαιτέρω ανάθεση της εξουσίας δεν μπορεί να ερμηνευτεί από τη νομοθεσία όπως κρίθηκε και στην υπόθεση **Barnard κατά National Dock Labor Board [1953] 2 QB 18**.¹³⁵ Οι αποφάσεις του μη εξουσιοδοτημένου οργανισμού θα είναι ultra vires αφού δρα πέραν των εξουσιών του.¹³⁶
- **Άσχετες θεωρήσεις (εκτιμήσεις) (Irrelevant considerations)**

Οι μη σχετικές εκτιμήσεις αφορούν στην δικαστική εποπτεία της διακριτικής εξουσίας που φέρουν τα δικαστήρια για δικαστικό έλεγχο ως προς δημόσιο φορέα που απέτυχε να ασκήσει την εξουσία λήψης αποφάσεων που του ανατέθηκε.¹³⁷ Σε αυτές

¹²⁹ Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edition pearson – page 632.

¹³⁰ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 345.

¹³¹ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 346.

¹³² Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 346.

¹³³ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 346.

¹³⁴ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 351.

¹³⁵ Barnard κατά National Dock Labor Board [1953] 2 QB 18.

¹³⁶ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 351.

¹³⁷ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 359.

τις περιπτώσεις το δικαστήριο ελέγχει αν το αρμόδιο δικαστικό όργανο έλαβε υπόψη του όλα τα απαραίτητα σχετικά στοιχεία για να καταλήξει σε απόφαση.¹³⁸ Η αγνόηση σχετικών εκτιμήσεων και η στήριξη απόφασης σε μη σχετική εκτίμηση οδηγεί σε ακύρωση της απόφασης.

Άλλες βάσεις δικαστικού ελέγχου είναι:

- Οι **Ακατάλληλοι Σκοποί (Improper purposes)** – Γίνεται δεκτή η αιτιολογία αίτησης αναθεώρησης όταν δρα καταχρηστικά ένα όργανο ή όταν μια δημόσια αρχή χρησιμοποιεί την εξουσία της για μη προβλεπόμενους σκοπούς.¹³⁹
- Ο **Ανορθολογισμός (Unreasonableness -irrationality)** – ο ανορθολογισμός αφορά περιπτώσεις που μια ενέργεια ή απόφαση αναθέτουσας αρχής κρίνεται παράλογη.¹⁴⁰ Ο ανορθολογισμός είναι η εξέλιξη των βάσεων και των κανόνων της προαναφερόμενης υπόθεσης **Wednesbury Corp (1948)**.¹⁴¹
- **Νόμιμη προσδοκία (legitimate expectation)** – όταν ένα όργανο αναμένεται να δράσει με ένα συγκεκριμένο τρόπο την διακριτική του ευχέρεια είτε επειδή έτσι έδρασε στο παρελθόν στις δεδομένες περιπτώσεις ή προέβη σε υπόσχεση να δράσει με αυτό τον τρόπο. Αν δράσει διαφορετικά μπορεί να ζητηθεί δικαστικός έλεγχος βάση της αρχής της νόμιμης προσδοκίας.¹⁴²

Επιπλέον, όσο αφορά τους λόγους που αποτελούν τις διαδικαστικές βάσεις για μια αίτηση δικαστικού ελέγχου, οι πιο συνηθισμένες περιπτώσεις προέρχονται από τους κανόνες της φυσικής δικαιοσύνης ή της δικονομικής δικαιοσύνης που μερικές φορές αναφέρονται ως καθήκον να ενεργούν δίκαια.¹⁴³ Οι συγκεκριμένοι κανόνες αντιπροσωπεύουν τα ελάχιστα διαδικαστικά πρότυπα του αγγλικού κοινού δικαίου για τη νόμιμη άσκηση των εξουσιών λήψης αποφάσεων της κυβέρνησης.¹⁴⁴ Οι δεδομένοι κανόνες πρέπει να τυγχάνουν εφαρμογής από κάθε δημόσιο φορέα ή υπάλληλο που λαμβάνει μια απόφαση που θα μπορούσε να έχει σημαντικές αρνητικές συνέπειες¹⁴⁵. Οι φυσικοί κανόνες θεωρούνται ότι δεν εκτελέστηκαν όταν υπάρχει παραβίαση στο δικαίωμα σε δίκαιη ακρόαση (the right to fair hearing), το δικαίωμα νομικής εκπροσώπησης (a right to legal representation), στον κανόνα κατά της μεροληψίας (the rule against bias) έτσι όπως κρίθηκε στην απόφαση **Ridge v Baldwin (No. 1) [1964]**.¹⁴⁶ Αυτά τα τρία προαναφερόμενα δικαιώματα όταν δεν

¹³⁸ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 359.

¹³⁹ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 298.

¹⁴⁰ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 301.

¹⁴¹ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 362.

¹⁴² Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 313.

¹⁴³ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 369.

¹⁴⁴ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 369.

¹⁴⁵ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 369.

¹⁴⁶ Ridge v Baldwin (No. 1) [1964].

έχουν εφαρμοστεί κάνουν αποδεκτή την ακύρωση διοικητικής πράξης αφού με την έλλειψη τους παραβιάζονται και τα ανθρώπινα δικαιώματα της ΕΣΔΑ που προβλέπονται και από τον νόμο Human Rights Act 1998 αλλά και από την δικονομία. Περαιτέρω σε διαδικαστική βάση η έλλειψη αιτιολογίας(reasons) μπορεί επίσης να ακυρώσει συγκεκριμένη υπόθεση.¹⁴⁷

1.3 Διορθωτικά μέτρα του δικαστικού ελέγχου

Όσον αφορά στα διορθωτικά μέτρα της δικαστικής αναθεώρησης βρίσκονται στην διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου.¹⁴⁸ Αν κριθεί ότι η ακύρωση μιας παράνομης ενέργειας που έπραξε αναθέτουσα αρχή θα υποφέρει συνέπιες προς το δημόσιο συμφέρον τότε το δικαστήριο μπορεί μέσω της διακριτικής του ευχέρειας να μη προβεί σε διορθωτικά μέτρα.¹⁴⁹ Τώρα όταν προβεί σε διορθωτικά μέτρα υπάρχουν αρκετά που μπορεί λάβει το δικαστήριο. Ένα είδος μέτρου είναι οι προνομιακές εντολές(εντάλματα). Οι προνομιακές εντολές είναι τρία ένδικα μέσα: οι εντολές ανάκλησης (quashing orders), οι υποχρεωτικές εντολές(mandatory orders) και οι απαγορευτικές εντολές (prohibiting orders).¹⁵⁰ Η εντολή ανάκλησης εκδίδεται όταν κριθεί ότι μια ενέργεια λήφθηκε λανθασμένα ή παράνομα χωρίς να έχει εξουσία η δημόσια αρχή, επομένως το δικαστήριο προχωράει σε ανάκληση της (null and void).¹⁵¹ Επιπλέον, η εντολή ανάκλησης εφαρμόζεται μόνο όταν μια απόφαση έχει ληφθεί από την αναθέτουσα αρχή.¹⁵² Οι απαγορευτικές εντολές (prohibiting orders) εκδίδονται από το δικαστήριο όταν χρειάζεται να αποτραπεί η λήψη παράνομων ενεργειών όπως όταν μια δημόσια αρχή καταλήγει σε μια πράξη χωρίς να εκτελέσει τα προ απαιτούμενα μέτρα.¹⁵³ Οι απαγορευτικές εντολές εφαρμόζονται για να αποτρέψουν μια δημόσια αρχή να συνεχίζει να δρα σε αντίθεση με τη φυσική δικαιοσύνη.¹⁵⁴ Συνήθως οι απαγορευτικές εντολές εκδίδονται όταν ο δημόσιος φορέας έχει δηλώσει πρόθεση να κάνει κάτι αντίθετο με την φυσική δικαιοσύνη, αλλά δεν το έχει κάνει ακόμη.¹⁵⁵ Από την άλλη οι υποχρεωτικές εντολές υποχρεώνουν τις δημόσιες αρχές να προβαίνουν σε νομικά απαιτούμενες πράξεις τις οποίες υποχρεούνται να πράξουν και δεν έπραξαν.¹⁵⁶

Περαιτέρω το δικαστήριο δικαστικού ελέγχου μπορεί να προβεί και στα παρακάτω διορθωτικά μέτρα:

¹⁴⁷ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 375.

¹⁴⁸ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 391.

¹⁴⁹ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 391.

¹⁵⁰ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 333.

¹⁵¹ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 335.

¹⁵² Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 335.

¹⁵³ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 337 - 338.

¹⁵⁴ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 337 - 338.

¹⁵⁵ Courts And Tribunals Judiciary - The Administrative Court Judicial Review Guide 2023 [14.317_HMCTS_Administrative_Court_Guide_2023_WEB1.pdf \(judiciary.uk\)](#) – page 89.

¹⁵⁶ Courts And Tribunals Judiciary - The Administrative Court Judicial Review Guide 2023 [14.317_HMCTS_Administrative_Court_Guide_2023_WEB1.pdf \(judiciary.uk\)](#) – page 87.

- **Declaration (δήλωση) και interim declaration (ενδιάμεση δήλωση)** – είναι μέτρα που σε αντίθεση με τα άλλα δεν φέρουν κάποιο αποτέλεσμα και δεν είναι αναγκαστικά. Δήλωση είναι αναφορά του δικαστηρίου ότι το νομικό ζήτημα έχει τεθεί υπόψη του και με τη σειρά του το δικαστήριο απαντά την θέση του σε νομικά θέματα που δεν έχουν τεθεί ακόμη κοντά του. Δηλώσεις ζητούνται κυρίως από το δικαστήριο με σκοπό αντιμετώπισης κατ' εξουσιοδότηση νομοθετική ρύθμιση.¹⁵⁷
- **Injunction (διαταγή)** - όταν γίνεται αναφορά σε διαταγή του δικαστηρίου εκδίδεται ως περιοριστικό μέτρο όταν χρειάζεται να αποτρέψει την εκτέλεση μιας ενέργειας όπως πράττουν και οι απαγορευτικές εντολές (prohibiting orders) ή όταν χιάζεται να αναγκαστεί κάποια αρμόδια αρχή να εκτελέσει απαιτούμενη πράξη όπως οι υποχρεωτικές εντολές (mandatory orders). Η διαταγή είναι αναγκαστικό μέτρο όπως τα διατάγματα με διαφορά ότι μπορούν να εκδοθούν και σε ενδιάμεση ή προσωρινή βάση.¹⁵⁸

Τέλος διορθωτικό μέτρο για δικαστικό έλεγχο μπορεί να είναι και η αποζημίωση (damages), φτάνει να τηρούνται μαζί δύο κριτήρια.¹⁵⁹ Πρώτο να αποδεικνύεται ότι η ζημιά προκλήθηκε λόγω των ενεργειών της επιδικης δημόσιας αρχής ή παράλειψη των αναμενόμενων ενεργειών σε κάποιες περιπτώσεις ή εν λόγω ζημιά πρέπει να μπορεί να αποδειχθεί από την αρχή της διαδικασίας.¹⁶⁰ Δεύτερον η αποζημίωση πρέπει να διεκδικηθεί συνδυαστικά με κάποιο από τα προαναφερόμενα μέτρα. Επίσης, στις περιπτώσεις που η αίτηση για δικαστική επανεξέταση είναι εσφαλμένη επειδή σχετίζεται με την επιβολή των δικαιωμάτων ιδιωτικού και όχι δημοσίου δικαίου, ζητώντας αποζημίωση τότε το δικαστήριο έχει τη διακριτική ευχέρεια να επιτρέψει να συνεχιστεί η διαδικασία σαν να είχε αρχίσει με την σωστή έγγραφη, πράξη.¹⁶¹ Αυτό γίνεται για να αποφευχθεί η δαπάνη και η καθυστέρηση που θα προκαλούσε να απορριφθεί η διαδικασία αίτησης δικαστικού ελέγχου και να ξανά ξεκινήσει η διαδικασία από την αρχή εξεταζόμενη από το δικαστήριο ιδιωτικών διαφορών.¹⁶²

1.4 Διαδικασία αίτησης δικαστικού ελέγχου

Η διαδικασία δικαστικού ελέγχου ορίζεται μέσα από το μέρος 54 των Κανόνων Πολιτικής Δικονομίας (Part 54.1 of the Rules of Civil Procedure).¹⁶³ Το μέρος 54

¹⁵⁷ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 393.

¹⁵⁸ Courts And Tribunals Judiciary - The Administrative Court Judicial Review Guide 2023 [14.317_HMCTS_Administrative_Court_Guide_2023_WEB1.pdf \(judiciary.uk\)](#) – page 91.

¹⁵⁹ Courts And Tribunals Judiciary - The Administrative Court Judicial Review Guide 2023 [14.317_HMCTS_Administrative_Court_Guide_2023_WEB1.pdf \(judiciary.uk\)](#) – page 91.

¹⁶⁰ Courts And Tribunals Judiciary - The Administrative Court Judicial Review Guide 2023 [14.317_HMCTS_Administrative_Court_Guide_2023_WEB1.pdf \(judiciary.uk\)](#) – page 91.

¹⁶¹ Courts And Tribunals Judiciary - The Administrative Court Judicial Review Guide 2023 [14.317_HMCTS_Administrative_Court_Guide_2023_WEB1.pdf \(judiciary.uk\)](#) – page 91.

¹⁶² Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 393.

¹⁶³ Courts And Tribunals Judiciary - The Administrative Court Judicial Review Guide 2023 [14.317_HMCTS_Administrative_Court_Guide_2023_WEB1.pdf \(judiciary.uk\)](#) – page 4.

καθιερώνει ότι μπορεί να ζητηθεί αξίωση για δικαστική επανεξέταση (έλεγχος της νομιμότητας), για έλεγχο νομοθετικής πράξης ή για ενέργεια, απόφαση ή παράλειψη πράξης μιας δημόσιας αρχής.¹⁶⁴

Περαιτέρω οι αξιώσεις για δικαστικό έλεγχο εξετάζονται στο Διοικητικό Δικαστήριο της Αγγλίας.¹⁶⁵ Η διαδικασία δικαστικού ελέγχου εμπεριέχει δύο στάδια.¹⁶⁶ Το αρχικό στάδιο που είναι η λήψη άδειας και το δεύτερο που είναι η δικαστική ακρόαση.¹⁶⁷ Άλλα στάδια μπορεί να υπάρξουν σε ορισμένες περιπτώσεις όπως ακρόαση για λήψη της άδειας αν αυτή δεν δοθεί στο πρώτο στάδιο με την κατάθεση των απαραίτητων εντύπων. Ακόμη σε κάποιες περιπτώσεις δικαστικός έλεγχος μπορεί να εκτελεστεί και χωρίς ακρόαση.¹⁶⁸

Αφού δοθεί η άδεια πριν να προχωρήσει η διαδικασία στην ακρόαση πρέπει να διεκπεραιωθεί η αξίωση από το Δικαστήριο. Επομένως, ο ενάγων πρέπει να επιδώσει το έντυπο αξίωσης στον εναγόμενο και σε τυχόν ενδιαφερόμενα μέρη εντός 7 ημερών από την ημερομηνία έκδοσης.¹⁶⁹ Μετά την επίδοση ο εναγόμενος πρέπει να απαντήσει σε διάστημα 21 ημερών αν αμφισβητεί την αξίωση και γιατί. Τέλος, ξεκινά η διαδικασία της ακρόασης.¹⁷⁰

2.Κυπριακό δίκαιο έλεγχος νομιμότητας (άρθρο 146 συντάγματος)

Στο κυπριακό δίκαιο ο έλεγχος της νομιμότητας των πράξεων μιας δημόσιας αρχής είναι ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία που προβλέπεται από το διοικητικό δίκαιο. Ο δικαστικός έλεγχος τίθεται σε εφαρμογή βάσει των διατάξεων που προβλέπει το άρθρο 146 του Συντάγματος.¹⁷¹ Περαιτέρω ο δικαστικός έλεγχος βασίζεται στον περί Γενικών Αρχών του διοικητικού Δικαίου Νόμο του 1999 και στην νομολογία βάση του νομολογιακού προηγούμενου.¹⁷² Ο Περί Γενικών Αρχών Διοικητικού Δικαίου Νόμος του 1999 εμπεριέχει τους γενικούς κανόνες του διοικητικού δικαίου που έχουν

¹⁶⁴ Courts And Tribunals Judiciary - The Administrative Court Judicial Review Guide 2023 [14.317_HMCTS_Administrative_Court_Guide_2023_WEB1.pdf \(judiciary.uk\)](#) – page 4.

¹⁶⁵ Courts And Tribunals Judiciary - The Administrative Court Judicial Review Guide 2023 [14.317_HMCTS_Administrative_Court_Guide_2023_WEB1.pdf \(judiciary.uk\)](#) – page 82.

¹⁶⁶ Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edition pearson – page 669.

¹⁶⁷ Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edition pearson – page 669.

¹⁶⁸ Courts And Tribunals Judiciary - The Administrative Court Judicial Review Guide 2023 [14.317_HMCTS_Administrative_Court_Guide_2023_WEB1.pdf \(judiciary.uk\)](#) – page 82 – paragraph 11.4.1.

¹⁶⁹ Courts And Tribunals Judiciary - The Administrative Court Judicial Review Guide 2023 [14.317_HMCTS_Administrative_Court_Guide_2023_WEB1.pdf \(judiciary.uk\)](#) – page 58 paragraph 8.2.3.

¹⁷⁰ Constitutional and administrative law - A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - 16th edition pearson – page 669.

¹⁷¹ Ηλιάννα Νικολάου - Πέτρος Μιχαηλίδης - κυπριακό διοικητικό δίκαιο - θεμελιώδεις αρχές δικαστικός έλεγχος – σελ 2.

¹⁷² Κυπριακή νομική υπηρεσία - Τομέας Διοικητικού Δικαίου - [Τομέας Διοικητικού Δικαίου | Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας \(law.gov.cy\)](#).

προέλθει από την νομολογία.¹⁷³ Η νομολογία του κυπριακού δικαίου όσο αφορά το διοικητικό έλεγχο δεν εμπεριέχει μόνο δεσμευτικές νομολογίες του Κυπριακού δικαίου αλλά εμπεριέχει και νομολογίες από το Ελληνικό και Γαλλικό δίκαιο από τα οποία υιοθέτησαν το διοικητικό δίκαιο.¹⁷⁴

Όσο αφορά τις βάσεις που μπορεί να γίνει αποδεκτός ο διοικητικός έλεγχος στην Κύπρο αυτή προέρχονται από τους γενικούς κανόνες που είναι οι έξι: αρχή της νομιμότητας, αρχή της ισότητας, η ορθή άσκηση της διακριτικής εξουσίας, η αιτιολογία των διοικητικών πράξεων, αρχές της φυσικής δικαιοσύνης, αρχές της χρηστής διοίκησης και η ανάκληση διοικητικών πράξεων.¹⁷⁵

3. Σύγκριση του Αγγλικού δικαίου διαδικασίας ελέγχου με το Κυπριακό δίκαιο διαδικασίας ελέγχου

Συγκριτικά τα δύο συστήματα έχουν αρκετά κοινά στοιχεία αλλά και πολλές διαφορές. Όσο αφορά τις πρώτες σημαντικές διαφορές αυτές προέρχονται από το πως τα δύο συστήματα προέβησαν στη δημιουργία του διοικητικού δικαίου και κατά συνέπεια του δικαστικού ελέγχου. Στο αγγλικό δίκαιο ο δικαστικός έλεγχος και το διοικητικό δίκαιο άρχισε να τίθενται σε εφαρμογή όταν άρχισε να θεωρείται αναγκαίος ο έλεγχος και ο περιορισμός εξουσιών που δίνονταν στο δημόσιο.¹⁷⁶ Η νοοτροπία που επικρατούσε στην Αγγλία προηγουμένως ότι διοικητικό δίκαιο δεν ήταν απαραίτητο επειδή το ιδιωτικό δίκαιο ήταν αρκετό, οδηγεί στη δημιουργία διοικητικού δικαίου η οποία έχει δυσκολίες να διαχωρίσει το ιδιωτικό με το δημόσιο δίκαιο και το συνταγματικό από το διοικητικό.¹⁷⁷ Όσο αφορά στο αγγλικό δίκαιο το συνταγματικό και το διοικητικό δίκαιο είναι αλληλένδετα. Από την άλλη το κυπριακό δίκαιο υιοθετεί μια πιο αναπτυγμένη πτυχή διοικητικού δικαίου που βασίστηκε στο ηπειρωτικό διοικητικό δίκαιο (Ελλάδας, Γαλλίας).¹⁷⁸ Όπου υπάρχει ο διαχωρισμός διοικητικού και συνταγματικού δικαίου και είναι ξεκάθαρος ο διαχωρισμός ιδιωτικού και δημόσιου δικαίου.¹⁷⁹

Όσον αφορά την διαδικασία δικαστικού ελέγχου κοινό στοιχείο και του κυπριακού και του αγγλικού δικαίου είναι ότι και τα δύο επί το πλείστον, ελέγχουν μόνο την νομιμότητα της πράξης και δεν προβαίνουν σε εξέταση ουσιαστών γεγονότων.¹⁸⁰ Με εξαίρεση στο κυπριακό δίκαιο όταν η αίτηση δικαστικού ελέγχου αφορά φορολογικά

¹⁷³ Κυπριακή νομική υπηρεσία - Τομέας Διοικητικού Δικαίου - [Τομέας Διοικητικού Δικαίου | Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας \(law.gov.cy\)](#).

¹⁷⁴ Βασιλική Καραγκούνη - Σημεία διαφοροποίησης διοικητικού δικαίου της Κύπρου από το διοικητικό δίκαιο της Ελλάδας σελ 15.

¹⁷⁵ Περί των Γενικών Αρχών του Διοικητικού Δικαίου Νόμος του 1999 (158(I)/1999) - [Ο περί των Γενικών Αρχών του Διοικητικού Δικαίου Νόμος του 1999 - 158\(I\)/1999 \(cylaw.org\)](#).

¹⁷⁶ Ridge v Baldwin 1964 σχόλια Lord Reid για την έλλειψη διοικητικού δικαίου και διοικητικού ελέγχου.

¹⁷⁷ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – Page 269.

¹⁷⁸ Κυπριακή νομική υπηρεσία - Τομέας Διοικητικού Δικαίου - [Τομέας Διοικητικού Δικαίου | Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας \(law.gov.cy\)](#).

¹⁷⁹ Ηλιάνα Νικολάου - Πέτρος Μιχαηλίδης - κυπριακό διοικητικό δίκαιο - θεμελιώδεις αρχές δικαστικός έλεγχος – σελ 1.

¹⁸⁰ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 339, Βασιλική Καραγκούνη - Σημεία διαφοροποίησης διοικητικού δικαίου της Κύπρου από το διοικητικό δίκαιο της Ελλάδας - σελ 17.

θέματα ή η ελεγκτική διαδικασία που προκύπτει από διαφορά μεταναστευτικής αίτησης.¹⁸¹ Επιπλέον, μερικά κοινά στοιχεία εμπεριέχονται στις βάσεις δικαστικού ελέγχου αφού και τα δύο συστήματα κάνουν δεκτό τον δικαστικό έλεγχο σε περιπτώσεις που οι διοικητικές αρχές δεν δρουν σωστά βάση των εξουσιών τους.¹⁸² Άλλη κοινή βάση είναι το όταν παραβιάζονται οι δικαστικές διαδικασίες και όταν δεν δίνεται αιτιολογία διοικητικών πράξεων.¹⁸³ Περαιτέρω και στα δύο συστήματα προστατεύονται οι αρχές της φυσικής δικαιοσύνης και επιβάλλεται στις δημόσιες αρχές να δρουν βάσει της αρχής της καλής πίστης και της αναλογικότητας.¹⁸⁴ Επιπλέον και στα δύο δίκαια ελέγχονται μέσα από το δικαστικό έλεγχο η διακριτική εξουσία που εμπεριέχουν κάποιες δημόσιες αρχές.

Ακόμη μια σημαντική διαφορά είναι ότι το κυπριακό δίκαιο βασίζει τον δικαστικό έλεγχο και σε νομοθεσία (γενικές αρχές) και νομολογία ενώ το αγγλικό βασίζεται εξολοκλήρου στην νομολογία βάση του δικαστικού προηγούμενου του κοινοδικαίου.¹⁸⁵

Τέλος σημαντικό στοιχείο είναι ότι οι θεραπείες στον δικαστικό έλεγχο του κυπριακού δίκαιο είναι ποιο συγκεκριμένες από των δικαστικό έλεγχο στο αγγλικό δίκαιο. Οι θεραπείες του κυπριακού συστήματος δίνεται βάση του άρθρου 146 παράγραφος 4.¹⁸⁶ Το εν λόγω άρθρο δίνει δικαίωμα για εξολοκλήρου ακύρωση ή εν μέρη ακύρωση απόφασης, εξ ολοκλήρου ή εν μέρει επικύρωση και στην περίπτωση παράλειψης πάλι μπορεί να ακυρωθεί εξ ολοκλήρου ή μερικώς από το δικαστήριο.¹⁸⁷ Επιπλέον, στο κυπριακό δίκαιο μπορεί να γίνει και ανάκληση απόφασης σε κάποιες περιπτώσεις που προβλέπονται από τις γενικές αρχές διοικητικού δικαίου.¹⁸⁸ Όσον αφορά τα διατάγματα ενώ μπορούν να δοθούν στο αγγλικό δίκαιο και ως τελική θεραπεία¹⁸⁹ στο κυπριακό δίνονται μόνο ως ενδιάμεσο μέτρο πριν να ολοκληρωθεί η διαδικασία δικαστικού ελέγχου και να υπάρξει τελική απόφαση.¹⁹⁰

¹⁸¹ Βασιλική Καραγκούνη - Σημεία διαφοροποίησης διοικητικού δικαίου της Κύπρου από το διοικητικό δίκαιο της Ελλάδας - σελ 17.

¹⁸² Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page – 344, Κυπριακή νομική υπηρεσία - Τομέας Διοικητικού Δικαίου - [Τομέας Διοικητικού Δικαίου | Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας \(law.gov.cy\)](#) - Κυπριακή νομική υπηρεσία - Τομέας Διοικητικού Δικαίου - [Τομέας Διοικητικού Δικαίου | Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας \(law.gov.cy\)](#).

¹⁸³ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 375, Κυπριακή νομική υπηρεσία - Τομέας Διοικητικού Δικαίου - [Τομέας Διοικητικού Δικαίου | Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας \(law.gov.cy\)](#)

¹⁸⁴ Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition. Page 369, Κυπριακή νομική υπηρεσία - Τομέας Διοικητικού Δικαίου - [Τομέας Διοικητικού Δικαίου | Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας \(law.gov.cy\)](#)

¹⁸⁵ Τομέας Διοικητικού Δικαίου - [Τομέας Διοικητικού Δικαίου | Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας \(law.gov.cy\)](#), A W. Bradley, K D. Ewing, Christopher Knigh - Constitutional and administrative law - 16th edition pearson – page 571.

¹⁸⁶ Georghios M. Piki, CONSTITUTIONALISM – HUMAN RIGHTS SEPARATION OF POWERS - The Cyprus Precedent – PAGE 144 - 145.

¹⁸⁷ ΑΡΘΡΟΝ 146 Σύνταγμα - [Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας - ΣΥΝΤΑΓΜΑ - 146 - ΑΡΘΡΟΝ 146 \(cylaw.org\)](#)

¹⁸⁸ Περί των Γενικών Αρχών του Διοικητικού Δικαίου Νόμος του 1999 (158(I)/1999) - [Ο περί των Γενικών Αρχών του Διοικητικού Δικαίου Νόμος του 1999 - 158\(I\)/1999 \(cylaw.org\)](#) – άρθρο 54.

¹⁸⁹ Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition – page 335 -338.

¹⁹⁰ Βασιλική Καραγκούνη – Ο ακυρωτικός δικαστικός έλεγχος των διοικητικών πράξεων στην αγγλική, την ελληνική και την κυπριακή έννομη τάξη – σελ 232.

Όσον αφορά τα δικαστήρια, το αρμόδιο για δικαστικό έλεγχο στην Αγγλία είναι το τμήμα Διοικητικού Δικαστηρίου του Queen's Bench Division of the High court, το οποίο είναι αρμόδιο να εκδικάζει τις αιτήσεις δικαστικού ελέγχου αλλά και όποιες άλλες υποθέσεις διοικητικού δικαίου προκύπτουν στην Αγγλία και Ουαλία.¹⁹¹ Επιπλέον, το εν λόγω δικαστήριο ελέγχει και τα κατώτερα δικαστικά όργανα διοικητικού δικαίου. Όσο αφορά την αίτηση δικαστικού ελέγχου στην Κύπρο ελέγχεται σε πρώτο βαθμό από το διοικητικό δικαστήριο ή από το Διοικητικό Δικαστήριο Διεθνούς Προστασίας αν ο δικαστικός έλεγχος αφορά αίτηση μετανάστευσης.¹⁹² Σε δεύτερο βαθμό από το εφετείο και σε τρίτο βαθμό από το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο.¹⁹³

Επίλογος

Συνοψίζοντας αναφορικά η εν λόγω σύγκριση δείχνει δύο διαφορετικές προσεγγίσεις διοικητικού δικαίου όσον αφορά το διοικητικό έλεγχο των διοικητικών αρχών. Το κυπριακό δίκαιο το οποίο εμπνεύστηκε από την εξελιγμένη ηπειρωτική μορφή αλλά παράλο που το υιοθέτησε λόγω του κοινοδικαίου που επικρατούσε στον ιδιωτικό τομέα έδωσε και στο δικαστικό έλεγχο μια μικτή μορφή με αποτέλεσμα να φέρει στοιχεία κοινοδικαίου και ηπειρωτικού. Ενώ από την άλλη βλέπουμε την διαφορετική εξέλιξη του αγγλικού δικαστικού ελέγχου ως προς τον έλεγχο των διοικητικών αρχών που παράλο τις αρκετά παλιές αναφορές στο διαχωρισμό δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου και το παράδειγμα της Γαλλίας, οι Άγγλοι επί χρόνια αρνούσαν ότι χρειάζεται διαχωρισμός και εντονότερος έλεγχος στις δημόσιες αρχές. Μέχρις ότου έγινε αποδεκτό ότι έπρεπε να υπάρχει δικαστικός έλεγχος σε διοικητικές πράξεις για την προστασία του κοινού με αποτέλεσμα να επιδιώξουν προσπάθεια για δικαστικό έλεγχο βασισμένο στο δικό τους διοικητικό δίκαιο με τα χαρακτηριστικά που προαναφέρονται.

Βιβλιογραφία

1. Neil Parpworth - Constitutional and Administrative Law - 9th edition
2. Alex Carroll. Constitutional and Administrative Law (Foundation Studies in Law Series), 9th edition.
3. A W. Bradley; K D. Ewing; Christopher Knigh - Constitutional and administrative law - 16th edittion (Pearson)
4. Ηλιάνα Νικολάου - Πέτρος Μιχαηλίδης - κυπριακό διοικητικό δίκαιο - θεμελιώδεις αρχές δικαστικός έλεγχος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021
5. Georghios M. Pikis CONSTITUTIONALISM – HUMAN RIGHTS SEPARATION OF POWERS - The Cyprus Precedent

¹⁹¹ European e-justice - Εθνικά τακτικά δικαστήρια Αγγλία και Ουαλία - https://ejustice.europa.eu/18/EL/national_ordinary_courts?ENGLAND_AND_WALES&init=true

¹⁹² Τομέας Διοικητικού Δικαίου - [Τομέας Διοικητικού Δικαίου | Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας \(law.gov.cy\)](#)

¹⁹³ Τομέας Διοικητικού Δικαίου - [Τομέας Διοικητικού Δικαίου | Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας \(law.gov.cy\)](#)

6. Βασιλική Καραγκούνη – Ο ακυρωτικός δικαστικός έλεγχος των διοικητικών πράξεων στην αγγλική, την ελληνική και την κυπριακή έννομη τάξη, Αντ.Ν.Σάκκουλας ΕΕ, 2024

Άρθρα

1. institute for government - judicial review - Judicial review | Institute for Government
2. UK Parliament - Parliament's authority - Parliament's authority - UK Parliament
3. Courts And Tribunals Judiciary - The Administrative Court Judicial Review Guide 2023 14.317_HMCTS_Administrative_Court_Guide_2023_WEB1.pdf (judiciary.uk)
4. Κυπριακή νομική υπηρεσία - Τομέας Διοικητικού Δικαίου - Τομέας Διοικητικού Δικαίου | Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας (law.gov.cy)
5. Βασιλική Καραγκούνη - Σημεία διαφοροποίησης διοικητικού δικαίου της Κύπρου από το διοικητικό δίκαιο της Ελλάδας - Β.Καραγκούνη, Συγκριτικό Διοικητικό ΚΥΝΕ 1-2020.pdf (frederick.ac.cy)
6. Περί των Γενικών Αρχών του Διοικητικού Δικαίου Νόμος του 1999 (158(I)/1999) - Ο περί των Γενικών Αρχών του Διοικητικού Δικαίου Νόμος του 1999 - 158(I)/1999 (cylaw.org)
7. ΑΡΘΡΟΝ 146 Σύνταγμα - Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας - ΣΥΝΤΑΓΜΑ - 146 - ΑΡΘΡΟΝ 146 (cylaw.org)

Νομολογία

1. Reid v Secretary of state of Scotland 1999
2. Wednesbury Corp (1948)
3. GCHQ case
4. Barnard κατά National Dock Labor Board [1953] 2 QB 18
5. Roberts v Hopwood [1925] AC 578
6. Ridge v Baldwin 1964

Το Ελληνικό Συμβούλιο της Επικρατείας και το Ανώτατο Δικαστήριο της Κυπριακής Δημοκρατίας

Χριστιάνα Θεοδοσίου, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δημόσιο Δίκαιο» του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick

Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη παρουσιάζει το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣΤΕ), το οποίο αποτελεί το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Ελλάδας. Γίνεται μια σύντομη ιστορική αναφορά στην καταγωγή του γενικότερα ενώ στην συνέχεια αναλύεται η ίδρυση του Ελληνικού ΣΤΕ. Παρουσιάζεται και επεξηγείται η σύνθεσή του και η λειτουργία του, καθώς επίσης και οι αρμοδιότητες του, οι οποίες διαχωρίζονται σε Δικαστικές και Διοικητικές. Και στο τέλος δίνεται επιγραμματική η δικαιοδοσία του, τα όρια της και οι κυβερνητικές πράξεις.

Αμέσως μετά ακολουθεί σύντομη σύγκριση των αρμοδιοτήτων Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κυπριακής Δημοκρατίας, ως το αντίστοιχο ανώτατο δικαστικό σώμα της Κύπρου. Κυρίως γίνεται αναφορά στις δυο βασικές τροποποιήσεις του συντάγματος με τις οποίες λειτουργεί το Διοικητικό Δικαστήριο σύμφωνα με το άρθρο 146 του Συντάγματος και το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο σύμφωνα με τον Τροποποιητικό Νόμο 145(Ι)/2022, προς αποσυμφόρηση πλέον του Ανωτάτου Δικαστηρίου.

Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣΤΕ)

Ιστορική καταγωγή¹⁹⁴

Το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣΤΕ) στην Ελλάδα ξεκίνησε τη λειτουργία του στις 17 Μαΐου 1929. Αποτελεί τον κύριο θεματοφύλακα του ελληνικού συστήματος δικαστικού ελέγχου της διοικητικής δράσης και είναι το υψηλότερο δικαστήριο που ελέγχει τη νομιμότητα των διοικητικών πράξεων.

Η οργάνωση του Ελληνικού Συμβουλίου της Επικρατείας προήλθε από το γαλλικό πρότυπο, όπως συνέβη και σε πολλές άλλες χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης. Το γαλλικό Συμβούλιο Επικρατείας προέρχεται από το "Βασιλικό Συμβούλιο" (Conseil du Roi), το οποίο λειτουργούσε από τον Μεσαίωνα και αργότερα μετονομάστηκε σε "Συμβούλιο της Επικρατείας" (Conseil d'État).

Στη Γαλλία, το Σύνταγμα του 1799 προέβλεπε τη δημιουργία ενός ειδικού σώματος με αρμοδιότητα στην προετοιμασία των νόμων, την επίλυση διαφορών ανάμεσα στα δικαστικά όργανα και την παροχή γνωμοδοτήσεων για διοικητικές υποθέσεις.

Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του Ναπολέοντα Α', το Συμβούλιο της Επικρατείας υπέστη σημαντικές μεταρρυθμίσεις. Επιπλέον, κατά τις Συνταγματικές Μοναρχίες του 1814 και του 1830, το Συμβούλιο έχασε τον πολιτικό του χαρακτήρα και έγινε συμβουλευτικό όργανο της Διοίκησης.

¹⁹⁴ Ιωάννης Πετρόπουλος, Αικατερίνη Κουμαριανού, Το Συμβούλιο της Επικρατείας, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τομ. ΙΓ, (1977).

Το 1831, και συγκεκριμένα 2 Φεβρουαρίου, το Συμβούλιο έγινε Διοικητικό Δικαστήριο με πρόεδρο που διορίζεται από τον βασιλιά, ενώ το 1849 καθιερώθηκε ως το πραγματικό Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, με αποφάσεις που έγιναν υποχρεωτικές για τη Διοίκηση.

Ο βασικός νόμος που διέπει την οργάνωση του γαλλικού Συμβουλίου της Επικρατείας είναι ο νόμος του 1872, ο οποίος έχει τροποποιηθεί πολλές φορές, ειδικά με τον νόμο του 1945.

Η ίδρυση του ελληνικού ΣτΕ

Η ίδρυση του Συμβουλίου της Επικρατείας στην Ελλάδα ανακοινώθηκε αρχικά από τη Βαυαρική κυβέρνηση με Βασιλικό Διάταγμα το 1833.¹⁹⁵ Αργότερα, το Συμβούλιο συστήθηκε επίσημα με Βασιλικό Διάταγμα της 30ης Σεπτεμβρίου του 1835, με βασικό πρότυπο το γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας. Η διοικητική του αρμοδιότητα περιλάμβανε την επεξεργασία διαταγμάτων, ενώ διαδραμάτιζε επίσης ρόλο στην επίλυση διοικητικών διαφορών και την άρση συγκρούσεων μεταξύ δικαστικών και διοικητικών αποφάσεων, ως ορίζεται μέσα από την δικαστική του αρμοδιότητα. Για την εξέταση αυτών των θεμάτων, το εικοσαμελές Συμβούλιο ψήφιζε μετά από συζητήσεις σε τέσσερις επιτροπές, στις οποίες χωρίζονταν τα μέλη του Συμβουλίου.

Κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας του, το ΣτΕ επιτελούσε τα καθήκοντα ενός ανωτάτου συμβουλευτικού οργάνου, παρέχοντας γνώμη σε σοβαρά κυβερνητικά θέματα στον βασιλιά. Η συμβολή του αυτή ήταν σημαντική, καθώς τότε δεν υπήρχε νομοθετικό σώμα ή κάποια λαϊκή αντιπροσωπεία. Γι' αυτό το λόγο, ο Όθωνας συνήθως διόριζε στο Στε εξέχοντα πρόσωπα που είχαν διακριθεί είτε στην πολιτική είτε στον εθνικό απελευθερωτικό αγώνα. Πολλοί από τους πρωταγωνιστές του Ελληνικού Αγώνα του 1821 είχαν διατελέσει μέλη του Συμβουλίου της Επικρατείας. Σύμφωνα με ιστορικούς όπως οι Ιωάννης Πετρόπουλος και Αικατερίνη Κουμαριανού, το ΣτΕ δημιουργήθηκε με στόχο να περιορίσει την εξουσία των πολιτικών κομμάτων.

Με το άρθρο 101 του Συντάγματος του 1844, ο θεσμός του ΣτΕ καταργήθηκε, καθώς κρίθηκε ότι αντιβαίνει στο πνεύμα του Συνταγματικού Πολιτεύματος. Οι προηγούμενες αρμοδιότητες του ΣτΕ υπάγονταν στα Εφετεία και τον Άρειο Πάγο.

Η Εθνική Συνέλευση του 1862 αποφάσισε να επανίδρυσε το ΣτΕ, αν και με ασθενή πλειοψηφία. Ως συμβουλευτικό σώμα τα μέλη του Συμβουλίου δεν θα μπορούσαν να είναι λιγότερα από δεκαπέντε και περισσότερα από είκοσι. Επίσης, θα αμείβονταν με μισθό επτά χιλιάδες το χρόνο και θα υπηρετούσαν δέκα χρόνια, με δικαίωμα επαναδιορισμού. Τα καθήκοντά τους ήταν ασυμβίβαστα με τα καθήκοντα οποιουδήποτε δημοσίου υπαλλήλου, εκτός από τον Υπουργό. Οι σύμβουλοι διορίζονταν από τον βασιλιά, μετά από πρόταση του υπουργικού συμβουλίου, το οποίο υπέγραφε και το διάταγμα διορισμού (άρθρα 83-86).

Παρόλα αυτά, το άρθρο 108 του Συντάγματος του 1864 καθόριζε ότι μπορούσε να γίνει αναθεώρηση σχετικά με το ΣτΕ στην επόμενη βουλευτική περίοδο, αν το

¹⁹⁵ Γρηγόριος Δαφνής, Η πολιτική κατάσταση της χώρας κατά το 1865 και το 1866-Το Συμβούλιο της Επικρατείας, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τομ. ΙΓ, (1977).

ζητούσαν τα 3/4 της Βουλής. Συνεπώς, με βάση αυτή τη διάταξη, το ΣΤΕ καταργήθηκε εκ νέου με νόμο της 25ης Νοεμβρίου του 1865.

Με το άρθρο 91 του αναθεωρημένου Συντάγματος του 1911, εκδόθηκε ο Νόμος 214 του 1914.¹⁹⁶ "Περί Συμβουλίου Επικρατείας", με τον οποίο επανιδρύθηκε το ΣΤΕ. Ωστόσο, λόγω των πολιτικών διαμαχών της εποχής, ιδιαίτερα του Εθνικού Διχασμού, δεν ήταν δυνατή η έναρξη λειτουργίας του.

Τελικά, με τον νέο ιδρυτικό νόμο 3713 της 23ης Δεκεμβρίου του 1928, το ΣΤΕ άρχισε να λειτουργεί με την τωρινή του μορφή από τον Μάιο του 1929. Ο Κωνσταντίνος Ρακτιβάν τοποθετήθηκε ως πρόεδρος του ΣΤΕ. Ήδη από τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του, το ΣΤΕ ακύρωσε πολλές πράξεις της Διοίκησης που κρίθηκαν παράνομες από τα μέλη του. Αυτή η τακτική ικανοποίησε ηθικά τον Βενιζέλο¹⁹⁷, δικαιώνοντας τις προσδοκίες του για τη χρησιμότητα του δικαστηρίου, και επιβράβευσε την επιλογή των προσώπων που είχε γίνει, παρά τις αρχικές αντιρρήσεις της αντιπολίτευσης. Έκτοτε, το ΣΤΕ προστατεύεται από το Σύνταγμα του 1952 (άρθρα 82-84) και τους νόμους που ακολούθησαν.

Σύνθεση

Το Συμβούλιο της Επικρατείας αποτελείται από τρεις βαθμίδες δικαστών:

α) Εισηγητές: Συνολικά 50, εκ των οποίων οι 5 είναι δόκιμοι. Οι εισηγητές προετοιμάζουν τις εισηγήσεις επί των υποθέσεων.

β) Παρέδρους: Συνολικά 57. Οι παρέδροι έχουν συμβουλευτική ψήφο.

γ) Συμβούλους: Συνολικά 59, εκ των οποίων 10 είναι Αντιπρόεδροι και 1 είναι Πρόεδρος. Οι σύμβουλοι είναι οι μόνοι που έχουν την αποφασιστική ψήφο.

Λειτουργία

Το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣΤΕ) διαιρείται σε έξι τμήματα από το 1994, τα οποία χειρίζονται υποθέσεις ανάλογα με το αντικείμενό τους. Κάθε τμήμα αποτελείται από έναν αντιπρόεδρο του ΣΤΕ ως πρόεδρο του τμήματος, δύο συμβούλους και δύο παρέδρους. Σε περιπτώσεις σημαντικών υποθέσεων, αυτές παραπέμπονται σε διευρυμένη επταμελή σύνθεση του τμήματος. Εάν ένα τμήμα καταλήξει να κηρύξει έναν νόμο αντισυνταγματικό, τότε υποχρεούται να παραπέμψει την υπόθεση στην Ολομέλεια του ΣΤΕ λόγω της σπουδαιότητάς της.

Αρμοδιότητες

Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 95 του Συντάγματος και του ειδικού Νόμου περί του Συμβουλίου της Επικρατείας (Νομ. Δ/γμα 170/1973), οι αρμοδιότητες του ΣΤΕ διακρίνονται σε δύο κύριες κατηγορίες:

1. **Διοικητικές Αρμοδιότητες:** Αφορούν την επεξεργασία διαταγμάτων και τη λύση διοικητικών διαφορών. Το ΣΤΕ είναι αρμόδιο να ελέγχει τη νομιμότητα

¹⁹⁶ Γρηγόριος Δαφνής, Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940, τόμος δεύτερος, εκδ. Κάκτος, Αθήνα, 1997.

¹⁹⁷ Παναγιώτης Τσούκας – Μιχάλης Τσαπόγιας, Εννέα Δεκαετίες Συμβούλιο της Επικρατείας, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2023.

των διοικητικών πράξεων και να αποφασίζει σε περιπτώσεις διοικητικών διαφορών.

2. **Δικαστικές Αρμοδιότητες:** Αφορούν την επίλυση δικαστικών διαφορών, που σχετίζονται είτε με διοικητικά θέματα είτε με άλλες νομικές διαφορές. Το ΣΤΕ αποφασίζει σε αυτές τις υποθέσεις μετά από την εξέταση των αντιδίκων επιχειρημάτων και των σχετικών νομικών κανόνων.

Οι παραπάνω αρμοδιότητες δίνουν στο Συμβούλιο της Επικρατείας ένα κρίσιμο ρόλο στο ελληνικό δικαστικό και διοικητικό σύστημα.

Διοικητική αρμοδιότητα

Η γνωμοδότηση του ΣΤΕ επί Προεδρικών Διαταγμάτων αποτελεί σημαντικό στάδιο στη νομοθετική διαδικασία στην Ελλάδα. Αν και η γνώμη του ΣΤΕ δεν είναι τυπικά δεσμευτική για τον Υπουργό-συντάκτη του ΠΔ, συνήθως λαμβάνεται υπόψη λόγω της αυθεντίας του δικαστηρίου και των επιπτώσεων που μπορεί να έχει στην ισχύ του ΠΔ στη συνέχεια.

Εάν ένα ΠΔ προσβληθεί από κάποιον με έννομο συμφέρον μετά την έκδοσή του, οι πιθανότητες να ακυρωθεί είναι υψηλές εάν ο ΣΤΕ δεν έχει αλλάξει εν τω μεταξύ τη γνώμη του. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι αποφάσεις του ΣΤΕ έχουν σημαντικό νομικό βάρος και τηρούνται συνήθως από τις αρχές.

Ωστόσο, η ενδεχόμενη αναπομπή ενός ΠΔ από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με βάση τη γνώμη του ΣΤΕ είναι πράξη που σπανίως συμβαίνει, καθώς η εξουσία του Προέδρου είναι περιορισμένη σε τέτοιες περιπτώσεις.

Δικαστική αρμοδιότητα

Το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣΤΕ) έχει δικαιοδοσία να δικάζει υποθέσεις που φθάνουν σε αυτό με δύο τρόπους:

α) Με απευθείας προσφυγή κατά πειθαρχικών ποινών σε υπαλλήλους του δημόσιου τομέα ή με αίτηση ακύρωσης κατά μιας εκτελεστικής διοικητικής πράξης από κάποιον που έχει έννομο συμφέρον. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το ΣΤΕ μπορεί είτε να ακυρώσει την πράξη είτε να απορρίψει την αίτηση ακύρωσης.

β) Μετά από αίτηση αναίρεσης¹⁹⁸ ή άσκηση έφεσης κατά απόφασης τακτικού διοικητικού δικαστηρίου, όπως Διοικητικού Πρωτοδικείου ή Διοικητικού Εφετείου, στην οποία έχει προσφύγει πολίτης κατά διοικητικής πράξης ή άλλης πράξης του Δημοσίου. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το ΣΤΕ λειτουργεί είτε ως δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί αιτήσεων ακύρωσης σε Διοικητικό Εφετείο είτε ως έφεση σε πολιτικά και ποινικά δικαστήρια. Στην πρακτική, ελέγχει αν ο νόμος ερμηνεύτηκε και εφαρμόστηκε σωστά από το κατώτερο δικαστήριο, βασιζόμενο στα δεδομένα πραγματικά περιστατικά που έχει δεχθεί και δεν μπορεί να αμφισβητήσει.

Ο νόμος ορίζει κάθε φορά, το αν μια πράξη προσβάλλεται απευθείας στο ΣΤΕ με αίτηση ακύρωσης (η οποία γεννά ακυρωτική διαφορά) ή στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια με προσφυγή (η οποία γεννά διαφορά ουσίας), η απόφαση των οποίων μπορεί να αναιρεθεί στο ΣΤΕ με αίτηση αναίρεσης.

¹⁹⁸ Χαράλαμπος Χρυσανθάκης, Συμβούλιο της Επικρατείας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012.

Η διαδικασία που ακολουθείται στο Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ) βασίζεται στις αρχές του «ανακριτικού συστήματος» και της πρωτοβουλίας του δικαστή. Σύμφωνα με την πρώτη αρχή, ο δικαστής οφείλει να εξετάσει και να διερευνήσει σε βάθος τα στοιχεία της υπόθεσης, όχι να βασιστεί μόνο στις καταθέσεις των διαδίκων. Αυτό σημαίνει ότι ο δικαστής οφείλει να εξετάσει προσεκτικά όλα τα διαθέσιμα στοιχεία και να διερευνήσει την υπόθεση με αντικειμενικότητα.

Σύμφωνα με τη δεύτερη αρχή, ο διάδικος είναι υπεύθυνος για την έναρξη της διαδικασίας. Αυτό σημαίνει ότι ο ίδιος ο διάδικος επιλέγει να ασκήσει προσφυγή ή έφεση εναντίον μιας απόφασης που εκδόθηκε από άλλα διοικητικά δικαστήρια. Αυτή η προσφυγή πρέπει να υποβληθεί εντός προθεσμίας 60 ημερών από την ημέρα της κοινοποίησης της προσβαλλόμενης απόφασης.

Σε γενικές γραμμές, η διαδικασία αυτή εξασφαλίζει τη δίκαιη και αντικειμενική αντιμετώπιση των υποθέσεων από το Συμβούλιο της Επικρατείας.

Σωστά, το Συμβούλιο της Επικρατείας δικάζει τις εξής υποθέσεις:

1. Αιτήσεις ακύρωσης διοικητικών πράξεων που υποβάλλονται για παράβαση νόμου, υπέρβαση ή κατάχρηση εξουσίας, καθώς και για αναρμοδιότητα ή παράλειψη τύπου.
2. Αιτήσεις αναίρεσης κατά τελεσίδικων αποφάσεων των Διοικητικών Εφετείων.
3. Εφέσεις κατά πρωτόδικων αποφάσεων των Διοικητικών Εφετείων.
4. Προσφυγές που υποβάλλονται από πολιτικούς, στρατιωτικούς, δημοτικούς υπαλλήλους κ.λπ., κατά αποφάσεων Υπηρεσιακών Συμβουλίων περί προαγωγής, απόλυσης, υποβιβασμού κ.λπ.

Αυτές οι δικαστικές διαδικασίες εξασφαλίζουν τη δικαιοσύνη και τον έλεγχο της νομιμότητας των διοικητικών πράξεων και αποφάσεων σε διάφορους τομείς της δημόσιας διοίκησης.

Δικαιοδοσία

Όρια δικαιοδοσίας - Κυβερνητικές πράξεις

Το Συμβούλιο της Επικρατείας, σύμφωνα με τη νομολογία του γαλλικού Conseil d'État, αρνείται να εξετάσει τη νομιμότητα ορισμένων διοικητικών πράξεων, που ονομάζονται "κυβερνητικές πράξεις". Αυτές οι πράξεις περιλαμβάνουν:

1. Πράξεις που ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ της εκτελεστικής εξουσίας και της Βουλής, όπως η λήξη της βουλευτικής συνόδου, η διάλυση της Βουλής ή η προκήρυξη δημοψηφίσματος.
2. Πράξεις που σχετίζονται με την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας, όπως οι διεθνείς συμβάσεις, οι οποίες εκδίδονται για την εφαρμογή διεθνών συνθηκών ή σχετίζονται με τη διπλωματική προστασία Ελλήνων πολιτών στο εξωτερικό κ.λπ.
3. Την κήρυξη επιστράτευσης.
4. Τη χορήγηση χάρης.

Αυτές οι πράξεις ανήκουν στην κατηγορία των απαράδεκτων και απορριπτέων αιτήσεων, σύμφωνα με το Συμβούλιο της Επικρατείας, και δεν υπόκεινται σε νομική εξέταση από το συγκεκριμένο δικαστικό όργανο.

Το ισχύον Σύνταγμα επιβάλλει περιορισμούς στη δικαιοδοσία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Συγκεκριμένα, οι πράξεις και οι αποφάσεις που αφορούν στις προαγωγές, μεταθέσεις και άλλα θέματα που σχετίζονται με τους δικαστικούς λειτουργούς, όπως ορίζονται στο Άρθρο 90 του Συντάγματος, καθώς και οι πειθαρχικές αποφάσεις των κατώτερων δικαστικών λειτουργών, όπως ορίζονται στο Άρθρο 91, δεν υπόκεινται στη δικαιοδοσία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Επιπλέον, οι υποθέσεις που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του Εκλογικού Συνεδρίου, σύμφωνα με την παράγραφο 1 του Άρθρου 98, δεν υπόκεινται στο δικαστικό έλεγχο του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Ένα σημαντικό πλεονέκτημα του ΣΤΕ, είναι η προσπάθειά του να επιβάλει δεσμευτικές για τη Διοίκηση γενικές αρχές, προσαρμοσμένες στην ελληνική πραγματικότητα, όπως η αρχή της προστασίας της εμπιστοσύνης του καλόπιστου διοικούμενου και η αρχή της αναλογικότητας. Επιπλέον, επισημαίνεις τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει το ΣΤΕ, ειδικά το Ε' Τμήμα, στην προστασία του περιβάλλοντος, ελέγχοντας τη συμμόρφωση της Διοίκησης προς τις διατάξεις περί περιβαλλοντικής προστασίας και αναλαμβάνοντας δράση ακόμη και με ακύρωση δημοσίων έργων, όταν αυτά δεν πληρούν τις προδιαγραφές.

Ωστόσο, επισημαίνεις ότι ένα μειονέκτημα του ΣΤΕ είναι ο χρόνος που συχνά απαιτείται από την άσκηση της αίτησης ακύρωσης ή αναίρεσης έως την έκδοση της απόφασης. Αυτό το θέμα του χρόνου μπορεί να επηρεάσει την ομαλότητα της διοικητικής διαδικασίας και την άμεση εφαρμογή των αποφάσεων.

Ανώτατο Δικαστήριο Κυπριακής Δημοκρατίας

Ιστορική αναδρομή¹⁹⁹

Το αντίστοιχο του ΣΤΕ, κορυφαίο δικαστικό όργανο της Κυπριακής Δημοκρατίας είναι το Ανώτατο Δικαστήριο το οποίο αποτελεί το ανώτατο δευτεροβάθμιο δικαστήριο.²⁰⁰ Από της ιδρύσεως του το Ανώτατο διαδραμάτιζε κρίσιμο ρόλο στην ερμηνεία και εφαρμογή του κυπριακού δικαίου, συμπεριλαμβανομένων των συνταγματικών, πολιτικών, ποινικών, και διοικητικών υποθέσεων.

Το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο της Κυπριακής Δημοκρατίας είχε ιδρυθεί για να διαχειρίζεται αποκλειστικά συνταγματικά θέματα και θέματα διοικητικού δικαίου. Το δικαστήριο αυτό αποτελούταν από έναν ουδέτερο δικαστή ως πρόεδρο, έναν Έλληνα και έναν Τούρκο δικαστή. Ο πρώτος πρόεδρος του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου ήταν ο Γερμανός καθηγητής Forsthoff.

Το Ανώτατο Δικαστήριο (High Court) της Κύπρου, στο οποίο υπάγονταν όλα τα πρωτόδικα δικαστήρια, είχε δικαιοδοσία να εκδικάζει εφέσεις κατά αποφάσεων

¹⁹⁹ http://supremeconstitutionalcourt.gov.cy/Judicial/sc/scc.nsf/DMLmessage_gr/DMLmessage_gr?opendocument.

²⁰⁰ Ανδρέα Λοΐζου, Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, Λευκωσία, 2019.

οποιοδήποτε δικαστηρίου, εκτός του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου. Αυτό το δικαστήριο αποτελούταν από έναν ουδέτερο δικαστή ως πρόεδρο, δύο Έλληνες και έναν Τούρκο δικαστή. Ο πρώτος πρόεδρος ήταν ο Ιρλανδός Ο' Briain, ακολουθούμενος από τον Καναδό Wilson.

Οι ταραχές του 1963-1964 οδήγησαν στην αποχώρηση των ξένων προέδρων των δύο δικαστηρίων και στη θέσπιση του νόμου 33/64 περί Απονομής της Δικαιοσύνης (Ποικίλοι Διατάξεις), με τον οποίο τα δύο ανώτατα δικαστήρια ενοποιήθηκαν σε ένα, το Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου. Το ενοποιημένο δικαστήριο ανέλαβε όλες τις εξουσίες και δικαιοδοσίες που είχαν τα δύο προγενέστερα δικαστήρια. Ο πρώτος πρόεδρος του ενιαίου Ανώτατου Δικαστηρίου ήταν ο Τουρκοκύπριος δικαστής Mehmet Zekia.

Στην υπόθεση Mustafa Ibrahim του 1964 (1964 CLR 195), κρίθηκε ότι το Ανώτατο Δικαστήριο ήταν συνταγματικό σύμφωνα με το δόγμα της ανάγκης, όπως και ο νόμος 33/64. Το 1966, μετά την αποχώρηση των Τούρκων δικαστών, ο δικαστής Βασιλειάδης διορίστηκε πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Με την πάροδο του χρόνου, ο αριθμός των δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου αυξήθηκε σε 13, συμπεριλαμβανομένου του προέδρου.

Αυτή η ενοποίηση και αναδιοργάνωση του δικαστικού συστήματος βοήθησε στη διασφάλιση της σταθερότητας και της συνεχούς λειτουργίας του δικαστικού συστήματος στην Κύπρο, παρά τις πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές της περιόδου.

Δικαιοδοσία Ανωτάτου Δικαστηρίου

Το Ανώτατο Δικαστήριο ασκεί τις ακόλουθες δικαιοδοσίες:²⁰¹

(α) ασκεί την υπό του Ανωτάτου Δικαστηρίου προβλεπόμενη υπό του Συντάγματος δικαιοδοσία και εξουσία, περιλαμβανομένης της αποκλειστικής δικαιοδοσίας για την έκδοση προνομιακών ενταλμάτων Habeas Corpus, Mandamus, Certiorari, Quo Warranto και Prohibition.

(β) εκδικάζει παραπεμφθείσα υπό του Εφετείου έφεση κατά αποφάσεως δικαστηρίου ασκούντος πολιτική και ποινική δικαιοδοσία περιλαμβανομένου δικαστηρίου ειδικής δικαιοδοσίας, επί θέματος μείζονος δημοσίου συμφέροντος ή γενικής δημόσιας σημασίας ή συνοχής του δικαίου επί συγκρουομένων ή αντιφατικών αποφάσεων του Εφετείου.

(γ) αποφασίζει σε τρίτο και τελευταίο βαθμό βάσει αιτήσεως, η οποία υποβάλλεται από τον Γενικό Εισαγγελέα της Δημοκρατίας ή οιονδήποτε των διαδίκων κατόπιν αδείας παραχωρουμένης υπό του ιδίου και κατόπιν προηγηθείσας διαδικασίας πολιτικής ή ποινικής εφέσεως επί νομικών θεμάτων τα οποία προκύπτουν από την απόφαση του Εφετείου και συναρτώνται με τη διαφοροποίηση πάγιας νομολογίας ή με την ανάγκη ορθής ερμηνείας, είτε πρωτογενούς είτε δευτερογενούς ουσιαστικής νομοθετικής διατάξεως, ή με μείζον ζήτημα δημοσίου συμφέροντος ή γενικής δημόσιας σημασίας ή συνοχής του δικαίου επί συγκρουομένων ή αντιφατικών

²⁰¹ http://www.supremecourt.gov.cy/judicial/sc.nsf/DMLScourt_gr/DMLScourt_gr?opendocument.

αποφάσεων του Εφετείου, κατά την υπ' αυτού ενασκουμένη πολιτική ή ποινική δικαιοδοσία.

(δ) αποφασίζει για την επανεκδίκαση από το Εφετείο ή από το πρωτόδικο δικαστήριο ποινικής δικαιοδοσίας, αναλόγως της περιπτώσεως, εκδικασθείσας ποινικής υπόθεσης για την οποία εκδόθηκε καταδικαστική απόφαση, είτε σε πρώτο βαθμό και τελεσίδικα είτε κατ' έφεσιν, επί τη βάσει νέων στοιχείων ή γεγονότων, τα οποία κατά την κρίση του ενδεχομένως να ανατρέπουν, εν όλω ή εν μέρει, την απόφαση.

(ε) επιλαμβάνεται αιτήσεως προς εξαίρεση Δικαστή οιοδήποτε άλλου δικαστηρίου πλην του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου, ύστερα από την απόρριψη τοιαύτης αιτήσεως εξαιρέσεως από το κατά περίπτωση δικαστήριο.

(στ) επιλαμβάνεται υποθέσεων δευτεροβάθμιας πολιτικής δικαιοδοσίας που καταχωρίστηκαν πριν από την 31/12/2017.

(ζ) ασκεί πρωτόδικη και δευτεροβάθμια δικαιοδοσία ναυτοδικείου.

Αποστολή και όραμα²⁰²

Η αποστολή του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κυπριακής Δημοκρατίας περιλαμβάνει την εξασφάλιση της δίκαιης και αμερόληπτης απονομής της δικαιοσύνης. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της τήρησης των συνταγματικών επιταγών, των θεσμοθετημένων δικαιωμάτων και ελευθεριών, των νόμων της χώρας και των ευρωπαϊκών και διεθνών συμβάσεων.

Το όραμα του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κυπριακής Δημοκρατίας εστιάζει στη συνεχή βελτίωση του τρόπου λειτουργίας του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, με στόχο την αμερόληπτη, αποτελεσματική, ταχεία και υπεύθυνη επίλυση διαφορών. Αυτό το όραμα εξυπηρετείται μέσω της προσήλωσης σε βασικές αξίες όπως:

- Αμεροληψία: Η απονομή δικαιοσύνης χωρίς προκαταλήψεις ή μεροληψία, εξασφαλίζοντας ότι κάθε πολίτης αντιμετωπίζεται δίκαια.
- Ισότητα / Ισονομία: Όλοι οι πολίτες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις ενώπιον του νόμου, και κάθε υπόθεση αντιμετωπίζεται με τον ίδιο τρόπο, ανεξαρτήτως του ατόμου που εμπλέκεται.
- Ακεραιότητα: Οι δικαστές και οι υπάλληλοι του δικαστικού σώματος δρουν με ηθική ακεραιότητα, προασπίζοντας την αξιοπιστία και το κύρος του δικαστικού συστήματος.
- Αξιοπιστία: Το δικαστικό σύστημα λειτουργεί με συνέπεια και προβλεψιμότητα, κερδίζοντας την εμπιστοσύνη των πολιτών και των άλλων κρατικών θεσμών.
- Αποτελεσματικότητα: Η δικαιοσύνη απονέμεται με τρόπο που να διασφαλίζεται η αποτελεσματική διαχείριση των υποθέσεων και των πόρων του δικαστικού συστήματος.

²⁰² http://www.supremecourt.gov.cy/judicial/sc.nsf/DMLmission_gr/DMLmission_gr?opendocument.

- Διαφάνεια: Οι διαδικασίες και οι αποφάσεις του δικαστηρίου είναι διαφανείς και ανοιχτές στον δημόσιο έλεγχο, ενισχύοντας την εμπιστοσύνη του κοινού στη δικαιοσύνη.
- Σεβασμός προς τον πολίτη: Το δικαστικό σύστημα λειτουργεί με σεβασμό προς τους πολίτες, διασφαλίζοντας ότι οι διαδικασίες είναι προσιτές και κατανοητές.
- Αντικειμενικότητα: Οι αποφάσεις λαμβάνονται βάσει των γεγονότων και του νόμου, χωρίς προσωπικές προκαταλήψεις ή εξωτερικές επιρροές.
- Ανεξαρτησία: Το δικαστικό σώμα λειτουργεί ανεξάρτητα από τις άλλες εξουσίες και κάθε είδους εξωτερική πίεση, διασφαλίζοντας την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης.

Αυτό το όραμα στοχεύει να διασφαλίσει ότι το Ανώτατο Δικαστήριο παραμένει ένας ακρογωνιαίος λίθος της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου στην Κύπρο, παρέχοντας υψηλού επιπέδου δικαστικές υπηρεσίες στους πολίτες.

Προσπάθεια για αποσυμφόρηση του Ανωτάτου Δικαστηρίου - Δημιουργία του Διοικητικού Δικαστηρίου

Η 8η τροποποίηση του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας εισήγαγε σημαντικές αλλαγές στον τομέα της διοικητικής δικαιοσύνης, κυρίως με τη δημιουργία του Διοικητικού Δικαστηρίου και την προσθήκη στο άρθρο 146 της παραγράφου 1Α. Αυτή η τροποποίηση είχε ως στόχο τη βελτίωση της απονομής διοικητικής δικαιοσύνης, την εξειδίκευση των δικαστών και την αποσυμφόρηση του Ανωτάτου Δικαστηρίου από διοικητικές υποθέσεις.

Η 8η τροποποίηση προέβλεπε τη σύσταση του Διοικητικού Δικαστηρίου, το οποίο αναλαμβάνει την εκδίκαση διοικητικών υποθέσεων.

Το Διοικητικό Δικαστήριο έχει δικαιοδοσία να εκδικάζει:

- Προσφυγές κατά διοικητικών πράξεων που αφορούν παραβιάσεις δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών.
- Υποθέσεις που αφορούν φορολογικές διαφορές και άλλες διοικητικές διαφορές.
- Λειτουργία και Διάρθρωση

Το Διοικητικό Δικαστήριο αποτελείται από εξειδικευμένους δικαστές που ασχολούνται αποκλειστικά με διοικητικές υποθέσεις, διασφαλίζοντας έτσι την εξειδίκευση και την ποιότητα στην απονομή διοικητικής δικαιοσύνης. Οι υποθέσεις εκδικάζονται με ταχύτητα και αποτελεσματικότητα, μειώνοντας τους χρόνους αναμονής για την έκδοση αποφάσεων και βελτιώνοντας την πρόσβαση των πολιτών στη δικαιοσύνη.

Με τη δημιουργία του Διοικητικού Δικαστηρίου, οι διοικητικές υποθέσεις μεταφέρονται από το Ανώτατο Δικαστήριο στο νέο δικαστήριο, επιτρέποντας στο Ανώτατο Δικαστήριο να επικεντρωθεί σε άλλες σημαντικές δικαστικές αρμοδιότητες. Η αποσυμφόρηση του Ανωτάτου Δικαστηρίου συμβάλλει στη βελτίωση της απονομής δικαιοσύνης, επιτρέποντας πιο γρήγορη και αποτελεσματική εκδίκαση όλων των υποθέσεων.

Διαχωρισμός Ανωτάτου Δικαστηρίου και Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου²⁰³

Μέσω του Τροποποιητικού Νόμου 145(Ι)/2022, το ενιαίο Ανώτατο Δικαστήριο της Κυπριακής Δημοκρατίας διαχωρίστηκε από την 1η Ιουλίου 2023 σε δύο ξεχωριστά δικαστήρια: το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο και το Ανώτατο Δικαστήριο. Ο διαχωρισμός αυτός έγινε με στόχο την εξειδίκευση, τη βελτίωση της ποιότητας και της ταχύτητας στην απονομή της δικαιοσύνης, καθώς και για την αντιμετώπιση της υπερσυγκέντρωσης εξουσιών στο ενιαίο Ανώτατο Δικαστήριο.

Το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο αποτελείται από εννέα δικαστές και έχει αποκλειστική δικαιοδοσία σε συνταγματικά θέματα, όπως η αναθεώρηση συνταγματικότητας νόμων και η επίλυση συνταγματικών διαφορών.

Το Ανώτατο Δικαστήριο αποτελείται από επτά δικαστές και ασχολείται με την εκδίκαση εφέσεων από τα κατώτερα δικαστήρια, πλην των συνταγματικών θεμάτων που υπάγονται στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο.

Λόγοι Διαχωρισμού

Ο διαχωρισμός κρίθηκε αναγκαίος για τους εξής λόγους:

- **Εξειδίκευση:** Με τον διαχωρισμό επιδιώκεται η εξειδίκευση των δικαστών και η καλύτερη διαχείριση των υποθέσεων βάσει της φύσης τους (συνταγματικές ή μη).
- **Βελτίωση Ποιότητας και Ταχύτητας:** Ο διαχωρισμός αναμένεται να βελτιώσει την ποιότητα και την ταχύτητα στην απονομή της δικαιοσύνης, καθώς κάθε δικαστήριο θα επικεντρώνεται σε συγκεκριμένους τύπους υποθέσεων.
- **Αντιμετώπιση Υπερσυγκέντρωσης Εξουσιών:** Η διάσπαση του ενιαίου δικαστηρίου μειώνει την υπερσυγκέντρωση εξουσιών στα χέρια ενός ενιαίου σώματος, συμβάλλοντας στη διαφάνεια και την ισορροπία στην απονομή της δικαιοσύνης.
- **Αλληλοέλεγχος Δικαστών:** Η δημιουργία δύο ξεχωριστών δικαστηρίων ενισχύει τον αλληλοέλεγχο μεταξύ των δικαστών και διασφαλίζει ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται με μεγαλύτερη αντικειμενικότητα.
- **Έλεγχος Αποφάσεων του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου:** Ο διαχωρισμός επιτρέπει καλύτερο έλεγχο των αποφάσεων του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου, διασφαλίζοντας τη λογοδοσία και τη διαφάνεια.

Οι αλλαγές αυτές ήταν σε ευθυγράμμιση με τις σχετικές παρεμβάσεις της Επιτροπής Greco και της Επιτροπής Βενετίας, οι οποίες υποστήριζαν την ανάγκη για διαχωρισμό των εξουσιών και την ενίσχυση της ανεξαρτησίας και της διαφάνειας στο δικαστικό σύστημα της Κύπρου.

²⁰³ http://supremeconstitutionalcourt.gov.cy/Judicial/sc/scc.nsf/DMLmessage_gr/DMLmessage_gr?opendocument.

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, η σύγκριση μεταξύ του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣΤΕ) στην Ελλάδα και του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κυπριακής Δημοκρατίας αναδεικνύει σημαντικές διαφορές στις αρμοδιότητες, τη δομή και τη λειτουργία των δύο θεσμών.

Το ΣΤΕ στην Ελλάδα αποτελεί το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο και έχει αρμοδιότητα επί των διοικητικών διαφορών, καθώς και την εξουσία να ακυρώνει διοικητικές πράξεις ως αντισυνταγματικές. Από την άλλη πλευρά, το Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου, το οποίο από την 1η Ιουλίου 2023 διαχωρίστηκε σε Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο και Ανώτατο Δικαστήριο, έχει ευρύτερο φάσμα αρμοδιοτήτων, συμπεριλαμβανομένων των συνταγματικών και διοικητικών υποθέσεων. Η δομή του ΣΤΕ στην Ελλάδα περιλαμβάνει πολυάριθμα τμήματα, το καθένα υπεύθυνο για διαφορετικές κατηγορίες διοικητικών διαφορών. Στην Κύπρο, μετά τη διαίρεση του ενιαίου Ανωτάτου Δικαστηρίου, το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο έχει εννέα δικαστές που ασχολούνται με συνταγματικά θέματα, ενώ το Ανώτατο Δικαστήριο έχει επτά δικαστές που ασχολούνται με εφέσεις και άλλες υποθέσεις. Η λειτουργία του ΣΤΕ στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από την εστίαση στην ακυρωτική δικαιοδοσία, όπου εξετάζονται κυρίως η νομιμότητα διοικητικών πράξεων και αποφάσεων. Στην Κύπρο, η δημιουργία εξειδικευμένων δικαστηρίων μετά τον διαχωρισμό στοχεύει στη βελτίωση της ποιότητας και της ταχύτητας απονομής δικαιοσύνης, αντιμετωπίζοντας ταυτόχρονα το ζήτημα της υπερσυγκέντρωσης εξουσιών.

Η ανάλυση αυτή υπογραμμίζει την προσαρμοστικότητα και των δύο συστημάτων στις εκάστοτε κοινωνικές και πολιτικές ανάγκες, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύει τις διαφορετικές προσεγγίσεις που έχουν υιοθετήσει η Ελλάδα και η Κύπρος στη δομή και τη λειτουργία των ανώτατων δικαστικών τους θεσμών. Ο διαχωρισμός των δικαστικών αρμοδιοτήτων στην Κύπρο αποτελεί μια καινοτόμο προσέγγιση που επιδιώκει να ενισχύσει την απονομή δικαιοσύνης, ενώ το ΣΤΕ συνεχίζει να αποτελεί βασικό πυλώνα της διοικητικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα.

Ο Έλεγχος Συνταγματικότητας στην Ελληνική και Κυπριακή Έννομη τάξη – Συγκριτική μελέτη

Γωλίνα Οδυσσέως, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δημόσιο Δίκαιο» του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick

1. Εισαγωγή

1. Έννοιες

- 1.1. Ο όρος «Σύνταγμα» χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει τον θεμελιώδη και υπέρτατο νόμο ενός κράτους, που ρυθμίζει την συγκρότηση, οργάνωση και οριοθέτηση της κρατικής εξουσίας. Το συνταγματικό δίκαιο ως κλάδος νομικής επιστήμης αναπτύχθηκε τον 19^ο αιώνα ενώ τα πρώτα κείμενα παρουσιάστηκαν τον 18^ο αιώνα.
- 1.2. Η συνταγματική θεωρία, έχει ως αντικείμενο την κατανόηση και ερμηνεία των συνταγματικών διατάξεων, και αποτελεί βασικό εργαλείο για την άσκηση ελέγχου συνταγματικότητας των υποδεέστερης ισχύος νόμων ή αποφάσεων μιας πολιτείας σε σχέση με τις διατάξεις του Συντάγματος.²⁰⁴
- 1.3. Ο όρος συνταγματικές ελευθερίες, τονίζει, όπως και οι συναφείς όροι, ατομικές ή δημόσιες ελευθερίες, την εξασφάλιση ενός πεδίου ελεύθερης ύπαρξης και δράσης του ατόμου από αυθαίρετες επεμβάσεις της κρατικής εξουσίας.²⁰⁵ Η διακήρυξη θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι άρρηκτα συνυφασμένη με το ιστορικό κίνημα του συνταγματισμού δηλαδή τη διεκδίκηση της θέσπισης θεμελιωδών κανόνων για την νομική οργάνωση και τον περιορισμό της κρατικής εξουσίας.²⁰⁶

2. Οι βασικές διακρίσεις της έννοιας του Συντάγματος

- 2.1. Με τον όρο «**Τυπικό**» **Σύνταγμα**, εννοούμε το γραπτό θεμελιώδη νόμο που έχει αυξημένη τυπική δύναμη σε σχέση με τους άλλους νόμους του κράτους και που δεν μπορεί εύκολα να τροποποιηθεί. Με τον όρο «**Ουσιαστικό**» **Σύνταγμα** εννοούμε το σύστημα των θεμελιωδών αρχών και κανόνων που, ανεξάρτητα από την τυπική τους δύναμη και την ενσωμάτωσή τους καθορίζουν την οργάνωση και τις λειτουργίες ενός συγκεκριμένου κράτους είτε κατοχυρώνουν τα θεμελιώδη δικαιώματά και ελευθερίες των προσώπων εντός του κράτους. Με την ίδια λογική, υπάρχει η διάκριση του ελέγχου της **τυπικής και ουσιαστικής συνταγματικότητας**, αναλόγως του εάν ελέγχεται η τήρηση των διαδικαστικών διατάξεων ή το κανονιστικό περιεχόμενο αυτών²⁰⁷.
- 2.2. Τα τυπικά Συντάγματα, διακρίνονται σε **αυστηρά και ήπια**, αναλόγως της ευκολίας που μπορούν μερικές ή όλες οι διατάξεις τους να τροποποιηθούν.

²⁰⁴ Συνταγματικό Δίκαιο, Κώστας Χ. Χρυσόγονος, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 24.

²⁰⁵ Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Κώστας Χ. Χρυσόγονος, 3^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 3, Α. Μανέσης, Ατομικές Ελευθερίες, 1982, 13.

²⁰⁶ Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Κώστας Χ. Χρυσόγονος, 3^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 8.

²⁰⁷ Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, Ευάγγελος Βενιζέλος, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 210.

Τόσο το Ελληνικό όσο και το Κυπριακό Σύνταγμα θεωρούνται αυστηρά, αφού απαιτούν ειδικές διαδικασίες, διαφορετικές από τη συνήθη νομοπαραγωγική διαδικασία για να τροποποιηθούν.

- 2.3. Άλλη διάκριση, είναι αυτή του **γραπτού και άγραφου** ή άλλως, εθιμικού Συντάγματος. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει σύνταγμα εξ' ολοκλήρου άγραφο στα δημοκρατικά κράτη της εποχής μας. Σαν χαρακτηριστική περίπτωση κράτους με άγραφο Σύνταγμα, ή καλύτερα μη τυπικό Σύνταγμα, είναι η Μεγάλη Βρετανία, Νέα Ζηλανδία και Ισραήλ.

5. Το ισχύον Σύνταγμα της Ελλάδας

- 5.1. Το εν ισχύ Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας ψηφίστηκε από την Ε' Αναθεωρητική Βουλή και τέθηκε σε ισχύ στις 11/06/1975. Αποτελείται από 120 άρθρα και τροποποιήθηκε 4 φορές, το 1986, το 2001, το 2008 και το 2019. Το άρθρο 1 του Ελληνικού Συντάγματος, θεμελιώνει την Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία και εξυψώνει τον λαό και την λαϊκή κυριαρχία ως το θεμέλιο.
- 5.2. Το ελληνικό σύνταγμα είναι ένα από τα αυστηρότερα ευρωπαϊκά Συντάγματα. Η αναθεώρησή του ενεργείται από ειδικό όργανο, άλλο από αυτό που ασκεί την νομοθετική λειτουργία, σύμφωνα με ειδική διαδικασία και με την τήρηση ειδικών προθεσμιών. Απαγορεύεται δε η αναθεώρηση διατάξεων που ανήκουν στον σκληρό πυρήνα των μη υποκείμενων σε αναθεώρηση διατάξεων, ως αυτές προσδιορίζονται στο Άρθρο 110 του Ελληνικού Συντάγματος.²⁰⁸

6. Το ισχύον Σύνταγμα της Κύπρου

- 6.1. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας επικυρώθηκε στις 16/08/1960 και αποτελεί προϊόν της υπογραφής των συνθηκών Ζυρίχης – Λονδίνου με τις οποίες εγκαθιδρύθηκε η ανεξαρτησία του κράτους. Εγκαθιστά ένα ιδιότυπο (*suí generis*) πολίτευμα, λόγω του δικοινοτικού χαρακτήρα του. Ομοίως με το Σύνταγμα της Ελλάδας, είναι από τα αυστηρότερα ευρωπαϊκά συντάγματα, ωστόσο η διαφορά του πολιτεύματος, εισαγάγει πολλές οργανωτικές διαφορές μεταξύ των δύο χωρών.
- 6.2. Το Σύνταγμα της Κύπρου, είναι δοτό, δηλαδή δεν είναι προϊόν της βούλησης του κυπριακού λαού αλλά καταρτίστηκε από μία *ad hoc* συνταγματική επιτροπή στην οποία συμμετείχαν η Τουρκία, η Ελλάδα καθώς επίσης και αντιπρόσωποι από την Ελληνοκυπριακή και Τουρκοκυπριακή Κοινότητα²⁰⁹. Αποτελείται από 199 άρθρα, 3 παραρτήματα και παρά την αυστηρότητα του, έχει τροποποιηθεί 18 φορές.

²⁰⁸ Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, Ευάγγελος Βενιζέλος, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 4.

²⁰⁹ Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας <https://www.law.gov.cy/law/law.nsf/constitution-el/constitution-el?OpenDocument>.

- 6.3. Στις 10 Νοεμβρίου του 1964, το τότε Ενιαίο Ανώτατο Δικαστήριο της Κυπριακής Δημοκρατίας εξέδωσε την πιο σημαντική απόφαση που εκδόθηκε ποτέ, στην Κύπρο, στον τομέα του Συνταγματικού Δικαίου, στην υπόθεση *Attorney General of the Republic v. Mustafa Ibrahim and Others* (1964) CLR 195. Ως αποτέλεσμα της αμφισβήτησης της νομιμότητας του Περί Απονομής της Δικαιοσύνης (Ποικίλες Διατάξεις Νόμος του 1964 (Ν. 33/1964) για την αποφυγή της κατάρρευσης του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, η εν λόγω απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου το 1964 έθεσε τις προϋποθέσεις για την εφαρμογήεγκαθίδρυσε το Δικαίο της Ανάγκης στο κυπριακό δίκαιο. Με επίκληση της αρχής “*salus populi suprema lex*” (Η Σωτηρία του λαού υπεράνω του νόμου), καταργήθηκε ή εν πάση περιπτώσει παρέμεινε ανενεργός ο κοινοτικός χαρακτήρας στη σύνθεση των δικαστηρίων και συγχωνεύτηκαν οι εξουσίες των δύο ανωτάτων δικαστηρίων. Έκτοτε, γίνεται επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης για τη διατήρηση της λειτουργίας του κράτους και την τροποποίηση των μη θεμελιωδών άρθρων του Συντάγματος.²¹⁰
- 6.4. Με την επίκληση του δικαίου της ανάγκης, εκδόθηκε ο Περί της Δέκατης Έβδομης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμος του 2022 (Ν. 103/2022), με τον οποίο τέθηκε εκ νέου σε λειτουργία το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο της Κύπρου, για την εκδίκαση μεταξύ άλλων εφέσεων κατά αποφάσεων Διοικητικού Δικαστηρίου ή άλλων Δικαστηρίων εφόσον τούτο κρίνεται απαραίτητο και παραπομπές για ζητήματα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος ή αντισυνταγματικότητας νόμου, απόφασης ή διάταξης αυτών.

7. Ο έλεγχος συνταγματικότητας στις δύο έννομες τάξεις σήμερα

7.1. Οι εγγυήσεις τήρησης του Συντάγματος

- 7.1.1. Μπορεί να γίνει διάκριση «γενικών» και «ειδικών» εγγυήσεων του Συντάγματος. Ανάμεσα στις γενικές, συγκαταλέγονται η άμεση εφαρμογή των διατάξεων του Συντάγματος, η αρχή της νομιμότητας καθώς και αρχή της διάκρισης των εξουσιών, αφού προϋπόθεση ενός κράτους δικαίου, είναι η εξασφάλιση της τήρησης των διατάξεων του Συντάγματος και της πρακτικής αποτελεσματικότητας αυτού, από όλες τις εξουσίες ενός κράτους (εκτελεστική, δικαστική και νομοθετική)²¹¹.
- 7.1.2. Μιλώντας για ειδικές εγγυήσεις του Συντάγματος, αναφερόμαστε στους ρητούς ή και εξυπακουόμενους θεσμούς και διαδικασίες που αποσκοπούν να διασφαλίσουν τόσο τον σεβασμό προς τις διατάξεις του υπό ομαλές συνθήκες όσο και την επιβίωσή του σε έκτακτες περιστάσεις. Πρόκειται μεταξύ άλλων, για τις διαδικασίες έκδοσης και αναθεώρησης του συντάγματος, το δικαίωμα αναπομπής του Προέδρου της Δημοκρατίας καθώς και τον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων.²¹² Ειδικότερα, το δικαίωμα αναπομπής

²¹⁰ Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Κώστας Χ. Χρυσόγονος, 3^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 3.

²¹¹ Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα & Ελευθερίες, Δρ. Κώστας Παρασκευά, Νομική Βιβλιοθήκη σελ. 3.

²¹² Συνταγματικό Δίκαιο, Κώστας Χ. Χρυσόγονος, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 134.

του Προέδρου της Δημοκρατίας, προβλέπεται στο άρθρο 42 του Ελληνικού Συντάγματος και στο άρθρο 57 του Κυπριακού Συντάγματος. Στην Κύπρο, έχουν γίνει πέραν των 100 αναπομπών νόμου από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, οι περισσότερες εκ των οποίων έχουν γίνει δεκτές από την Βουλή. Αντιθέτως, στην Ελλάδα δεν αξιοποιείται αυτός ο θεσμός στον ίδιο βαθμό.

- 7.1.3. Έσχατο μέσο διασφάλισης της τήρησης του Συντάγματος αποτελεί το δικαίωμα/υποχρέωση αντίστασης του λαού, σε περίπτωση (απόπειρας) βίαιης κατάλυσης του που προβλέπεται μόνο στο ελληνικό σύνταγμα (άρθρο 120 παρ. 4).
- 7.1.4. Παράλληλα, το σύνολο της εγχώριας νομοθεσίας, πρέπει να ερμηνεύεται σύμφωνα με το Σύνταγμα και μετά την εισχώρηση των δύο χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο. Στις περιπτώσεις, όπου υπάρχει αμφισβήτηση, ως προς το κατά πόσον χωρεί τέτοια ερμηνεία, απαιτείται δικαστικός έλεγχος συνταγματικότητας - η σπουδαιότερη ειδική εγγύηση τήρησης του Συντάγματος. Το κυπριακό σύνταγμα προβλέπει ρητά στα άρθρα 1^Α και 179, την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου έναντι των διατάξεων του συντάγματος. Αντιθέτως, στο Ελληνικό Σύνταγμα δεν υπάρχει η ίδια ρητή πρόβλεψη, γεγονός που διχάζει ορισμένους θεωρητικούς. Σε κάθε περίπτωση, όπου εξετάζεται η ενδεχόμενη αντισυνταγματικότητα, εξετάζεται και η ενδεχόμενη αντισυμβατότητα μιας νομοθετικής ρύθμισης προς το δίκαιο της ΕΕ.

7.2. Χαρακτηριστικά ελέγχου συνταγματικότητας

- 7.2.1. Η πρώτη διάκριση του **προληπτικού και κατασταλτικού ελέγχου** της συνταγματικότητας, αφορά το στάδιο του ελέγχου. Κατά πόσον αυτό γίνεται πριν ή μετά την δημοσίευση και έναρξη εφαρμογής ενός νόμου. Το Ελληνικό σύνταγμα, προβλέπει ρητά μόνο τον κατασταλτικό έλεγχο, που γίνεται από τα Δικαστήρια. Ωστόσο, στην πράξη, ο κοινοβουλευτικός έλεγχος πριν την ψήφιση του νόμου, προσλαμβάνει μια μορφή προληπτικού ελέγχου συνταγματικότητας. Ειδικότερα, κατά την ψήφιση ενός νόμου, το Κοινοβούλιο οφείλει να ελέγχει τη συνταγματικότητα του υπό ψήφιση νόμου, αφού αυτό αποτελεί συντεταγμένο όργανο του κράτους που οφείλει να τηρεί το Σύνταγμα. Μετά την ψήφισή του νόμου από τη βουλή έλεγχο αντισυνταγματικότητας μπορούν να ασκήσουν, καταρχήν, τα όργανα της εκτελεστικής λειτουργίας (διοικητικά όργανα) που καλούνται να τον εφαρμόσουν. Και αυτό, διότι τα όργανα αυτά υποχρεούνται να εφαρμόζουν και να τηρούν το Σύνταγμα. Στη νομολογία έχει γίνει δεκτό ότι, τα διοικητικά όργανα μπορούν να μην εφαρμόζουν τις προδήλως αντισυνταγματικές νομοθετικές διατάξεις που καλούνται να εφαρμόσουν.²¹³

²¹³ Άρθρο με τίτλο «Ποιος ελέγχει την συνταγματικότητα των νόμων και με ποιο τρόπο», Μπουκουβάλα Βαρβάρα, Πρωτοδίκης, <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/poios-elegxei-ti-syntagmatikotita-ton-nomon-kai-me-poio-tropo/>.

7.2.2. Οι άλλες διακρίσεις αφορούν αποκλειστικά τον δικαστικό συνταγματικό έλεγχο. Υπάρχει ο **διάχυτος και συγκεντρωτικός έλεγχος**, αναλόγως του κατά πόσον έχουν αρμοδιότητα ελέγχου ζητημάτων αντισυνταγματικότητας όλα τα δικαστήρια κάθε δικαιοδοσίας και βαθμού ή κατά πόσον τέτοια ζητήματα συγκεντρώνονται σε ένα μόνο Δικαστήριο, ένα Συνταγματικό Δικαστήριο. Ο έλεγχος επίσης διακρίνεται σε **παρεμπύπτον** σε αντίθεση με την περίπτωση που το ζήτημα της αντισυνταγματικότητας αφορά το κύριο αντικείμενο μιας ειδικής δίκης. Στην περίπτωση του παρεμπύπτοντος ελέγχου, ζητήματα αντισυνταγματικότητας εξετάζονται 'επί ευκαιρίας' εκδίκασης μιας υπόθεσης και εφόσον κρίνεται αναγκαίο για την εκδίκαση αυτής. Γίνεται επίσης λόγος για **αφηρημένο και συγκεκριμένο έλεγχο**, κατά πόσον δηλαδή, το ζήτημα της αντισυνταγματικότητας θα εξεταστεί υπό τον φως των συγκεκριμένων περιστατικών μιας υπόθεσης μεταξύ των διαδίκων ή κατά πόσον το Δικαστήριο θα εξετάσει αφηρημένα, δηλαδή χωρίς να ασχοληθεί με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, εάν ένας νόμος είναι σύμφωνος με το Σύνταγμα. Τέλος, γίνεται η διάκριση που αφορά το αποτέλεσμα της κρίσης περί αντισυνταγματικότητας, εάν δηλαδή, το αποτέλεσμα ισχύει μεταξύ των συγκεκριμένων διαδίκων που η υπόθεση τους αποτέλεσε αφορμή για τον έλεγχο συνταγματικότητας (**inter partes**) ή **ισχύει έναντι όλων (erga omnes)**.

7.3. Ο έλεγχος συνταγματικότητας στην Ελλάδα

7.3.1. Σύμφωνα με τη βασική διάταξη του άρθρου 93 παρ. 4 του Συντάγματος «*Τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενό του είναι αντίθετο προς το Σύνταγμα.*» Από την διάταξη αυτή προκύπτουν τα τρία χαρακτηριστικά του ελέγχου.²¹⁴

7.3.2. Ο δικαστικός έλεγχος στην Ελλάδα είναι διάχυτος, παρεμπύπτον και συγκεκριμένος. Βασικό αποτέλεσμα των τριών αυτών χαρακτηριστικών είναι η έννομη συνέπεια του ελέγχου, η οποία περιορίζεται στη μη εφαρμογή της αντισυνταγματικής διάταξης στα πλαίσια της υπό εκδίκαση αντιδικίας. Έχει δηλαδή *inter partes* μόνο αποτέλεσμα, αν και στην πραγματικότητα, πολλές από τις αποφάσεις του ΣτΕ όπου κρίθηκε ζήτημα αντισυνταγματικότητας, οδήγησαν σε τροποποιήσεις νόμου.

7.3.3. Υπάρχουν ωστόσο μηχανισμοί «συγκέντρωσης ελέγχου». Ένας από αυτούς, προκύπτει από το άρθρο 100 του Συντάγματος και την εξουσία του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου, να αποφασίσει για την αντισυνταγματικότητα μιας διάταξης τυπικού νόμου λόγω αντίθετων αποφάσεων μεταξύ δύο εκ των τριών ανώτατων Δικαστηρίων²¹⁵. Σε αυτή την περίπτωση, εκδίδει απόφαση που ισχύει γενικά και δεσμεύει όλα τα δικαστήρια και τους διαδίκους. Ένας δεύτερος μηχανισμός, γίνεται με βάση το άρθρο 100 παρ. 5 του Συντάγματος, που προβλέπει την υποχρεωτική παραπομπή του ζητήματος της ενδεχόμενης

²¹⁴ Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, Ευάγγελος Βενιζέλος, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 223.

²¹⁵ Αρείου Πάγου, Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

αντισυνταγματικότητας μιας διάταξης νόμου στις ολομέλειες των τριών ανώτατων δικαστηρίων.²¹⁶

7.3.4. Ο τρίτος μηχανισμός, αφορά τον θεσμό της πιλοτικής δίκης όπως προβλέπεται από το άρθρο 1 του ν. 3900/2010. Προσφέρεται πιο άμεση και γρήγορη πρόσβαση στο Συμβούλιο της Επικρατείας, είτε μετά από αίτηση διαδίκου είτε μετά από απόφαση διοικητικού δικαστηρίου, όταν προκύπτει ένα ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος επί διοικητικών διαφορών με ευρύτερες επιπτώσεις. Συνήθως, τα θέματα της πιλοτικής δίκης αφορούν ζητήματα συνταγματικότητας. Ωστόσο, σε αντίθεση με τις αποφάσεις του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου, οι αποφάσεις που λαμβάνονται κατά την πιλοτική δίκη δεν δεσμεύουν άλλα δικαστήρια, πέρα από εκείνο της αρχικής διαφοράς, ούτε άλλους διαδίκους.²¹⁷

7.4. Ο έλεγχος συνταγματικότητας στην Κύπρο

7.4.1. Μια εκ των βασικών διαφορών του συνταγματικού ελέγχου στην Ελλάδα και Κύπρο, που βρίσκει τις ρίζες του στην διαφορά των πολιτευμάτων, αποτελεί το γεγονός ότι, το Κυπριακό Σύνταγμα προβλέπει στο άρθρο 140 ρητά και διαδικασία προληπτικού συνταγματικού ελέγχου. Ειδικότερα, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει δικαίωμα «αναφοράς» πριν την έκδοση ενός νόμου ή απόφασης της Βουλής, στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο για σκοπούς γνωμάτευσης ως προς το κατά πόσον είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα. Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας, ο έλεγχος εκτός από προληπτικός, είναι και συγκεντρωτικός και αφηρημένος²¹⁸.

7.4.2. Η πρόσφατη επαναφορά του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου στην Κύπρο έχει διευρύνει τις διαφορές του συνταγματικού ελέγχου μεταξύ των δύο έννομων τάξεων. Μετά την επανίδρυση του εν λόγω Δικαστηρίου, ο κατασταλτικός έλεγχος συνταγματικότητας στην Κύπρο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως διάχυτος με στοιχεία συγκεντρωτικού ελέγχου. Σύμφωνα με τον περί της Λειτουργίας του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου, διαδικαστικό κανονισμό του 2023, μπορεί να γίνει παραπομπή δυνάμει του άρθρου 144 του Συντάγματος ζητήματος αντισυνταγματικότητας κατόπιν αιτήσεως από τους διαδίκους ή οποιουδήποτε εξ'αυτών, αναλόγως της σοβαρότητας.

7.4.3. Τέλος, λόγω του κοινού δικαίου που ισχύει στην Κύπρο, σε αντίθεση με το ηπειρωτικό που ισχύει στην Ελλάδα, οι αποφάσεις των δικαστηρίων είναι δεσμευτικές σε όλα τα κατώτερα δικαστήρια. Επομένως η κρίση περί αντισυνταγματικότητας νόμου, καθιστά τον νόμο ουσιαστικά ανεφάρμοστο.

²¹⁶ Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, Ευάγγελος Βενιζέλος, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 227.

²¹⁷ Άρθρο με τίτλο «Ποιος ελέγχει την συνταγματικότητα των νόμων και με ποιο τρόπο», Μπουκουβάλα Βαρβάρα, Πρωτοδίκης, <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/poios-elegxei-ti-syntagmatikotita-ton-nomon-kai-me-poio-tropo/>.

²¹⁸ Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα & Ελευθερίες, Δρ. Κώστας Παρασκευά, Νομική Βιβλιοθήκη σελ. 45.

7.5. Οι αποφάσεις του Νέου Ανώτατου Συνταγματικού

- 7.5.1. Οι πλείστες αποφάσεις που εκδόθηκαν μέχρι σήμερα από το Νέο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο, αφορούν εφέσεις κατά αποφάσεων του Διοικητικού Δικαστηρίου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρουσιάζει η πολύ πρόσφατη απόφαση στην Αίτηση από τον Γενικό Εισαγγελέα της Δημοκρατίας εναντίον του Γενικού Ελεγκτή της Δημοκρατίας αρ. 1/2024, ημερομηνίας 05/06/2024.²¹⁹
- 7.5.2. Στην πιο πάνω υπόθεση, η πλήρης Ολομέλεια του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου, συνεδρίασε ως το Συμβούλιο που προβλέπεται στο **Άρθρο 153, παρ. 8, εδ. (1) του Κυπριακού Συντάγματος**, προκειμένου να εξετάσει αίτηση που υπέβαλε ο Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας κατά του Γενικού Ελεγκτή της Δημοκρατίας, η οποία αποσκοπεί στην απόλυση του τελευταίου, λόγω ανάρμοστης συμπεριφοράς.
- 7.5.3. Προβάλλοντας ένσταση η πλευρά του Γενικού Ελεγκτή έθεσε, υπό τύπο προδικαστικού θέματος, κατά πόσον ο Γενικός Εισαγγελέας *«.. νομιμοποιείται και/ή έχει έννομο συμφέρον και/ή δικαιούται να καταχωρήσει την παρούσα Αίτηση ως Αιτητής, η οποία Αίτηση προφανώς δεν αποτελεί ποινική υπόθεση, και να επιζητεί την άμεση απόλυση ενός άλλου θεσμικού και ομότιμού του αξιωματούχου .»*
- 7.5.4. Ως εκ τούτου, το Συμβούλιο, προέβη σε μια ανάλυση του θεσμικού ρόλου και της υπόστασης εν γένει του Γενικού Εισαγγελέα και κατά πόσον είχε την δυνατότητα να υποβάλει τέτοιου είδους αίτηση, χωρίς την ανάγκη προηγούμενων οδηγιών ή συγκατάθεσης από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Με παραπομπή σε προηγούμενη νομολογία, το Συμβούλιο υπενθύμισε *το ύψιστο του πολιτειακού αξιώματος με το οποίο ενδύεται ο θεσμός του Γενικού Εισαγγελέα και ο κεντρικός ρόλος που του αποδίδεται ως προασπιστή της νομιμότητας και του δημοσίου συμφέροντος, όπως και στην αίτηση προβάλλεται, με αναφορά όχι μόνο στο Άρθρο 113.2, αλλά, γενικότερα, στο όλο συνταγματικό πλαίσιο*. Ανέφερε ότι, πρόκειται για ζήτημα το οποίο δεν σχετίζεται μόνο με τις ποινικές πτυχές που καλύπτει το **Άρθρο 113.2 του Συντάγματος**, αλλά και με τις ευρύτερες αρμοδιότητες και δικαιώματά του, που ο συντακτικός νομοθέτης θέσπισε, περιβάλλοντας τον υπό αναφορά θεσμό με ανάλογο, ύψιστο, κύρος, σεβασμό, εμπιστοσύνη και πλήρη θεσμική ανεξαρτησία και αυτοτέλεια.
- 7.5.5. Η προδικαστική ένσταση του Γενικού Ελεγκτή απορρίφθηκε καθώς κρίθηκε ότι, *η μη εξασφάλιση, εκ των προτέρων, της έγκρισης ή της θέσης του Προέδρου της Δημοκρατίας για την παρούσα αίτηση δεν την επηρεάζει*. Θα ακολουθήσει η εκδίκαση της Κυρίως Αίτησης του Γενικού Εισαγγελέα για την παύση του Γενικού Ελεγκτή, η οποία αναμένεται να παρουσιάσει τόσο νομικό όσο και πραγματικό ενδιαφέρον.
- 7.5.6. Περαιτέρω, καταχωρήθηκαν και εκδικάστηκαν δύο παραπομπές στη βάση του άρθρου 9(2)(γ) του περί Απονομής της Δικαιοσύνης (Ποικίλοι Διατάξεις)

²¹⁹ ΑΙΤΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΕΝΙΚΟ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ v. ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΚΤΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ, ΑΙΤΗΣΗ ΑΡ. 1/2024, 5/6/2024.

Νόμου του 1964, Ν. 33/1964²²⁰, που όμως απορρίφθηκαν καθότι κρίθηκε ότι, δεν πληρούνταν οι προϋποθέσεις του εν λόγω εδαφίου²²¹. Δεν φαίνεται να έχει δημοσιευτεί μέχρι σήμερα, απόφαση επί αίτησης παραπομπής επί του εδαφίου (α) του ίδιου νόμου και άρθρου, ήτοι για εκδίκαση ζητήματος αντισυνταγματικότητας.

8. Επίλογος - Καταληκτικά σχόλια

- 8.1. Οι διαφορές μεταξύ των δύο έννομων τάξεων, της Κύπρου και της Ελλάδας, είναι ουσιαστικές, αντανakλώντας τις διαφορετικές προσεγγίσεις τους στη συνταγματική επιτήρηση και στα δύο πολιτεύματα.
- 8.2. Στην Κύπρο, ο συνταγματικός έλεγχος φαίνεται να είναι ευρύτερος και εντατικότερος, παρέχοντας ένα πιο συγκροτημένο πλαίσιο για τη διασφάλιση της συνταγματικής τάξης. Αντίθετα, στην Ελλάδα παρατηρείται ο κίνδυνος έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων, κάτι που δημιουργεί ανασφάλεια δικαίου και γεννά διάλογο ως προς την ανάγκη ίδρυσης ενός συνταγματικού δικαστηρίου για την επίλυση τέτοιων ζητημάτων. Καταληκτικά, οι παραπάνω διαπιστώσεις αναδεικνύουν την ανάγκη για συνεχή αναθεώρηση και βελτίωση των διαδικασιών δικαστικού ελέγχου συνταγματικότητας, προκειμένου να εξασφαλιστεί η συνέπεια, η ασφάλεια δικαίου και η αποτελεσματική προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων και αρχών, σε συνδυασμό με τις διατάξεις υπερνομοθετικής ισχύος, του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των διεθνών συνθηκών.

Βιβλιογραφία:

A. Συγγράμματα

- Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, Ευάγγελος Βενιζέλος, Νέα Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021
- Συνταγματικό Δίκαιο, Κώστας Χ. Χρυσόγονος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2003

²²⁰ «(γ) αποφασίζει σε τρίτο και τελευταίο βαθμό βάσει αίτησης, η οποία υποβάλλεται από τον Γενικό Εισαγγελέα της Δημοκρατίας ή οιονδήποτε των διαδίκων, κατόπιν αδείας παραχωρουμένης υπό του ίδιου και κατόπιν προηγηθείσας διαδικασίας αναθεωρητικής εφέσεως επί νομικών θεμάτων προκυπτόντων την απόφαση του Εφετείου, τα οποία συναρτώνται με τη διαφοροποίηση πάγιας νομολογίας ή με την ανάγκη ορθής ερμηνείας, είτε πρωτογενούς είτε δευτερογενούς ουσιαστικής νομοθετικής διατάξεως, ή με μείζον ζήτημα δημοσίου συμφέροντος ή γενικής δημόσιας σημασίας ή με ζήτημα συνοχής του δικαίου επί συγκρουομένων ή αντιφατικών αποφάσεων του Εφετείου κατά την υπ' αυτού ενασκουμένη αναθεωρητική δικαιοδοσία:»

²²¹ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΙΤΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΦΕΣΕΙΟΥΣΑ ΣΤΗΝ ΕΦΕΣΗ ΑΡ. Ε.Δ.Δ. 42/19 v. ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΠΛΕΙΟΨΗΦΙΑΣ ΤΟΥ ΕΦΕΤΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΕΦΕΣΗ ΑΡ. Ε.Δ.Δ. 42/19 ΗΜΕΡ. 27.9.23., ΑΙΤΗΣΗ ΑΡ. 3/2023, 20/11/2023 και ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΙΤΗΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΦΕΣΗΣ ΚΑΤΑ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΑΡ. 35/2019 v. ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΕΦΕΤΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΦΕΣΗ ΚΑΤΑ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΑΡ. 35/2019, Αίτηση Αρ. 2/2024, 18/4/2024.

- Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Κώστας Χ. Χρυσόγονος, 3^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017
- Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα & Ελευθερίες, Δρ. Κώστας Παρασκευά, Νομική Βιβλιοθήκη, 2024

Β. Άρθρα

- Άρθρο με τίτλο «Ποιος ελέγχει την συνταγματικότητα των νόμων και με ποιο τρόπο», Μπουκουβάλα Βαρβάρα, Πρωτοδίκης, <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/porios-elegxei-ti-syntagmatikotita-ton-nomon-kai-me-ποιο-tropo/>
- Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας <https://www.law.gov.cy/law/law.nsf/constitution-el/constitution-el?OpenDocument>
- Γ. Αποφάσεις
- ΑΙΤΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΕΝΙΚΟ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ v. ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΚΤΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ, ΑΙΤΗΣΗ ΑΡ. 1/2024, 5/6/2024

Β. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Β.1 Χαιρετισμοί και ομιλίες από την επιστημονική εκδήλωση *Η προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων γυναικών και ανηλίκων από τη σεξουαλική βία στο πλαίσιο του Jus in Bello και στο Jus post Bellum* που συνδιοργανώθηκε από το Πανεπιστήμιο Frederick και το Ίδρυμα «Ζωή κατά της Εμπόλεμης Βίας» στις 28 Νοεμβρίου 2023 στην αίθουσα εκδηλώσεων του Πανεπιστημίου στη Λευκωσία

Χαιρετισμός

Νατάσσα Φρειδερίκου, Πρόεδρος του Συμβουλίου του Πανεπιστημίου Frederick

Είναι με ιδιαίτερη χαρά που σας καλωσορίζω στο Πανεπιστήμιο Frederick και στη σημερινή μας εκδήλωση που στο επίκεντρό της έχει τη βία που υφίσταντο γυναίκες/ κορίτσια, παιδιά και ευάλωτες ομάδες πληθυσμού πριν, κατά τη διάρκεια και μετά από ένοπλες συρράξεις περιλαμβανομένης και της σεξουαλικής βίας, καθώς και το νομικό πλαίσιο προστασίας των προσώπων αυτών σε διεθνές επίπεδο.

Σήμερα σας μιλώ με 2 ιδιότητες. Ως Πρόεδρος του Συμβουλίου του Πανεπιστημίου Frederick και ως Αντιπρόεδρος του Ιδρύματος «ΖΩΗ κατά της Εμπόλεμης Βίας».

Το Πανεπιστήμιο Frederick, εδώ και αρκετά χρόνια ενεργοποιείται ποικιλοτρόπως σε θέματα που έχουν να κάνουν με τη βία κατά των γυναικών και κοριτσιών, σε όλες τις μορφές που αυτή παίρνει. Παράλληλα, το Ίδρυμα «ΖΩΗ κατά της Εμπόλεμης Βίας» το οποίο ιδρύθηκε από την κυρία Αλίκη Χατζηγεωργίου είναι αφιερωμένο στην **πρόληψη**, την **αναγνώριση**, την **καταδίκη**, και τον **τερματισμό** όλων των μορφών βίας κατά γυναικών, κοριτσιών και παιδιών, πριν, κατά τη διάρκεια και μετά από ένοπλες συρράξεις.

Η σημερινή εκδήλωση γίνεται με αφορμή την έκδοση ενός καθαρά νομικού βιβλίου με τίτλο “Protection of Women and Children in Armed Conflicts”, τριών αξιόλογων συγγραφέων, της Δρος Παρασκευής Νάσκου-Περράκη, του Δρα Κωνσταντίνου Κουρούπη και του Δρα Ιωάννη Τζιβάρα.

Τις περισσότερες φορές όταν σκεφτόμαστε τον πόλεμο και τις μάχες που γίνονται κατά τη διάρκειά του, στο μυαλό μας έρχονται στρατιώτες

- είτε στην ξηρά – σε χαρακώματα, σε βουνά, σε πεδιάδες,
- είτε στη θάλασσα – με πολεμικά πλοία και υποβρύχια
- είτε στον αέρα
- είτε ακόμα και σε κέντρα ελέγχου που χειρίζονται τα σύγχρονα όπλα και μέσα καταστροφής.

Όμως, σε αρκετές περιπτώσεις, υπάρχει ακόμα ένα όπλο που χρησιμοποιείται και υιοθετείται σε πολέμους ως στρατιωτική τακτική και όπως **όλες** τις άλλες στρατιωτικές δράσεις, **προγραμματίζεται**. Είναι ένα αρκετά **φθινό, εύκολο στην**

οργάνωση και δυστυχώς, **φρικτά αποτελεσματικό** μέσο που στόχο έχει να τρομοκρατήσει τον εχθρικό πληθυσμό. Με αυτό το όπλο, οι μάχες γίνονται πάνω στα γυναικεία σώματα.

Ο βιασμός χρησιμοποιείται **επανειλημμένα** ως όπλο πολέμου και, αν και έχει εξίσου σοβαρές συνέπειες όπως άλλα μέσα καταστροφής, συχνά αντιμετωπίζεται ως ταμπού. Πολλές φορές αντιμετωπίζεται ως κάτι που έφερε ντροπή στα θύματά του. Πρέπει όμως να συνειδητοποιήσουμε ότι ο βιασμός ως όπλο πολέμου χρησιμοποιείται εσκεμμένα για να βασανίσει, να ταπεινώσει και να φοβίσει τον εχθρό. Η μόνη ντροπή που θα έπρεπε να υπάρχει είναι από τους θύτες.

Παρόλο που έχει σημειωθεί πρόοδος μέσω νόμων που έχουν σχεδιαστεί για να προστατεύουν τις γυναίκες κατά τη διάρκεια συρράξεων, βλέπουμε σε ολόκληρο τον κόσμο να υπάρχει ατιμωρησία και οι ένοχοι τέτοιων εγκλημάτων να έχουν ελάχιστους λόγους να φοβούνται μήπως καταλήξουν στη φυλακή.

Η σεξουαλική βία σε περίοδο πολέμων είναι ένα θέμα που πολύ συχνά το περιτριγυρίζει η σιωπή. Το 1974, η Κύπρος έγινε μάρτυρας φρικτών εγκλημάτων πολέμου κατά κοριτσιών και γυναικών.

Το θέμα έμεινε κάτω από το χαλί για δεκαετίες ολόκληρες και μόλις τα τελευταία χρόνια αρχίσαμε ως κοινωνία να το συζητούμε. Χρειάστηκαν 41 ολόκληρα χρόνια για να συζητηθεί το θέμα στη βουλή από την κυρία Κουκουμά που έχουμε τη χαρά να είναι μαζί μας εδώ σήμερα, και να αναγνωριστούν οι γυναίκες αυτές ως παθούσες για να μπορούν να λάβουν κάποιο ειδικό επίδομα από το κράτος.

Οι ελάχιστες συζητήσεις που έγιναν στον τόπο μας γύρω από το θέμα αφορούν κυρίως στην οικονομική διάστασή του και αρκετά λιγότερο στη ψυχοκοινωνική του διάσταση. Η νομική διάσταση του θέματος παραμένει άγνωστη.

Σήμερα λοιπόν θεωρώ ότι η παρέμβαση και των 3 συγγραφέων μας σχετικά με το νομικό πλαίσιο που περιβάλλει την προστασία των γυναικών και των παιδιών κατά τη διάρκεια ένοπλων συρράξεων αλλά και του Δρ Μαυρογιάννη ειδικότερα, σχετικά με τις **προσπάθειες που έγιναν για καταδίκη αυτών των εγκλημάτων της Τουρκίας** είναι υψίστης σημασίας προκειμένου να έχουμε μια σφαιρική αντίληψη του θέματος.

Ομολογώ πως δυστυχώς το περιεχόμενό της εκδήλωσής μας είναι εξαιρετικά επίκαιρο στις μέρες μας αφού ο πλανήτης βιώνει συνεχιζόμενους πολέμους.

Μόλις πριν 1 μήνα περίπου, τα Ηνωμένα Έθνη ανακοίνωσαν ότι περισσότεροι από 114 εκατομμύρια άνθρωποι έχουν εκτοπιστεί λόγω πολέμου, διώξεων, βίας και παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παγκοσμίως, αριθμός που αποτελεί ρεκόρ από τότε που η Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (UNHCR) άρχισε να συλλέγει δεδομένα το 1975.

Το πρώτο εξάμηνο του 2023, οι μετακινήσεις πληθυσμών προκλήθηκαν κυρίως από συγκρούσεις στην Ουκρανία, το Σουδάν, τη Βιρμανία, τη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, τη Μιανμάρ αλλά και από τη συνεχιζόμενη ανθρωπιστική κρίση στο Αφγανιστάν.

Μόλις πριν 2 μέρες, την Κυριακή, η Washington Post είχε άρθρο της που έλεγε ότι υπολογίζεται ότι περισσότερες από 100.000 γυναίκες μπορεί να έχουν βιαστεί κατά

τη διάρκεια του διετούς εμφυλίου πολέμου στη Βόρεια Αιθιοπία, σύμφωνα με την πιο ολοκληρωμένη μέχρι στιγμής μελέτη αυτών των επιθέσεων σε έρευνα που διεξήχθη από το Πανεπιστήμιο Columbia.

Η εστίαση του κόσμου είναι αυτή την περίοδο στην ανθρωπιστική καταστροφή στη Γάζα και μπορεί να είδατε εικόνες που κυκλοφόρησαν και που παρέπεμπαν σε βιασμούς γυναικών.

Ο βιασμός που πραγματοποιείται στο πλαίσιο πολέμου είναι ένα θέμα που παρέμεινε ταμπού για πάρα πολύ καιρό. Είναι ένα έγκλημα που ευδοκίμει στη σιωπή και στην άρνηση της ύπαρξής του. Το στίγμα που κουβαλά έχει καταστροφικά αποτελέσματα για τα άτομα που επηρεάζονται και επιτρέπει στους βιαστές να ξεφεύγουν γιατί νιώθουν ότι η κοινωνία τους ανέχεται και ο νόμος σπάνια τους αγγίζει.

Πρέπει να μπορέσουμε να καταρρίψουμε αυτή την κουλτούρα της ατιμωρησίας και να κάνουμε τη δικαιοσύνη κανόνα και όχι εξαίρεση, για αυτά τα εγκλήματα.

Το Ίδρυμα «ΖΩΗ κατά της Εμπόλεμης Βίας» μέσα από μία σειρά δράσεων που διοργανώνει στοχεύει τόσο στην ανάδειξη αυτού του θέματος αλλά και ταυτόχρονα, μέσα από συστηματικές και έμπρακτες ενέργειες, στην **αναγνώριση**, στην **καταδίκη** και στον **τερματισμό** όλων των μορφών βίας που δέχονται γυναίκες/κορίτσια και παιδιά θύματα, ή μάρτυρες κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, αλλά και μετά ως επακόλουθο του πολέμου.

Κυρία Περράκη, κύριε Κουρούπη, κύριε Τζιβάρα και κύριε Μαυρογιάννη, ανυπομονώ να ακούσω τις εισηγήσεις σας.

Σας ευχαριστώ θερμά και σας συγχαίρω εκ των προτέρων για τις δράσεις σας γύρω από το θέμα.

Ευχαριστώ.

Χαιρετισμός

Αννα Κουκκίδη-Προκοπίου, τ. Υπουργός Δικαιοσύνης και Δημοσίας Τάξεως

Είναι με ιδιαίτερη χαρά που αποδέχτηκα την πρόσκληση να θέσω υπό την αιγίδα μου και ν' απευθύνω χαιρετισμό στην αποψινή επιστημονική εκδήλωση που διοργανώνει το Πανεπιστήμιο Frederick, σε συνεργασία με το Ίδρυμα «ΖΩΗ κατά της Εμπόλεμης Βίας», με θέμα «Η προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών και ανηλίκων από τη σεξουαλική βία στο πλαίσιο του Jus in Bello και του Jus post Bellum».

Συγχαίρω θερμά τους διοργανωτές και τις διοργανώτριες της εκδήλωσης, την κα Νατάσσα Φρειδερίκου, Πρόεδρο του Συμβουλίου του Πανεπιστημίου Frederick και την κα Αλίκη Χατζηγεωργίου, Πρόεδρο του Ιδρύματος «Ζωή κατά της Εμπόλεμης Βίας» για την πρωτοβουλία διοργάνωσης της αποψινής εκδήλωσης, αλλά και ευρύτερα για τη ζέση και το ενδιαφέρον που επιδεικνύετε γύρω από τα ζητήματα έμφυλης ισότητας και βίας, καθώς και για τη διαχρονική συμβολή σας στις προσπάθειες για αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου.

Κυρίες και κύριοι,

Η βία κατά των γυναικών συνιστά κατάφωρη παραβίαση θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με καταστροφικές συνέπειες για τις γυναίκες και τα κορίτσια που την υφίστανται. Η έμφυλη βία υπονομεύει το δικαίωμα στη ζωή, την ελεύθερη σκέψη και έκφραση, την ανεξαρτησία και την αξιοπρέπεια. Στις πλείστες περιπτώσεις θίγει τη φυσική, την ψυχική και την πνευματική ακεραιότητα των γυναικών και των κοριτσιών που τη βιώνουν. Πολύ συχνά η έμφυλη βία οδηγεί ακόμη και στο θάνατο.

Όπως καταδεικνύεται μέσα από ευρωπαϊκές και διεθνείς έρευνες, στον πυρήνα της έμφυλης βίας βρίσκονται οι ιστορικά άνισες σχέσεις ισχύος μεταξύ ανδρών και γυναικών, οι οποίες ισχυροποιούνται από παγιωμένα στερεότυπα και προκαταλήψεις που επικρατούν στην κοινωνία γύρω από το ρόλο των φύλων.

Ο κίνδυνος για αύξηση της βίας λόγω φύλου επιτείνεται κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων, όπου οι γυναίκες και τα κορίτσια υπόκεινται σε σεξουαλική βία και βιασμούς, καθώς και σε συστηματικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους.

Το δικαίωμα των γυναικών να ζουν χωρίς βία προστατεύεται από διεθνείς Συμβάσεις όπως είναι η Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των Γυναικών του ΟΗΕ και η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας, γνωστή και ως Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης.

Παρόμοια, το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών μέσω σχετικού Ψηφίσματός του το 2019 επισύρει την προσοχή στο κρίσιμο ζήτημα της ασφάλειας των γυναικών σε περιόδους ένοπλων συγκρούσεων και καλεί τη διεθνή κοινότητα για πιο συντονισμένα μέτρα και πολιτικές.

Το Ψήφισμα με αριθμό 2467 επικεντρώνεται στο θέμα της προστασίας των θυμάτων σεξουαλικής βίας κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων που στη συντριπτική τους

πλειοψηφία είναι γυναίκες και κορίτσια. Η βία αυτή μπορεί να περιλαμβάνει διάφορες μορφές βίας που εκτείνονται από το βιασμό και τη σεξουαλική κακοποίηση μέχρι την ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, τις μη ασφαλείς εκτρώσεις, τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα και μολύνσεις, τον καταναγκαστικό γάμο και το θάνατο.

Το Ψήφισμα εστιάζει επίσης στην ανάγκη οι γυναίκες και τα κορίτσια να αντιμετωπιστούν όχι μόνο ως θύματα που βρίσκονται σε ανάγκη, αλλά ως φορείς δικαιωμάτων που μπορούν να τα διεκδικήσουν μέσω ενός ολοκληρωμένου φάσματος κατάλληλων υπηρεσιών και παροχών.

Φίλες και φίλοι,

Στον τόπο μας, τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα μετά την κύρωση της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης το Νοέμβριο του 2017, σημειώθηκαν σταθερά και σημαντικά βήματα προόδου στον τομέα της πρόληψης και της καταπολέμησης της έμφυλης βίας.

Αναφέρω ενδεικτικά τον καταρτισμό και την ψήφιση σημαντικών νομοθεσιών για ποινικοποίηση όλων των μορφών έμφυλης βίας, της παρενόχλησης και της παρενοχλητικής παρακολούθησης και του σεξισμού. Μεγάλης σημασίας ήταν και η σύσταση και λειτουργία από το Δεκέμβριο του 2020 του «Σπιτιού της Γυναίκας», μιας πρωτοποριακής πολυθεματικής δομής για στήριξη και προστασία κα καθοδήγηση των θυμάτων έμφυλης βίας.

Παράλληλα, συστάθηκε και λειτουργεί από το Μάρτιο του 2022 ο Εθνικός Συντονιστικός Φορέας για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών, ο οποίος προωθεί συντονισμένα μέτρα, δράσεις και πολιτικές που αποσκοπούν στον τερματισμό κάθε μορφής έμφυλης βίας.

Κορυφαίας σημασίας υπήρξε ο καταρτισμός της πρώτης Εθνικής Στρατηγικής και του πρώτου Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών 2023-2028 και η υιοθέτησή τους από το Υπουργικό Συμβούλιο τον Φεβρουάριο του 2023.

Στο πλαίσιο υλοποίησης του Σχεδίου ο Εθνικός Συντονιστικός Φορέας προχωρεί εντός του πρώτου εξαμήνου του 2024 στην επιμόρφωση 75 Λειτουργών Υγείας πρώτης γραμμής που ασχολούνται με το χειρισμό υποθέσεων έμφυλης βίας. Αμέσως μετά θα ακολουθήσουν εκπαιδεύσεις των Λειτουργών Εκπαίδευσης στα σχολεία. Απώτερος στόχος των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι η περαιτέρω επιμόρφωση και ευαισθητοποίησή των επαγγελματιών γύρω από κρίσιμα ζητήματα έμφυλης βίας και κατ' επέκταση η έγκαιρη πρόληψη και αντιμετώπιση τέτοιων περιστατικών.

Την ίδια στιγμή, ο Συντονιστικός Φορέας προωθεί νομοθετική ρύθμιση για διευκόλυνση της πρόσβασης των γυναικών θυμάτων έμφυλης βίας σε υπηρεσίες δωρεάν νομικής αρωγής και συντονίζει τις ενέργειες για τη δημιουργία ενιαίας βάσης δεδομένων για τα στατιστικά στοιχεία βίας σε παγκύπρια βάση.

Φίλες και φίλοι,

Παρά την πρόοδο, οι προσπάθειες δεν σταματούν εδώ. Οι πολιτικές, οι πρακτικές και τα μέτρα που εφαρμόζονται θα πρέπει να βρίσκονται υπό διαρκή εξέταση και αξιολόγηση, με στόχο τη βελτίωση και την εναρμόνισή τους με σύγχρονες

θυματοκεντρικές προσεγγίσεις και αντιλήψεις. Τα θύματα και η αποτελεσματική στήριξη, προστασία και ενδυνάμωσή τους θα πρέπει να βρίσκονται στο επίκεντρο κάθε τέτοιας προσπάθειας.

Ως αρμόδια Υπουργός για τα ζητήματα έμφυλης ισότητας, βίας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων επαναβεβαιώνω από αυτό εδώ το βήμα τη δέσμευση και την αποφασιστικότητα της παρούσας Κυβέρνησης και εμένα προσωπικά ότι θα συνεχίσουμε και θα εντατικοποιήσουμε τις προσπάθειες, με στόχο την καταπολέμηση και την πλήρη εξάλειψη του ντροπιαστικού φαινομένου της έμφυλης βίας.

Απώτερος στόχος και επιδίωξή μας είναι η δημιουργία συνθηκών ασφάλειας, ευημερίας και προόδου, όπου όλα ανεξαιρέτως τα μέλη της κοινωνίας θα μπορούν ισότιμα και ανεμπόδιστα να απολαμβάνουν τα αναφαίρετα δικαιώματά τους, μακριά από κάθε μορφής βία, ανισότητες, διακρίσεις και αποκλεισμούς.

Σας ευχαριστώ.

Μαζικές παραβιάσεις των δικαιωμάτων των γυναικών στην Κύπρο, κατά και μετά την εισβολή του 1974: Προσπάθειες για καταδίκη των εγκλημάτων της Τουρκίας

Ανδρέας Δ. Μαυρογιάννης, Μέλος της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου του ΟΗΕ, Πρέσβης επί Τιμή και συνεργάτης Καθηγητής Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου στο Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick

Στις 25 Νοεμβρίου ήταν η παγκόσμια ημέρα για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών. Ήταν η ευκαιρία να συλλογιστούμε για μια ακόμα φορά πως μπορούμε επιτέλους, στον 21^ο αιώνα να θέσουμε τέρμα στον αέναο κύκλο της βίας ενάντια στις γυναίκες και της βίας γενικότερα.

Στις 7 Οκτωβρίου είχαμε την επίθεση της Χαμάς με τον τραγικό τους απολογισμό. Έχουμε έκτοτε τις επιχειρήσεις του Ισραήλ στην Γάζα με τις τεράστιες παράπλευρες απώλειες και με σοβαρότατα ζητήματα να εγείρονται σε σχέση με παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου (δικαιώματα των αμάχων, των τραυματιών και άλλων ειδικά προστατευόμενων ομάδων, αναλογικότητα, due diligence, στρατιωτική αναγκαιότητα, ενσωμάτωση της ιδέας του «τι γίνεται την επόμενη μέρα».

Τι τελευταίες μέρες είχαμε και την έκθεση για την βία κατά των γυναικών στην Αιθιοπία στην εμφύλια διένεξη στο Τιγκράι, των δύο τελευταίων χρόνων. Με συγκλονιστικούς αριθμούς. Περισσότερες από 100.000 γυναίκες έπεσαν θύματα βιασμού και σεξουαλικής βίας κατά τα δύο τελευταία χρόνια της αντιπαράθεσης. Ιστορίες γυναικών που συνθλίβουν την συνειδηση. Βιασμοί, βασανιστήρια, πληγές, ακρωτηριασμοί, δολοφονίες, εκτρώσεις, στείρωσεις, απόρριψη, τραγική αβεβαιότητα, εφιάλτες, μη επουλώσιμα ψυχικά τραύματα.

Τα όρια ανάμεσα στο *Jus ad Bellum*, το *jus in Bello* αλλά και το *Just post Bello* και την οικοδόμηση της ειρήνης, ολοένα και περισσότερο γίνονται, (και με την εμπλοκή των ασύμμετρων απειλών, την εμπλοκή μη κρατικών εμπολέμων και την συνήθη πλέον διεξαγωγή σποραδικών επιχειρήσεων εναντίον στόχων, δίχως ανοικτή σύρραξη, με την μεταχείριση των πληθυσμών των κατεχόμενων περιοχών και την διαιώνιση της εμπόλεμης κατάστασης, δίχως επίσημη κατάπαυση του πυρός, ανακωχή, ή συμφωνία ειρήνης) πάρα πολύ θαμπά, θολά και δυσδιάκριτα. Παρα την απαγόρευση της απειλής ή της χρήσης βίας στις διεθνείς σχέσεις από τον Χάρτη του ΟΗΕ, με μικρές μόνο εξαιρέσεις. Παράλληλα το δίκαιο του πολέμου και το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο θεωρούνται πλέον ως οιονεί ταυτόσημες έννοιες.

Η σύγχρονη εξέλιξη της έννοιας του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου βρίσκει την συγκεκριμενοποίηση της στον Χάρτη της Νυρεμβέργης της 8^{ης} Αυγούστου 1945, έστω και αν η χρήση της αποσκοπούσε τότε κυρίως στο να διακρίνει από το δίκαιο του πολέμου, τις περιπτώσεις εγκλημάτων ενάντια αμάχους που έχουν την ίδια υπηκοότητα με τους αυτουργούς. Παρά την απουσία ειδικής αναφοράς στον βιασμό και στην σεξουαλική βία, που δεν εμφανίζονται *verbatim* παρά στον νόμο 10 του Συμβουλίου ελέγχου στη Γερμανία, τέθηκαν οι βάσεις για την ποινικοποίηση και τιμωρία εγκλημάτων κατά των γυναικών.

Το ίδιο ισχύει και με την διαφορά ανάμεσα στο λεγόμενο δίκαιο της Χάγης και το Δίκαιο της Γενεύης, που ξεθωριάζει ολοένα και περισσότερο.

Το δίκαιο της Χάγης με βάση τις συνθήκες της Χάγης του 1899 και του 1907 και μια σειρά από συμβάσεις έκτοτε, όπως το Πρωτόκολλο της Γενεύης του 1926 για τα χημικά όπλα, η Συνθήκη για ορισμένα συμβατικά όπλα που προκαλούν συνέπειες χωρίς διάκριση, η συνθήκη για τα χημικά όπλα του 1993, η Συνθήκη για τα Βιολογικά όπλα, η συνθήκη για τις νάρκες κατά προσωπικού, απαγόρευση πυρηνικών όπλων κλπ, ασχολείται κυρίως με το παραδοσιακό *jus in Bello*.

Το δίκαιο της Γενεύης ασχολείται κυρίως με την προστασία των θυμάτων στις ένοπλες συγκρούσεις, των τραυματιών, των ναυαγών, των αιχμαλώτων των ασθενών, και από την άλλη με την προστασία των αμάχων, αυτών που δεν συμμετέχουν στις συγκρούσεις, ξεκινώντας από την Σύμβαση της Γενεύης του 1864, για τους τραυματίες πολέμου, που ήταν στο ξεκίνημα των προσπαθειών για την δημιουργία του Ερυθρού Σταυρού, με βάση τις αρχές που κατέγραψε ο Ερρίκος Ντυνάν, μετά από τα όσα είδε στο πεδίο της μάχης στο Σολφερίνο.

Το 1949 είχαμε τις 4 Συμβάσεις της Γενεύης, και το 1977 τα δύο συμπληρωματικά Πρωτόκολλα του που ενσαρκώνουν και κωδικοποιούν το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο για την προστασία των θυμάτων. Τα Πρωτόκολλα του 1977 επικεντρώνονται στην προστασία των θυμάτων σε διεθνείς και σε μη διεθνούς χαρακτήρα ένοπλες συρράξεις. Το άρθρο 76 του Πρωτοκόλλου 1 αναφέρει πως «οι γυναίκες θα είναι αντικείμενο ειδικού σεβασμού και θα προστατεύονται, ιδιαίτερα έναντι βιασμού, καταναγκαστικής πορνείας και από κάθε άλλης μορφής άσεμνη επίθεση», ότι «έγκυες γυναίκες και μητέρες, που έχουν εξαρτώμενα παιδιά και που συλλαμβάνονται, κρατούνται ή φυλακίζονται για λόγους που συνδέονται με την ένοπλη σύρραξη, θα έχουν τις υποθέσεις τους να τυγχάνουν χειρισμού κατά προτεραιότητα» και γίνεται επίσης αναφορά στην αποφυγή επιβολή θανατικής ποινής σε έγκυες γυναίκες και γυναίκες με εξαρτώμενα παιδιά. Το άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου 2, προστατεύει κατά της «προσβολής της προσωπικής αξιοπρέπειας, ιδιαίτερα από εξευτελιστική και μειωτική μεταχείριση, βιασμό, καταναγκαστική πορνεία και από κάθε μορφή άσεμνης επίθεσης».

Όμως στην διαστροφή του πολέμου όπου η σεξουαλική και η έμφυλη βία γίνονται όργανα και μέσα πολέμου, η διάκριση όπως είπαμε και πριν, γίνεται θαμπή και δυσδιάκριτη. Η σεξουαλική βία χρησιμοποιείται για να προσβάλει την τιμή του αντιπάλου, της γυναίκας, του συζύγου, της οικογένειας, της κοινότητας. Οι γυναίκες εργαλειοποιούνται είτε ως λάφυρο, είτε ως βραβείο του νικητή, ως θυμηθούμε τις σπαρακτικές σκηνές από τις Τρωάδες του Ευριπίδη. Χρησιμοποιείται ως ισχυρό όπλο εξευτελισμού, ομηρείας και εκβιασμού. Ενσαρκώνει τον φόβο και την ιδέα του ελέγχου της ζωής και της μοίρας τ'αλλουνού, που «είναι στο έλεος των πιο κτηνωδών ορμών και της βαρβαρότητας». Μετατρέπεται σε όπλο πολέμου για την επικράτηση για την κάμψη των ψυχολογικών αντιστάσεων, για την καταστροφή του κοινωνικού ιστού για την διάλυση του συναισθηματικού κόσμου, των σχέσεων ανάμεσα στους συζύγους, στους γονείς και στα παιδιά, ανάμεσα στα αδέρφια και τους συγγενείς, για την δημιουργία ενοχών, πόσες φορές ακούμε ότι για τους βιασμούς φταίει το θύμα. Εργαλείο εξολόθρευσης και εκμηδενισμού. Απειλή που ξεριζώνει και προσφυγοποιεί. Που καλλιεργεί τα πιο πρωτόγονα ένστικτα και

καταστρέφει κάθε έννοια σεβασμού και πολιτισμού. Προσβάλλει την ηθική και σωματική ακεραιότητα, αφήνει βαθύτατα τραύματα και χαρακιές.

Ένα λεγόμενο «στιγμιαίο έγκλημα», που είναι πολλές φορές καλά οργανωμένο και σχεδιασμένο, αλλά σε κάθε περίπτωση, ακόμα και όταν είναι ανεξέλεγκτο και γίνεται απλά ανεκτό, και ακόμα και όταν υπάρχουν κυρώσεις, έχει διαρκείς τραγικές επιπτώσεις πάνω στα θύματα, πάνω σε ολόκληρες γενιές και στον ρουν της ιστορίας. Υπό την έννοια αυτή η σεξουαλική βία αποτελεί ιστορικά την Λυδία λίθο της ανθρώπινης ανάπτυξης και του πολιτισμού.

Το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, με βάση τα γεγονότα και τις πρακτικές που έχουν καταγραφεί στις πολεμικές συρράξεις, θεωρεί σήμερα την σεξουαλική βία κατά των γυναικών ως εργαλείο γενοκτονίας. Καταγράφει διάφορες εκφάνσεις του φαινομένου, όπως ο βιασμός, η σεξουαλική δουλεία, η καταναγκαστική εγκυμοσύνη, η καταναγκαστική στέρωση, ο ακρωτηριασμός γεννητικών οργάνων, η καταναγκαστική πορνεία, ο εξαναγκασμός σε σεξουαλικές πράξεις ενώπιον παιδιών, συζύγου, γονέων κλπ., η διαπόμπευση. Η ανθρώπινη διαστροφή και θηριωδία δεν έχει δυστυχώς όρια στην εφευρετικότητά της στην εγκληματική και απάνθρωπη μεταχείριση. Αμέτρητα τα παραδείγματα παρά τον τείχος της σιωπής, μιας ομερτά που καλά κρατεί.

Η σημερινή συνοπτική παρουσίαση θα επικεντρωθεί στη χρησιμοποίηση των μηχανισμών των Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την καταδίκη των εγκλημάτων της Τουρκίας, μέσω των δύο πρώτων διακρατικών προσφυγών της Κύπρου εναντίον της Τουρκίας ενώπιον της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και τα αποτελέσματά τους. Με όλους τους περιορισμούς τους ήταν οι μόνες νομικές ενέργειες που προσφέρονταν. Είναι ένα εξόχως χρήσιμο και κατατοπιστικό case study που μας επιτρέπει επαγωγικά να προσεγγίσουμε το ευρύτερο φαινόμενο και να παρουσιάσουμε τις συνισταμένες και τις προοπτικές του.

Η Επιτροπή βρήκε την Τουρκία ένοχη για μια σειρά από παραβιάσεις άρθρων της Σύμβασης αλλά εδώ επικεντρωνόμαστε στην παραβίαση του άρθρου 3 (απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση).

Οι διακρατικές προσφυγές που ακολούθησαν (η Τρίτη και η Τέταρτη), η μνημειώδης υπόθεση της Τίνας Λοϊζίδου, καθώς και οι πολυάριθμες ατομικές προσφυγές της τελευταίας εικοσιπενταετίας, μετά την θεσμική αναθεώρηση της Σύμβασης το 1998, δεν ασχολήθηκαν ειδικά με την παραβίαση του συγκεκριμένου άρθρου που αποτελούσε την νομική βάση προστασίας των δικαιωμάτων των γυναικών, αλλά επικεντρώθηκαν κυρίως, στους εκτοπισμένους, στους αγνοουμένους, στους εγκλωβισμένους και στα περιουσιακά δικαιώματα.

Η απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση των γυναικών στην Κύπρο κατά και μετά την εισβολή του 1974 συνιστά μια από τις λιγότερο δημοσιοποιημένες πτυχές της κυπριακής τραγωδίας, για όλους εκείνους τους γνωστούς και ευνόητους λόγους. Αλλά ακριβώς γι' αυτό είναι απαραίτητο να την θυμίσουμε στο πλαίσιο της σημερινής παρουσίασης, ως εγκλήματα κατά των γυναικών σε καιρό πολέμου.

Ήδη από το Lieber Code του 1863, την πρώτη κωδικοποίηση των κανόνων πολέμου, ο βιασμός καταγράφεται ως έγκλημα πολέμου στο άρθρο 44 και έκτοτε εμφανίζεται είτε άμεσα είτε έμμεσα ως διεθνές έγκλημα. Ο ολοκληρωτικός

χαρακτήρας των πολεμικών αναμετρήσεων στο 20^ο αιώνα επιδείνωσε περαιτέρω την βαρβαρότητα του φαινομένου αφού συσκότισε περαιτέρω την διάκριση ανάμεσα στους μαχητές και στους αμάχους..

Από την δεκαετία του 90 παίρνει σαφέστερο ορισμό και κωδικοποιείται με την μορφή κυρίως του εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας, ή και ενίοτε του εγκλήματος πολέμου. Αποτελεί από τα κεντρικά ζητήματα ενασχόλησης του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, από την ίδρυση του μέχρι σήμερα.

Αμέσως μετά τον δεύτερο γύρο της Τουρκικής εισβολής, μέσα στην τραγικότητα και τις κατακλυσμιαίες διαστάσεις του πόνου και της απόγνωσης της κυπριακής τραγωδίας, η Κυπριακή Κυβέρνηση κατέθεσε στις 19 Σεπτεμβρίου 1974, προσφυγή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων προσφυγή εναντίον της Τουρκίας, με βάση το άρθρο 24 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1950. Το άρθρο 24 προβλέπει πως «Κάθε κράτος μέρος μπορεί να προσφύγει στην Επιτροπή, μέσω του Γενικού Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης, για παραβιάσεις των διατάξεων της Σύμβασης, που θεωρεί ότι έγιναν από άλλο συμβαλλόμενο μέρος».

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η διακρατική προσφυγή με βάση το άρθρο 24 ήταν το μόνο μέσο που προσφερόταν στην Κύπρο, ανάμεσα στα εργαλεία της Σύμβασης. Ούτε η Τουρκία ούτε η Κύπρος, είχαν μέχρι τότε, αποδεχθεί το δικαίωμα ατομικής προσφυγής του άρθρου 25, ούτε η Τουρκία ούτε η Κύπρος είχαν αποδεχθεί την υπό το άρθρο 46 αναγκαστική δικαιοδοσία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων .

Για την ιστορία να αναφέρουμε ότι η Κύπρος δέχθηκε την αναγκαστική Δικαιοδοσία του Δικαστηρίου υπό το άρθρο 46, το 1980 και το δικαίωμα ατομικής προσφυγής ενώπιον της Επιτροπής υπό το άρθρο 25, το 1988. Η Τουρκία δέχθηκε το άρθρο 25 το 1987 και την αναγκαστική δικαιοδοσία υπό το άρθρο 46 το 1990.

Στους νεότερους ίσως να φαίνεται πως μιλούμε λίγο για προϊστορικούς χρόνους, αφού από το 1998, με την αναθεώρηση της Σύμβασης, έχει καταργηθεί η Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είναι *ipso jure* προσβάσιμο για όλα τα κράτη μέρη, αλλά και για τους πολίτες τους. Αυτά ήταν όμως τα δεδομένα εκείνης της εποχής και είναι πολύ σημαντικό να αξιολογούμε σε όλη της την έκταση και διαστάσεις, την εξέλιξη των μηχανισμών προστασίας από τότε μέχρι σήμερα, παράλληλα με την εξέλιξη των κανόνων και του θεσμικού πλαισίου προστασίας των δικαιωμάτων των γυναικών τόσο σε καιρό πολέμου, όσο και σε καιρό ειρήνης.

Σύμφωνα με την προσφυγή της 19^{ης} Σεπτεμβρίου (προσφυγή 6780/74), η Κύπρος υπέβαλε πως «η Τουρκία διέπραξε και εξακολουθεί να διαπράττει μαζικές παραβιάσεις των άρθρων 1 ως 8, 13,14 και 17 της Σύμβασης και του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, ως αποτέλεσμα της εισβολής και της συνεχιζόμενης κατοχής».

Μεταξύ άλλων η προσφυγή καταγράφει πως «οι Τουρκικές ένοπλες δυνάμειςέχουν υποβάλει πρόσωπα και των δύο φύλων σε βασανιστήρια, εξευτελιστική και απάνθρωπη μεταχείριση και τιμωρία, περιλαμβανομένων διάπραξης βιασμών και κράτησης υπό απάνθρωπες συνθήκες.....» που συνιστούν μαζική παραβίαση του

άρθρου 3 που προβλέπει πως «Κανείς δεν επιτρέπεται να υποβληθεί σε βασανιστήρια ή σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία».

Στις 21 Μαρτίου 1975 η Κύπρος κατέθεσε και δεύτερη προσφυγή εναντίον της Τουρκίας (αρ. 6950/75). Η προσφυγή υπέβαλλε ότι από τον χρόνο της προηγούμενης προσφυγής «η Τουρκία διέπραξε και συνεχίζει να διαπράττει στις περιοχές υπό Τουρκική κατοχή, μαζικές παραβιάσεις των άρθρων 1 ως 8, 13,14 και 17 της Σύμβασης και του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου». Μεταξύ άλλων, «μαζικές παραβιάσεις του άρθρου 3, με μαζικούς βιασμούς και εξαναγκασμό στην πορνεία ελληνοκυπρίων γυναικών από μέλη του Τουρκικού στρατού». Η προσφυγή υπέβαλλε ότι οι θηριωδίες αυτές δεν είχαν σχέση με πολεμικές επιχειρήσεις.

Η Τουρκία κατάθεσε προδικαστικές ενστάσεις τόσο για το παραδεκτό των προσφυγών όσο και για την δικαιοδοσία της Επιτροπής. Οι ενστάσεις υποβλήθηκαν στις 21 Νοεμβρίου 1974, στις 22 Ιανουαρίου 1975 και στις 24 Απριλίου 1975. Οι ισχυρισμοί της ήταν επιγραμματικά πως η Κυπριακή Κυβέρνηση δεν είναι η Κυβέρνηση της Κύπρου, αφού εκπροσωπεί μόνο τους Ελληνοκύπριους παραβιάζοντας τις διεθνείς συμφωνίες εγκαθίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας και ενήργησε αντισυνταγματικά καταθέτοντας τις προσφυγές, ότι δεν εξαντλήθηκαν τα εσωτερικά ένδικα μέσα, ότι η Κύπρος δεν είναι υπό την δικαιοδοσία της Τουρκίας και ότι οι προσφυγές είναι καταχρηστικές και περιέχουν μόνο αβάσιμες πολιτικές κατηγορίες και προπαγάνδα εναντίον της Τουρκίας και δεν προωθούν τους σκοπούς της Σύμβασης.

Η Επιτροπή αποφάσισε στις 21 Μαΐου 1975 να συνεξετάσει τις δύο προσφυγές. Στις 26 Μαΐου 1975 αποφάσισε να απορρίψει τις Τουρκικές ενστάσεις και άνευ βλάβης να προχωρήσει στην εξέταση της ουσίας των προσφυγών. Απέρριψε όλα τα κύρια τουρκικά επιχειρήματα και αιτιάσεις.

Ιδιαίτερη αξία έχει η αναφορά ότι η Τουρκία είναι υπεύθυνη για τις πράξεις και παραλείψεις των στρατευμάτων της στην Κύπρο, από την στιγμή που είναι κατοχική δύναμη και ασκεί de facto έλεγχο επί του εδάφους σε περιοχή της Κυπριακής επικράτειας.

Υπό το φως της απόφασης για την δικαιοδοσία, η Επιτροπή συνέστησε εξαμελή Αντιπροσωπεία δυνάμει του άρθρου 28 (α) η οποία επισκέφθηκε την Κύπρο στις αρχές Σεπτεμβρίου 1975 για επιτόπια εξέταση και για να συγκεντρώσει μαρτυρία. Η αντιπροσωπεία είχε πολλές συναντήσεις στην Ελληνοκυπριακή πλευρά και συνάντησε άτυπα και τον Οσμαν Ορέκ, που, εν απουσία του Ραούφ Ντενκτάς, εκτελούσε χρέη ηγέτη της Τουρκοκυπριακής Κοινότητας. Εισηγούμαι για όσους μπορούν να διαβάσουν τα σχετικά με την επίσκεψη αποσπάσματα της έκθεσης της Επιτροπής. Είναι συγκλονιστικές οι μαρτυρίες για όλα τα ζητήματα που εξέτασε η Αντιπροσωπεία. Για την διάσταση των βιασμών και την σεξουαλική βία, τα εγκλήματα εναντίον γυναικών ακόμη πιο συγκλονιστικά. Παραπέμπω, όσους θέλουν να δουν τις λεπτομέρειες ,στις σελίδες 120 με 124 της Έκθεσης της Επιτροπής της 10ης Ιουλίου 1976.

Η Τουρκία μετά την απόρριψη των προδικαστικών της ενστάσεων, αρνήθηκε οποιαδήποτε συνεργασία με την Επιτροπή τόσο σ'ότι αφορά την εκδίκαση της

ουσίας όσο και σ'ότι αφορά την επίσκεψη της Αντιπροσωπείας της Επιτροπής στην Κύπρο.

Αφού διαπίστωσε αποτυχία της προσπάθειας συμφιλίωσης όπως αυτή προβλέπεται στα άρθρα 28, 30 και 31, η Επιτροπή αποφάσισε, στις 18 και 19 Δεκεμβρίου 1975, να συντάξει την έκθεση της με βάση το άρθρο 31, και τον Μάρτιο του 1976 διεύρυνε την συζήτηση, ζητώντας από τα δύο μέρη παρατηρήσεις για την εφαρμοσιμότητα της Σύμβασης σε ένοπλες συγκρούσεις, υπό το άρθρο 15.

Τελικά η Επιτροπή υιοθέτησε την Έκθεση της στις 10 Ιουλίου 1976. Τα συμπεράσματα της Επιτροπής, αποδεικνύουν την σοβαρότητα των Τουρκικών παραβιάσεων και είναι καταλυτικά. Σ'ότι αφορά το επίμαχο άρθρο 3, που μας αφορά άμεσα στην σημερινή παρουσίαση, η Επιτροπή διαπιστώνει τα γεγονότα που επικαλείται η Κύπρος και αποφαινεται πως η Τουρκία είναι ένοχη για βιασμούς (ως συνιστώντες ταπεινωτική και απάνθρωπη μεταχείριση που απαγορεύονται από το άρθρο 3 της Σύμβασης).

Η διαπίστωση και ταυτοποίηση βιασμών αποτελούν την μοναδική περίπτωση που ένα διεθνές οιονεί δικαστικό σώμα αποφαινεται με σαφήνεια για την σεξουαλική βία εναντίον γυναικών κατά και μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο.

Ήταν μια καίρια και μεγάλη ηθική νίκη και βάλσαμο στις πληγές, αλλά η συνέχεια είναι δυστυχώς το λιγότερο αποκαρδιωτική.

Στις 20 Αυγούστου 1976 η Επιτροπή απέστειλε την Έκθεσή της στην εξ Υπουργών Επιτροπή, δυνάμει του άρθρου 31 (2) αφού ούτε η Τουρκία ούτε η Κύπρος είχαν τότε αποδεκτεί την δικαιοδοσία του Δικαστηρίου.

Η διαδικασία ενώπιον της εξ Υπουργών Επιτροπής κράτησε ουσιαστικά μέχρι τις 10 Ιανουαρίου 1979 και διακρίνεται από απίστευτη πολιτικοποίηση και μια απογοητευτική και ασύστολη προσπάθεια πέρα από τα όρια της καλής πίστης, να αποφευχθεί η οριστικοποίηση της καταδίκης της Τουρκίας. Ζητήθηκε μάλιστα από την Τουρκία να υποβάλει δικό της μνημόνιο για το θέμα, το οποίο συνεξετάστηκε επί ίσοις όροις με την Έκθεση της Επιτροπής. Η εξ Υπουργών Επιτροπή κάθε άλλο παρά έδρασε ως όφειλε ως οιονεί δικαστικό όργανο. Η προσέγγιση αυτή εγείρει σοβαρότατα ζητήματα, αλλά υπερβαίνει το πλαίσιο της παρούσας παρουσίασης.

Σε μια διαφιλονικούμενη απόφαση στις 21 Οκτωβρίου 1977 η εξ Υπουργών Επιτροπή αποφάνθηκε ότι «κάποια γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Κύπρο, συνιστούν παραβιάσεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Κατά συνέπεια η εξ Υπουργών Επιτροπή ζητά όπως ληφθούν μέτρα για τον τερματισμό των παραβιάσεων ώστε να μην υπάρξει επανάληψη τέτοιων γεγονότων».

Πολύ μεγάλη προσπάθεια για μια πολύ φτωχή εσοδεία για την Κύπρο.

Όμως είναι η πρώτη φορά που ένα διεθνές οιονεί δικαστικό σώμα αποφάνθηκε για παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο κατά και μετά την Τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Επίσης, όπως είπαμε και πιο πάνω, είναι η μοναδική φορά για την Κύπρο, που διαπιστώνεται από οιονεί δικαστικό σώμα παραβίαση των δικαιωμάτων των γυναικών στην Κύπρο λόγω των μαζικών βιασμών από τον Τουρκικό στρατό, ως πράξεις που συνιστούν εξευτελιστική και απάνθρωπη

μεταχείριση και παραβιάζουν το άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Οι υποθέσεις αυτές είναι επίσης πολύ σημαντικές γιατί άνοιξαν τον δρόμο τόσο για την Τρίτη και Τέταρτη διακρατική προσφυγή, όσο και για τις ατομικές προσφυγές ξεκινώντας από την Γεώργιος Παπαχρυσοστόμου και την Τιτίνα Λοϊζίδου, έχοντας επιλύσει τα προδικαστικά ερωτήματα και τα θέματα αρμοδιότητας.

Είναι γεγονός πως η διάσταση του άρθρου 3, απουσίασε γενικά από τις επόμενες προσφυγές, με εξαίρεση μια γενική αναφορά στην Τρίτη διακρατική. Ίσως οι δυσκολίες τεκμηρίωσης, το στίγμα που πολλαπλασιάζει την δυσκολία της μαρτυρίας και της απόδειξης και ο θεωρούμενος ως στιγμιαίος χαρακτήρας της παραβίασης, αν και η άρνηση επανόρθωσης, ανάληψης ευθύνης και λογοδοσίας δεν μπορούν παρά να έχουν συνεχιζόμενο χαρακτήρα.

Όμως τα ευρήματα της Επιτροπής στις δύο πρώτες διακρατικές προσφυγές έχουν και μια άλλη ξεχωριστή σημασία. Εντάσσονται στην σταδιακή οικοδόμηση της διεθνούς υπόθεσης της προστασίας των δικαιωμάτων των γυναικών σε ένοπλες συγκρούσεις. Γι' αυτό και αποτελούν αντικείμενο πληθώρας παραπομπών και αναφορών στην διεθνή βιβλιογραφία.

Στο θεσμικό και νομικό επίπεδο συντελέστηκαν έκτοτε κοσμογονικές αλλαγές, σε σύγκριση με τον πρωτόγονο και εμβρυώδη χαρακτήρα των όσων ίσχυαν την εποχή της Τουρκικής εισβολής. Οι ορίζοντες και τα όρια των προσπαθειών προαγωγής και προστασίας των δικαιωμάτων των γυναικών διευρύνονται στο διεθνές επίπεδο, στο διεθνές δίκαιο του πολέμου, στο ανθρωπιστικό δίκαιο, (εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας), και στο δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στο διεθνές ποινικό δίκαιο.

Οι προσπάθειες αυτές απέκτησαν ιδιαίτερο momentum την δεκαετία του 90 με τα δικαστήρια για την πρώτην Γιουγκοσλαβία (Καταστατικό του 1993, άρθρο 5, εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας), την Ρουάντα (Καταστατικό του 1994, άρθρο 3, εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας), το σχέδιο Ποινικού Κώδικα της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου του 1996, για εγκλήματα κατά της ειρήνης και ασφάλειας της ανθρωπότητας (άρθρα 18, εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας), όπου αναφέρεται στο (κ) ο βιασμός, η αναγκαστική πορνεία και άλλες μορφές σεξουαλικής κακοποίησης και υπό το (λ) άλλες απάνθρωπες πράξεις που προκαλούν σοβαρή βλάβη στην φυσική ή πνευματική ακεραιότητα, την υγεία, την ανθρωπινή αξιοπρέπεια, όπως ο ακρωτηριασμός και η σοβαρή σωματική βλάβη), το καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου του 1998 (άρθρο 7, εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας με αναφορά στην υποπαράγραφο (η) σε βιασμούς, σεξουαλική δουλεία, καταναγκαστική πορνεία, αναγκαστική εγκυμοσύνη, αναγκαστική στέρωση και οποιαδήποτε άλλη μορφή σεξουαλικής βίας, αντίστοιχης σοβαρότητας και άρθρο 8, που κατατάσσει τα ανωτέρω εγκλήματα και ως εγκλήματα πολέμου) και μερικά χρόνια αργότερα με άμεσο ή έμμεσο τρόπο στα καταστατικά των ειδικών δικαστηρίων, για την Σιέρρα Λεόνε, για την Καμπότζη και για τον Λίβανο.

Το 2000, το Συμβούλιο Ασφαλείας υιοθέτησε την ψήφισμα 1325 με θέμα «Γυναίκες, Ειρήνη και Ασφάλεια», το οποίο στην παράγραφο 10 του διατακτικού:

«καλεί όλα τα μέρη σε ένοπλες συγκρούσεις να λάβουν ειδικά μέτρα για την προστασία των γυναικών και των κοριτσιών από την έμφυλη βία, ιδιαίτερα τον βιασμό και άλλες μορφές σεξουαλικής κακοποίησης, και όλες τις άλλες μορφές βίας σε καταστάσεις ενόπλων συγκρούσεων».

Στην παράγραφο 11 το Συμβούλιο Ασφαλείας «τονίζει emphaticά την ευθύνη των κρατών να θέσουν τέρμα στην ατιμωρησία και να διώξουν τους υπευθύνους για γενοκτονία, εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας και εγκλήματα πολέμου, περιλαμβανομένων εκείνων που σχετίζονται με σεξουαλική και άλλη βία ενάντια στις γυναίκες και τα κορίτσια, και συναφώς υπογραμμίζει την ανάγκη όπως τα εγκλήματα αυτά, όπου είναι εφικτό, να αποκλείονται από προβλέψεις διατάξεων περί αμνηστίας».

Ακολούθησε έκτοτε μια σημαντική σειρά ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας για το θέμα.

Όλα αυτά τα κείμενα είναι υπάρχον συγκεντρωμένα στο βιβλίο **Protection of Women and Children in Armed Conflict**, των Νάσκου-Περράκη, Τζιβάρα και Κουρούπη, που συμμετέχουν σήμερα μαζί μας σ' αυτή την εκδήλωση και τους οποίους και συγχαίρω θερμά και ευχαριστώ για το σημαντικό αυτό βοήθημα που έλειπε από τον χώρο του διεθνούς δικαίου στον τόπο μας .

Το ζήτημα «γυναίκες, ειρήνη και ασφάλεια» είναι την τελευταία εικοσιπενταετία συνεχώς στο προσκήνιο και στην ημερήσια διάταξη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Το οπλοστάσιο που έχουμε πλέον ενώπιον μας στο διεθνές δίκαιο για την προστασία των γυναικών και των παιδιών σε περιόδους ενόπλων συρράξεων είναι περιεκτικό και μεγαλόπνοο. Όμως ενώ ο δεσμευτικός χαρακτήρας των κανόνων είναι αδιαμφισβήτητος, η εφαρμογή υπολείπεται κατά πολύ, τόσο σ' ότι αφορά τον αποτρεπτικό χαρακτήρα όσο και την τιμωρία των παραβατών. Το διεθνές δίκαιο είναι ιδιόμορφο και λειτουργεί, ή δεν λειτουργεί, με τους δικούς του τρόπους. Με τις ατέλειες του παραμένει όμως ότι καλύτερο έχει επιτύχει η ανθρωπότητα για τον μετριασμό των σχέσεων ισχύος. Από την φύση του δεν έχει τους, γενικής χρήσεως, υποχρεωτικούς μηχανισμούς του εσωτερικού δικαίου για την άσκηση διώξεων, την δίκη, την απόδοση ευθυνών, την καταδίκη και την τιμωρία. Πολλές φορές η ευθύνη ανήκει παράλληλα με τους φυσικούς αυτουργούς, στα ίδια τα κράτη ή σε οργανώσεις, τύπου Χαμάς.

Όμως ακόμα και με τις αδυναμίες εκτέλεσης, οι κανόνες και οι αποφάσεις συνιστούν σημείο αναφοράς και νομιμοποιητική βάση για την αντίδραση της διεθνούς κοινωνίας, με δημόσια καταγγελία και προπηλακισμό, περιοριστικά μέτρα, κυρώσεις και άλλες ενέργειες για αποκατάσταση της διεθνούς νομιμότητας και των τερματισμό ανεπίτρεπτων ενεργειών.

Τα γεωπολιτικά συμφέροντα, οι κρίσεις και τα σκαμπανεβάσματα των διεθνών σχέσεων, πλείστες όσες φορές οδηγούν σε πολλαπλό μέτρο, ανοχή και ατιμωρησία και επιλεκτική ευαισθησία. Η εκκωφαντική σιωπή που περιβάλλει την μαζική εκδίωξη και έξοδο των Αρμενίων από το Νακόρνο Καραμπάχ αυτό τον καιρό είναι ενδεικτική.

Στις εξαιρετικές εκείνες περιπτώσεις που η διεθνής κοινότητα καταφέρνει να κάνει κάτι είτε γιατί έχει μαζί της το δίκαιο του νικητή, όπως τα δικαστήρια της Νυρεμβέργης και του Τόκιο μετά το τέλος του δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, που

ήταν επίσης επιλεκτικό (δεν μπορούμε για παράδειγμα να αγνοούμε τις εκατοντάδες χιλιάδες βιασμών από στρατιώτες των συμμαχικών δυνάμεων στην κατεχόμενη Γερμανία), είτε με τα ειδικά δικαστήρια για την πρώην Γιουγκοσλαβία και για την Ρουάντα, η εμβέλεια της λογοδοσίας παραμένει περιορισμένη. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ που έχει την κύρια ευθύνη, συχνά υπολείπεται των προσδοκιών, λόγω κυρίως των γνωστών περιορισμών του. Το Διεθνές Ποινικό δικαστήριο που αποτελεί σήμερα την κορωνίδα των προσπαθειών για λογοδοσία, απόδοση ευθυνών και τιμωρία, παρά την σταδιακή εμπέδωση της θέσης του, έχει πολλούς περιορισμούς λόγω κυρίως της επιφυλακτικότητας κρατών να κυρώσουν το καταστατικό της Ρώμης και να αποδεχθούν την δικαιοδοσία του. Είναι ως εκ τούτου μέχρι σήμερα η εξαίρεση όταν επιτυγχάνει την απόδοση δικαιοσύνης. Λειτουργεί όμως και αποτρεπτικά και ως εν δυνάμει Νέμεσις.

Η διεθνής κοινότητα έχει ακόμα πολύ δρόμο να διανύσει. Σίγουρα η καλλιέργεια μιας κουλτούρας που να θεωρεί τα εγκλήματα εναντίον των γυναικών γενικά ως συνεισφέροντα σε γενοκτονικές πολιτικές, πολιτικές εξόντωσης ανθρώπων, κοινοτήτων και κοινωνιών, και σε ατομικό επίπεδο η ηθική και νομικά τουλάχιστον εξίσωση με την αιμομιξία, με την πατροκτονία, την μητροκτονία και την αδελφοκτονία, θα συμβάλει στην δραστική μείωση του φαινομένου. Η διεθνής κοινότητα μέσω του διεθνούς δικαίου και της πολυμερούς διπλωματίας, με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών στο επίκεντρο, έχει συμβάλει τα μέγιστα στην ανάδειξη του προβλήματος και στην συνειδητοποίηση του μεγέθους, της σοβαρότητας και της ιδιομορφία των εγκλημάτων αυτών, αλλά οφείλει να συνεχίσει με αποφασιστικότητα για την καθιέρωση αποτελεσματικών μηχανισμών προστασίας.

Ως Κύπρος, μέχρι σήμερα συνεχίζουμε την πολιτική και διπλωματική προσπάθεια για δικαίωση των θυμάτων της τουρκικής εισβολής, ενώπιον της οιονεί έλλειψης γόνιμων και τελεσφόρων νομικών δυνατοτήτων. Οφείλουμε επίσης να συμμετέχουμε ενεργά στις συλλογικές προσπάθειες για να διασφαλιστεί το «ποτέ ξανά». Έχουμε όμως πολλά να κάνουμε και στο εσωτερικό, στην κυπριακή κοινωνία και σε σχέση με τα θύματα.

Κλείνω με μια αναφορά στον υπό-στόχο 5.2 από τους 169 που περιλαμβάνονται στους 17 στόχους βιώσιμης ανάπτυξης της ατζέντας 2030 του ΟΗΕ «την εξάλειψη κάθε επιβλαβούς πρακτικής εναντίον των γυναικών και των κοριτσιών».

Συγχαίρω το Ίδρυμα ΖΩΗ για την στράτευση του στο όραμα για ένα κόσμο δίχως βία ενάντια στις γυναίκες, είτε στον πόλεμο είτε στην ειρήνη.

Ευχαριστώ το Πανεπιστήμιο Frederick που μας φιλοξενεί σήμερα.

Ευχαριστώ.

Το ενωσιακό νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία των αμάχων κατά την περίοδο των ενόπλων συρράξεων από τα εγκλήματα κατά της γενετήσιας αξιοπρέπειας

Κωνσταντίνος Κουρούπης, Επίκουρος Καθηγητής, Αντιπρόεδρος του Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Frederick

Σε αντίθεση με τη διεθνή έννομη τάξη, η οποία διαθέτει στη φαρέτρα της πλούσια εργαλεία για την προστασία των αμάχων κατά την περίοδο των ενόπλων συρράξεων από τα εγκλήματα κατά της γενετήσιας αξιοπρέπειας, με αποκορύφωμα την προσφυγή σε διεθνή Δικαστήρια, το ενωσιακό δικαίκο καθεστώς εμφανίζεται αποδυναμωμένο, αν όχι ελλιπές.

Ειδικότερα, δεν υπάρχει μέχρι σήμερα κάποια ξεχωριστή ενωσιακή δεσμευτική πράξη της Ένωσης στο πεδίο προστασίας αμάχων σε εμπόλεμη σύρραξη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση στο εν λόγω πεδίο ακολουθεί τις δράσεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.

Ο κυριότερος τρόπος με τον οποίο η Ένωση βοηθά θύματα ένοπλης σύγκρουσης είναι ο ακόλουθος: η ΕΕ και τα κράτη μέλη της χρηματοδοτούν τις ανθρωπιστικές οργανώσεις-εταίρους που παρέχουν τη βοήθεια επιτόπου. Σε αυτές περιλαμβάνονται ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, διεθνείς οργανισμοί όπως ο Ερυθρός Σταυρός και μη κυβερνητικές οργανώσεις. Οι εν λόγω φορείς παρέχουν βοήθεια στους πληθυσμούς που βρίσκονται σε ανάγκη απευθείας και όχι μέσω των κυβερνήσεων, χρηματοδοτώντας συχνά τοπικές οργανώσεις - εταιρείες. Ανάλογα με τις ειδικές ανάγκες και τη φύση κάθε κρίσης, η ΕΕ και τα κράτη μέλη της παρέχουν: α) υλική βοήθεια, β) μετρητά και χρηματικά ποσά που μπορούν να ανταλλάξουν με τρόφιμα, γ) τεχνική και υλικοτεχνική βοήθεια και δ) χρηματοδότηση υποδομών και προσωπικού – ανθρώπινου δυναμικού.

Εν προκειμένω, τα κράτη μέλη της ΕΕ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιδιώκουν να εξασφαλιστεί ότι οι ανθρωπιστικές δράσεις είναι συμπληρωματικές και αλληλοενισχύονται, ενώ τάσσονται υπέρ της καθολικής αντιμετώπισης των κρίσεων υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών. Ο συντονισμός αυτός εποπτεύεται από την Ομάδα «Ανθρωπιστική και επισιτιστική βοήθεια» (COHAF) του Συμβουλίου, της οποίας προεδρεύει το κράτος μέλος που ασκεί την Προεδρία του Συμβουλίου. Επίσης, η Ομάδα συντονίζει τις προσπάθειες προβολής της ανθρωπιστικής βοήθειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και προωθεί τις εργασίες για τον εντοπισμό καλύτερων τρόπων προστασίας των ευάλωτων ομάδων, μέσα στις οποίες εντάσσονται οι άμαχοι.

Η ανθρωπιστική βοήθεια που παρέχουν η Ένωση και τα κράτη μέλη βασίζεται στις τέσσερις διεθνείς ανθρωπιστικές αρχές:

-Ανθρωπισμός : η ανθρώπινη δυστυχία πρέπει να αντιμετωπίζεται οπουδήποτε εντοπίζεται, με ιδιαίτερη προσοχή στα πιο ευάλωτα άτομα.

-Αμεροληψία : η ανθρωπιστική βοήθεια πρέπει να παρέχεται αποκλειστικά και μόνο βάσει των αναγκών, ανεξαρτήτως ιθαγένειας, θρησκείας, φύλου, εθνικής καταγωγής ή πολιτικών πεποιθήσεων.

-Ουδετερότητα: Η ανθρωπιστική βοήθεια δεν πρέπει να ευνοεί καμία πλευρά σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης ή άλλης διένεξης.

-Ανεξαρτησία: οι ανθρωπιστικοί στόχοι είναι αυτονομημένοι από πολιτικούς, οικονομικούς, στρατιωτικούς ή άλλους στόχους: μοναδικός σκοπός παραμένει η αρωγή και η αποτροπή των δεινών για τα θύματα ανθρωπιστικών κρίσεων.

Η τήρηση αυτών των αρχών έχει θεμελιώδη σημασία όχι μόνο προκειμένου να επιδεικνύεται αλληλεγγύη προς όλους εκείνους που βρίσκονται αντιμέτωποι με δεινοπαθήματα και καταστροφή, αλλά και να διασφαλίζεται η παράδοση της ανθρωπιστικής βοήθειας. Αν οι οργανώσεις παροχής βοήθειας δεν ήταν αμερόληπτες, ουδέτερες και ανεξάρτητες, θα διέτρεχαν ακόμη μεγαλύτερο κίνδυνο να γίνουν στόχος σε ένοπλες συγκρούσεις. Ως εκ τούτου, έχει ζωτική σημασία να εξηγείται προς όλους τους εμπλεκόμενους σε συγκρούσεις ότι η βοήθεια χορηγείται με πλήρη σεβασμό των ανθρωπιστικών αρχών.

Επίσης, στη φαρέτρα εργαλειοποίησης της ανθρωπιστικής πολιτικής της ΕΕ αξίζει να σημειωθεί ο μηχανισμός πολιτικής προστασίας της ΕΕ. Η πολιτική προστασία περιλαμβάνει προληπτικά μέτρα για τη μείωση των επιπτώσεων μελλοντικών καταστάσεων έκτακτης ανάγκης ή καταστροφών και την παροχή βοήθειας σε πληθυσμούς που βρίσκονται σε ανάγκη λόγω φυσικής ή ανθρωπογενούς καταστροφής. Οι χώρες που πλήττονται από καταστροφές μεγάλης κλίμακας, ιδίως σε κατάσταση εμπόλεμης σύρραξης, συχνά δυσκολεύονται να αντεπεξέλθουν και έχουν περιορισμένες ικανότητες αντίδρασης. Για τον λόγο αυτόν έχει ζωτική σημασία να υπάρχει συντονισμένη αντίδραση σε επίπεδο ΕΕ προκειμένου, αφενός να εξασφαλίζεται η παροχή βοήθειας σε όσους την έχουν ανάγκη, αφετέρου να αποφεύγονται αλληλεπικαλύψεις των παρεμβάσεων αρωγής.

Ο μηχανισμός πολιτικής προστασίας της ΕΕ συντονίζει τις προσπάθειες αντιμετώπισης φυσικών και ανθρωπογενών καταστροφών σε επίπεδο ΕΕ. Αποσκοπεί σε: α) ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των εθνικών αρχών πολιτικής προστασίας, β) μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση και ετοιμότητα των πολιτών απέναντι σε καταστροφές, γ) παροχή άμεσης, αποτελεσματικής και συντονισμένης βοήθειας προς τους πληγέντες.

Πρόσφατα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενεργοποίησε τον Μηχανισμό Πολιτικής Προστασίας για την Ουκρανία μέσω συντονισμού δράσεων για την παράδοση βασικών προμηθειών για την υποστήριξη του άμαχου πληθυσμού.

Επικαιροποιημένες Κατευθυντήριες Γραμμές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προώθηση της συμμόρφωσης προς το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (ΔΑΔ)

Οι κατευθυντήριες γραμμές υποδεικνύουν τρόπους με τους οποίους η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) θα μπορέσει να προωθήσει τη συμμόρφωση προς το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (ΔΑΔ) διαμέσου των σχέσεων της με τον υπόλοιπο κόσμο.

Οι κατευθυντήριες γραμμές απευθύνονται σε όλους όσους αναλαμβάνουν δράση στο πλαίσιο εκείνο που αφορά τις σχέσεις που διατηρεί η ΕΕ με τον υπόλοιπο κόσμο, με σκοπό τον περιορισμό της επίδρασης των ενόπλων συγκρούσεων στον άμαχο πληθυσμό και στους αιχμαλώτους πολέμου. Δρουν συμπληρωματικά ως προς τις κατευθυντήριες γραμμές και τις κοινές θέσεις που έχουν ήδη εγκριθεί από την ΕΕ σε

σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα (για παράδειγμα, για τα βασανιστήρια και την θανατική ποινή).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση διαθέτει διάφορα μέσα δράσης. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να δοθεί στην καλλιέργεια πολιτικού διαλόγου με χώρες εκτός της ΕΕ, τόσο σε περιπτώσεις συγκρούσεων όσο και εν καιρώ ειρήνης καθώς και σε γενικές δημόσιες δηλώσεις μέσω των οποίων η ΕΕ τάσσεται υπέρ της συμμόρφωσης προς το ΔΑΔ. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται πρωτοβουλίες και δημόσιες δηλώσεις μέσω των οποίων η ΕΕ καταδικάζει συγκεκριμένες ενέργειες ή καταστάσεις.

Ξεχωριστή θέση κατέχουν περιοριστικά μέτρα και κυρώσεις που ενδεχομένως εφαρμόζονται σε κράτη ή άτομα που ενεπλάκησαν σε μια σύρραξη. Τα μέτρα αυτά θα πρέπει να είναι ενδεδειγμένα και σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Ειδικά ως προς αυτή τη δράση θα πρέπει να τονιστεί ότι σύμφωνα με την θεμελιώδη απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση Kadi, τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας ΗΕ και περιοριστικά μέτρα που επιβλήθηκαν από διεθνή όργανα δεν θα πρέπει να υιοθετούνται άκριτα από την ΕΕ αλλά πρέπει οπωσδήποτε να διασφαλίζεται η προστασία θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθώς επίσης και αρχή νομιμότητας. Έτσι, υπογραμμίζεται για μια ακόμη φορά ότι η Ένωση είναι ένα κράτος δικαίου, μια αξιακή Ένωση όπως είθισται να αποκαλείται.

Η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση Kadi²²² είναι η πιο σημαντική απόφαση που εξέδωσε το ΔΕΚ σχετικά με τη σχέση μεταξύ κοινοτικού και διεθνούς δικαίου και μια από τις πιο σημαντικές αποφάσεις σχετικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Κι αυτό γιατί:

Πρώτον, σηματοδοτεί τη θεμελίωση της αρμοδιότητας του ΔΕΚ να ελέγχει τη νομιμότητα ενός μέτρου που εφαρμόζει Ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας των ΗΕ.

Δεύτερον, γιατί για πρώτη φορά το ΔΕΚ ακύρωσε ένα κοινοτικό μέτρο που εφαρμόζε ένα Ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας των ΗΕ επειδή δεν ήταν νόμιμο.

Τρίτον, κανένα άλλο διεθνές ή περιφερειακό δικαστήριο δεν είχε κρίνει ότι οι κυρώσεις που επιβάλλονται από το Συμβούλιο Ασφαλείας των ΗΕ στη μάχη κατά της τρομοκρατίας μπορεί να παραβιάζουν συγκεκριμένα θεμελιώδη δικαιώματα.²²³

Ως προς το επίπεδο της συνεργασίας με διεθνείς φορείς συγκαταλέγονται επιχειρήσεις διαχείρισης κρίσεων οι οποίες ενδεχομένως εντάξουν στο πλαίσιο δράσης τους αποστολές με σκοπό τη συγκέντρωση πληροφοριών που θα φανούν χρήσιμες στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ΔΠΔ) ή στη διεξαγωγή ερευνών για εγκλήματα πολέμου, τη δίωξη ατόμων που φέρονται ως υπεύθυνα για την παραβίαση του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, την κατάρτιση και εκπαίδευση των πληθυσμών, του στρατιωτικού προσωπικού και των υπαλλήλων των αρχών επιβολής του νόμου, τον έλεγχο στις πωλήσεις των όπλων ενώ δεν θα πρέπει να

222 KADI και AL BARAKAAT INTERNATIONAL FOUNDATION κατά ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ και ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, Απόφαση του Δικαστηρίου (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 3ης Σεπτεμβρίου 2008, συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-402/05 P και C-415/05 P.

223 Βλ. αναλυτικό σχολιασμό ως προς την υπόθεση Kadi σε Δ.Λέντζη, Η εφαρμογή των ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ από την Ευρωπαϊκή Ένωση: Η απόφαση Kadi και η κληρονομιά της, Pro Justitia τ.2 (2019), E-ISSN: 2529-0401, διαθέσιμο σε <https://ejournals.lib.auth.gr/projustitia>.

παραβλέπεται η περίπτωση απόδοσης ατομικής ευθύνης σε περίπτωση σύγκρουσης.

Καταληκτικές σκέψεις

Εν κατακλείδι, η Ένωση στο πεδίο προστασίας αμάχων σε εμπόλεμη σύρραξη δεν έχει αναπτύξει ουσιαστικά αυτόνομη φωνή και δράση. Αναμφίβολα, θετικά αποτιμάται η παροχή χρηματοδότησης και ανθρωπιστικής βοήθειας. Επίσης, πρέπει να προστεθεί ότι η Ένωση οφείλει να συνδράμει στο Διεθνές Δικαστήριο σε περίπτωση έκδοσης διεθνούς εντάλματος σύλληψης.

Εντούτοις, υιοθετώντας μια κριτική προσέγγιση από μια Ένωση αξιών και ιδεών, αναμένεται να δείξει στην πράξη την αλληλεγγύη με θεσμικά μέσα και δη έκδοση ξεχωριστών νομοθετικών πράξεων. Πρόσφατα ο ίδιος ο Έλληνας πρώην Υπουργός Εξωτερικών τόνισε με αφορμή τις ένοπλες συγκρούσεις στο Σουδάν ότι *«Είναι τουλάχιστον αντιφατικό να ψηφίζουμε κείμενα όπως η στρατιωτική πυξίδα, και μάλιστα με θριαμβευτικούς τόνους, και από εκεί και πέρα να μην μπορούμε, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, παρά τις προσπάθειες του ύπατου εκπροσώπου, να μπορούμε να οργανώσουμε μια πανευρωπαϊκή επιχείρηση εκκένωσης. Η Ευρώπη κρίνεται από τη δυνατότητά της να αντιδράσει στις κρίσεις και σαν Ευρώπη -θέλω να πω- στην κρίση στο Σουδάν δεν έχουμε πάρει πολύ καλό βαθμό»*.²²⁴ Ενόψει των σημερινών εξελίξεων και σε έναν κόσμο που ταλανίζεται από συγκρούσεις, Χρειαζόμαστε πλέον μια νέα αλληλεγγύη συμφερόντων σε ευρωπαϊκό επίπεδο που θα συμπληρώνει και δεν θα ακυρώνει το εθνικό συμφέρον. Κι αυτό μόνο στο πλαίσιο μια Ευρωπαϊκής Ένωσης πιο πολιτικής και με καλύτερη συνοχή μπορεί να γίνει και όχι με μεμονωμένες πολιτικές πρωτοβουλίες ηγετών κρατών μελών. Ας ελπίσουμε στο μέλλον ο βαθμός προόδου της Ευρώπης να είναι ψηλότερος και οι αρχές αλληλεγγύης, ελευθερίας και ασφάλειας να βρουν το πραγματικό τους νόημα και περιεχόμενο!

²²⁴ Απόσπασμα δηλώσεων του πρώην Υπουργού Εξωτερικών Ν.Δένδια. διαθέσιμες σε <https://gr.euronews.com/2023/04/24/soudan-apegklovistik-anakoma-10-ellines>, 24.4.2023.

B.2 Ομιλίες από την επιστημονική εκδήλωση *Τεχνητή Νοημοσύνη και Δικαιοσύνη: Προκλήσεις και εξελίξεις* που πραγματοποιήθηκε στις 21 Φεβρουαρίου 2024 στην αίθουσα εκδηλώσεων του Πανεπιστημίου στη Λεμεσό

Τεχνητή Νοημοσύνη, Εργασία και Δίκαιο

Δημήτριος Δεβετζής, Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick

I. Εισαγωγικές σκέψεις

Σχεδόν μιάμιση δεκαετία πριν, σε κάποια κινηματογραφική ταινία που αφορούσε τη ζωή του ιδρυτή πασίγνωστου μέσου κοινωνικής δικτύωσης – νυν παγκοσμίου επιχειρηματικού κολοσσού, ο ηθοποιός που υποδύοταν από τους πρωτοπόρους στην ίδρυση ψηφιακών εφαρμογών και της ψηφιακής επιχειρηματικότητας ύψωνε σε κατάσταση έκστασης θριαμβευτικά τα χέρια του στον ουρανό, διακηρύττοντας ότι πλέον «ζούμε στο διαδίκτυο».

Η προφητική αυτή φράση, ως έκφραση ενός ολιστικού επαναπροσδιορισμού των εκφάνσεων του ανθρώπινου βίου μοιάζει να δικαιώνεται πλήρως, πολύ νωρίτερα του αναμενομένου: Η ραγδαία και εν πολλοίς αδόκητη έκρηξη της τεχνητής νοημοσύνης και η ενσωμάτωση των ποικίλων εφαρμογών της σε ποικίλους τομείς του συναλλακτικού βίου αποτελεί μία από τις πλέον σημαντικές εξελίξεις των τελευταίων μηνών. Τόσο η έντονη διείσδυσή της στην καθημερινότητάς μας, όσο και ο βαθμός της διείσδυσης αυτής φαίνεται να αιφνιδίασαν ακόμη και τους ειδικούς, θέτοντας μία σειρά από σημαντικά ερωτήματα, τα οποία διεκδικούν άμεση απάντηση.

Η μετουσίωση του ψηφιακού βίου σε «πραγματικό» βίο, κατά την ανωτέρω κινηματογραφική ρήση έγινε, κατά μία αξιομνημόνευτη σύμπτωση, ορατή στο πλαίσιο της βιομηχανίας του θεάματος. Το παρελθόν έτος και για πολλούς οι σεναριογράφοι του Χόλυγουντ απεργούν, με αίτημα καλύτερες αμοιβές και δικαιότερους όρους απασχόλησης. Στον χορό των απεργιακών κινητοποιήσεων τους ακολούθησαν και οι ηθοποιοί, διατυπώνοντας αντίστοιχα αιτήματα. Η κλιμακούμενη – και πρώτη κοινή τους, έπειτα από το 1960– απεργία έχει καταστεί παγκοσμίως γνωστή, απειλώντας με παράλυση τη χρυσοφόρο βιομηχανία του θεάματος της δυτικής ακτής.

Λίγοι στάθηκαν εντούτοις στο γεγονός ότι μεταξύ των εντονότερων σημείων τριβής στις διαπραγματεύσεις των ενώσεων των ηθοποιών και των σεναριογράφων με εκείνη των εταιρειών παραγωγής συγκαταλέγεται η οριοθέτηση της χρήσης των αλγορίθμων στις κινηματογραφικές παραγωγές. Οι εταιρείες παραγωγής επιθυμούν να χρησιμοποιούν τεχνολογίες Artificial Intelligence (AI) για τη «σάρωση» ηθοποιών –κυρίως κομπάρσων– και τη δημιουργία ενός εικονικού προφίλ τους, το οποίο θα μπορούν να χρησιμοποιούν κατά το δοκούν στις παραγωγές τους. Την ίδια στιγμή, το Netflix αναζητά ειδικό AI με αμοιβή από 300.000 δολάρια. Από τις 6 Ιουλίου 2023 προβαλλόταν στην εν λόγω πλατφόρμα ισπανικό ριάλιτι, όπου η χρήση deep fake τεχνολογίας, δημιουργεί ψηφιακά απεικασματα των διαγωνιζομένων, παραπλανώντας τους μετέχοντες.

II. Τεχνητή Νοημοσύνη και Μετασχηματισμός της Εργασίας

Η τεχνητή νοημοσύνη οδηγεί σε μια επανάσταση στην απασχόληση όπου η εργασία δεν θα είναι ποτέ η ίδια. Η τεχνητή νοημοσύνη περιλαμβάνει τη μηχανική μάθηση, την επεξεργασία φυσικής γλώσσας και τη ρομποτική, τα οποία αναμένεται να μεταμορφώσουν διάφορες βιομηχανίες αυξάνοντας την αποδοτικότητα, αυτοματοποιώντας εργασίες και δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας.

Η τεχνητή νοημοσύνη έχει τη δύναμη να αλλάξει τις θέσεις εργασίας σε όλους τους τομείς μέσω της αυτοματοποίησης και των ικανοτήτων ενίσχυσης των ανθρώπων. Αυτές οι αλλαγές μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τρεις κύριες περιοχές:

1. **Αυτοματοποίηση Ρουτινών Εργασιών:** Επαναλαμβανόμενες και βαρετές εργασίες όπως η καταχώρηση δεδομένων, ο προγραμματισμός ή η βασική εξυπηρέτηση πελατών μπορούν εύκολα να αυτοματοποιηθούν χρησιμοποιώντας την AI. Αυτό σημαίνει ότι τέτοιες δραστηριότητες θα απαιτούν λιγότερο χρόνο και προσπάθεια, επιτρέποντας στους υπαλλήλους να επικεντρωθούν σε πιο περίπλοκα μέρη της δουλειάς τους που απαιτούν δημιουργική σκέψη. Για παράδειγμα, τα chatbots χρησιμοποιούνται όλο και περισσότερο για να χειρίζονται ερωτήματα πελατών, απελευθερώνοντας τους ανθρώπινους πράκτορες για να αντιμετωπίσουν σύνθετα ζητήματα¹.
2. **Ενίσχυση των Ανθρώπινων Δυνατοτήτων:** Παρέχοντας προηγμένα εργαλεία και πληροφορίες, η AI έχει τη δυνατότητα να βελτιώσει την ανθρώπινη απόδοση. Στην υγειονομική περίθαλψη, για παράδειγμα, οι γιατροί μπορούν να διαγνώσουν ασθένειες με μεγαλύτερη ακρίβεια χρησιμοποιώντας διαγνωστικά εργαλεία υποστηριζόμενα από AI, ενώ στον χρηματοοικονομικό τομέα οι αλγόριθμοι AI μπορούν να αναλύσουν μεγάλες βάσεις δεδομένων για να προσφέρουν επενδυτικές προτάσεις. Αυτή η συμβιωτική σχέση μεταξύ μηχανών και ανθρώπων θα μπορούσε να οδηγήσει σε καλύτερα αποτελέσματα και κέρδη αποδοτικότητας².
3. **Δημιουργία Νέων Κατηγοριών Εργασίας:** Με τις προόδους στην τεχνολογία AI προκύπτουν εντελώς νέες κατηγορίες επαγγελματιών που δεν υπήρχαν πριν. Μερικοί πολύ απαιτητικοί ρόλοι περιλαμβάνουν επιστήμονες δεδομένων, μηχανικούς μηχανικής μάθησης και ηθικούς τεχνητής νοημοσύνης. Επιπλέον, η βιομηχανία αυτόνομων οχημάτων και ο έξυπνος κατασκευαστικός τομέας απαιτούν εξειδίκευση σε αυτούς τους τομείς³.

Παρά τα πολλά θετικά που φέρνει η τεχνητή νοημοσύνη στην απασχόληση, υπάρχουν και μερικές αρνητικές επιπτώσεις που σχετίζονται με αυτή την αλλαγή, ο οποίος ως τώρα σταχυολογούνται ως εξής:

1. **Απώλεια Εργασιών:** Η μεγαλύτερη ανησυχία είναι ότι πολλές δουλειές μπορεί να χαθούν για πάντα. Οι μηχανές μπορούν να εκτελούν εργασίες που προηγουμένως γίνονταν από ανθρώπους, εξαλείφοντας έτσι την ανάγκη για ανθρώπινη εργασία σε αυτές. Αυτό είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό για δουλειές που είναι μονότονες και επαναλαμβανόμενες στη φύση τους. Ένα παράδειγμα είναι η βιομηχανία παραγωγής, όπου τα ρομπότ έχουν αναλάβει το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας στη γραμμή συναρμολόγησης⁴.

2. **Έλλειμμα Δεξιοτήτων:** Μια άλλη πρόκληση που αντιμετωπίζεται είναι η αναντιστοιχία ή έλλειψη δεξιοτήτων λόγω της ταχείας ανάπτυξης στον τομέα της AI. Αυτό οδηγεί στο γεγονός ότι οι σημερινοί υπάλληλοι έχουν ξεπερασμένες γνώσεις/δεξιότητες και χρειάζονται επανεκπαίδευση ή αναβάθμιση των ικανοτήτων τους για να παραμείνουν σχετικοί στην αγορά εργασίας. Οι κοινές προσπάθειες μεταξύ κυβερνήσεων, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων πρέπει να εφαρμοστούν για να παρέχουν προγράμματα αναβάθμισης και επανεκπαίδευσης⁵.
3. **Ηθικές και Κοινωνικές Επιπτώσεις:** Κάθε φορά που οι μηχανές εισέρχονται στον χώρο εργασίας, τίθενται πάντα ηθικά ζητήματα, όπως ανησυχίες για την ιδιωτικότητα που σχετίζονται με τη χρήση δεδομένων ή ακόμη και δικαιοσύνη στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ομοίως, αυτή τη φορά, η τεχνητή νοημοσύνη δεν θα φέρει μόνο τέτοια προβλήματα αλλά θα τα ενισχύσει, καθώς συγκεντρώνουν την εξειδίκευση και τους πόρους στα χέρια λίγων τεχνολογικών γιγάντων, βαθαίνοντας τις κοινωνικές ανισότητες⁶.

Για να ξεπεραστούν οι προκλήσεις που θέτει η τεχνητή νοημοσύνη προς τη βιωσιμότητα των θέσεων εργασίας, προτείνεται να υιοθετηθούν οι ακόλουθες στρατηγικές:

1. **Επένδυση στην Εκπαίδευση και Κατάρτιση:** Η συνεχής μάθηση είναι ζωτικής σημασίας για τους εργαζόμενους να προσαρμοστούν στις νέες θέσεις εργασίας που δημιουργούνται ως αποτέλεσμα της βιομηχανικής επανάστασης που οδηγείται από την AI. Αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει τόσο τεχνικές όσο και μη τεχνικές δεξιότητες, όπως η δημιουργικότητα, η κριτική σκέψη και η συναισθηματική νοημοσύνη, οι οποίες δεν μπορούν εύκολα να αυτοματοποιηθούν⁷.
2. **Ενθάρρυνση της Δια Βίου Μάθησης:** Θα πρέπει να υπάρχει μια κουλτούρα μεταξύ των εργαζομένων όπου τα άτομα συνεχώς επιδιώκουν να αποκτήσουν περισσότερη γνώση καθ' όλη τη διάρκεια της καριέρας τους. Οι εργοδότες πρέπει να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον που να υποστηρίζει αυτό μέσω της παροχής προγραμμάτων κατάρτισης και ευκαιριών επαγγελματικής ανάπτυξης, ενώ οι κυβερνήσεις πρέπει να δίνουν κίνητρα και πόρους για πρωτοβουλίες δια βίου μάθησης⁸.
3. **Πρώθηση Ολιστικής Καινοτομίας:** Για να διανεμηθούν ευρέως τα οφέλη της AI, πρέπει να εφαρμοστούν πολιτικές ολιστικής καινοτομίας. Αυτό περιλαμβάνει τη δημιουργία ευκαιριών στην οικονομία AI για όλους τους ανθρώπους και το κλείσιμο του ψηφιακού χάσματος μεταξύ τους. Αυτός ο στόχος μπορεί να επιτευχθεί εξασφαλίζοντας ότι όλοι έχουν πρόσβαση στην τεχνολογία και υποστηρίζοντας τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ)⁹.
4. **Εφαρμογή Ηθικών Πρακτικών στην AI:** Πρέπει να αναπτυχθούν ηθικές κατευθυντήριες γραμμές και λειτουργικά πρότυπα για τη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης στους χώρους εργασίας. Αυτό θα βοηθήσει στη μείωση των κινδύνων διασφαλίζοντας παράλληλα τη υπεύθυνη χρήση της. Μεταξύ άλλων, αυτό περιλαμβάνει τη διαφάνεια στη λήψη αποφάσεων από μηχανές που

έχουν μάθει μέσω αλγορίθμων βαθιάς μάθησης και την προστασία της ιδιωτικότητας των εργαζομένων¹⁰.

5. **Υποστήριξη Προγραμμάτων Μετάβασης Εργασίας:** Οι κυβερνήσεις και οι εταιρείες μπορούν να δημιουργήσουν προγράμματα που προορίζονται για την υποστήριξη των εργαζομένων που χάνουν τη δουλειά τους λόγω της αυτοματοποίησης που προκαλείται από συστήματα AI. Τέτοιες πρωτοβουλίες μπορεί να προσφέρουν υπηρεσίες συμβουλευτικής καριέρας, εγκαταστάσεις τοποθέτησης εργασίας και οικονομική βοήθεια για να βοηθήσουν τους εργαζόμενους να μεταβούν ομαλά σε νέους ρόλους¹¹.

III. Ο εγγύτερος προσδιορισμός του ζητήματος: Η σχέση Τεχνητής νοημοσύνης και Εργασίας, ως ζήτημα θεσμικό

Η σχέση εργασίας και τεχνητής νοημοσύνης προκαλεί έναν πολύ πιο σύνθετο αντίκτυπο από ό,τι η ανάπτυξη εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης σε άλλους τομείς. Ενώ η παγκόσμια κοινότητα υποδέχεται με ενθουσιασμό την τεχνητή νοημοσύνη ακόμη και σε ζωτικού χαρακτήρα τομείς, όπως η πολιτική και η προστασία της ιδιωτικότητας, Πράγματι, σε ποσοστό 33% οι Ευρωπαίοι πολίτες δηλώνουν ότι εμπιστεύονται περισσότερο την τεχνητή νοημοσύνη από ό,τι τους πολιτικούς στη λήψη αποφάσεων, ενώ το 66% των Ισπανών, το 59% των Ιταλών και το 56% των Εσθονών δηλώνουν ότι θα συμφωνούσαν με τη μείωση του αριθμού των μελών του Κοινοβουλίου των χωρών τους και την αντικατάστασή τους από εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης, στις οποίες θα εμπιστεύονταν την πρόσβαση στα προσωπικά τους δεδομένα. Στην Κίνα, το ποσοστό αγγίζει το 75%! ¹²

Όταν όμως πρόκειται για τις θέσεις εργασίας τους, οι ίδιοι πολίτες δηλώνουν βαθιά ανήσυχοι στην πλειοψηφία τους, καθώς σε ποσοστό άνω του 60% φοβούνται για το μέλλον τους ¹⁴.

Η προβληματική εντούτοις δεν είναι στην πιο αφαιρετική της εκδοχή κάτι το ολότελα καινούριο: Η επιρροή της τεχνητής νοημοσύνης στην παραγωγική διαδικασία συνιστά ζήτημα που εκλαμβάνεται ως μία νέα εν δυνάμει απειλή-αντίπαλος του ανθρώπου στη διεκυστίνδα της εργασίας. Δεν πρόκειται εντούτοις για καινοφανή προβληματική. Αντιθέτως, συνιστά τη μετανεωτερική εκδοχή ενός παλαιότατου προβλήματος, το οποίο θίγει για πρώτη φορά ο Αριστοτέλης στα «Πολιτικά» του, αναφερόμενος στη δουλοκτησία: Την επιρροή της αυτοματοποίησης, της αντικατάστασης δηλαδή του ανθρώπου από τεχνικά μέσα στην παραγωγική διαδικασία.

Η πραγματική λύση στο –υπαρκτό και κρίσιμο– ζήτημα της επιρροής της τεχνητής νοημοσύνης στην εργασία δεν είναι επομένως ο στείρος περιορισμός της, αλλά κάτι πιο σύνθετο: Η λυσιτελής διανομή της παραγωγικής υπεραξίας που αυτή –δεδομένα– δημιουργεί σε όλο το φάσμα της κοινωνίας. Αυτό επιτυγχάνεται όχι με μεμονωμένες νομικές ρυθμίσεις, αλλά μέσα από μία ευρύτερη διεπιστημονική προσέγγιση, με στόχο τη θεσμική αναδιάρθρωση του παραγωγικού μοντέλου των σύγχρονων οικονομιών.

Η αντιμετώπισή του σήμερα δεν μπορεί να περιορίζεται σε φορμαλιστικές νομικές λύσεις ή στην μεμονωμένη εφαρμογή επιμέρους λύσεων. Τούτο, αναδεικνύουν τα ακόλουθα ιστορικά παραδείγματα:

Τη σκοτεινή περίοδο του Μεσαίωνα αναπτύσσονται επαναστατικές τεχνικές στη γεωργία, όπως η τρίχρονη αμειψισπορά, που βελτιώνουν σημαντικότερα την ποιότητα και ποσότητα των σιτηρών, ενώ η πρόοδος της μηχανικής άγει στην κατασκευή επιβλητικών ναών και κτηρίων. Η ανθρώπινη εργασία είναι απαραίτητη για την υλοποίηση των νέων τεχνικών, ωστόσο το προσδόκιμο ζωής περιορίζεται κάποτε στα 25 έτη, ενώ από το 1100 έως το 1300 μ.Χ. καμία αύξηση του προσωπικού πλούτου στοιχειοθετείται! Στον αντίποδα, η ανάπτυξη των αυτοματοποιημένων παραγωγικών μεθόδων μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στις ΗΠΑ οδηγεί σε αύξηση της ανεργίας. Μολοντούτο, η ανεργία από το 1962 και εξής αναχαιτίζεται και το επίπεδο προσωπικής ευημερίας αυξάνεται, δίχως να ανασταλεί η τεχνολογική πρόοδος και να στοχοποιείται η αυτοματοποίηση.

Η σύγκριση αυτή φαντάζει αδόκιμη, αλλά καταδεικνύει όμως την ουσία της προβληματικής: Ότι το ζήτημα της ομαλής ένταξης της τεχνητής νοημοσύνης στον τομέα της εργασίας είναι πρωτίστως ζήτημα θεσμικό.

Ήδη οι καθηγητές του MIT Daron Acemoglu και Simon Johnson στο πρόσφατο έργο τους «Power and Progress», υιοθετώντας παρόμοιες θέσεις, θέτουν δύο θεμελιώδεις πυλώνες για την επίτευξη του στόχου αυτού: 1) Την επένδυση σε AI τεχνολογίες που δεν επιδιώκουν την αντικατάσταση του ανθρώπου, αλλά τον πολλαπλασιασμό του παραγωγικού του αμητού. 2) Την υιοθέτηση των κατάλληλων αντισταθμιστικών μέτρων, για τη σωστή κατανομή της παραγωγικής υπεραξίας της AI σε όλο το κοινωνικό φάσμα¹⁵. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται εξάλλου το διαχρονικό μεθοδολογικό εργαλείο των “trial and errors”, που προτείνεται ήδη από τη δεκαετία του 1980 σε εμβληματικά έργα, που πραγματεύονται τη σχέση τεχνολογίας και κοινωνίας εν γένει. Στο πλαίσιό του προτείνεται η δοκιμή της κοινωνικής εφαρμογής νέων τεχνολογικών σε ευέλικτα, ελεγχόμενα κοινωνικά υποσύνολα, με παράλληλη θεσμική ενίσχυση των θεσμικών πυλώνων, όπως των δημοκρατικών θεσμών¹⁶.

IV. Συμπέρασμα

Η προστασία της εργασίας και η άμβλυση των φόβων της τυχόν αρνητικής επιρροής της τεχνητής νοημοσύνης σε αυτή, προϋποθέτει έναν ολιστικό τρόπο αντιμετώπισης. Πολιτικές σχετικά με το ζήτημα της κατανομής του πλούτου και της δομής των παραγωγικών και εκπαιδευτικών μοντέλων, καινοφανή οικονομικά μοντέλα ανάπτυξης θα πρέπει να υιοθετούνται και εφαρμόζονται αναλογικά με την ενσωμάτωση της τεχνητής νοημοσύνης στο τομέα της εργασίας, αφού δοκιμαστούν πρώτα σε πιλοτικό επίπεδο.

Ο Λέοπολντ Μπλουμ, ο «Οδυσσέας» του Τζέιμς Τζόυς σκεπτόταν το 1904 ότι το τραμ θα μπορούσε να αλλάζει πορεία αυτόματα: Ένας χειριστής θα έχανε μία θέση εργασίας, αλλά ένας εφευρέτης θα κέρδιζε μία. Η διαπίστωσή του μπορεί να εμπνεύσει τον «σύγχρονο Οδυσσέα», τον άνθρωπο του 21ου αιώνα: Η αναθεώρηση του παραγωγικού μοντέλου και η θεσμική θωράκιση της διάχυσης των ωφελειών της τεχνητής νοημοσύνης είναι πιθανώς αποτελεσματικότερες από την έμφαση σε μεμονωμένες νομικές σταθμίσεις.

Παραπομπές - Βιβλιογραφία

1. Wilson, H. J., & Daugherty, P. R. (2018). Collaborative Intelligence: Humans and AI Are Joining Forces. *Harvard Business Review*.
2. Esteva, A., Kuprel, B., Novoa, R. A., Ko, J., Swetter, S. M., Blau, H. M., & Thrun, S. (2017). Dermatologist-level classification of skin cancer with deep neural networks. *Nature*, 542(7639), 115-118.
3. Manyika, J., Chui, M., Miremadi, M., Bughin, J., George, K., Willmott, P., & Dewhurst, M. (2017). A future that works: Automation, employment, and productivity. McKinsey Global Institute.
4. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company.
5. Bessen, J. E. (2019). AI and Jobs: The role of demand. NBER Working Paper No. 24235.
6. O'Neil, C. (2016). *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. Crown Publishing Group.
7. Deming, D. J. (2017). The growing importance of social skills in the labor market. *Quarterly Journal of Economics*, 132(4), 1593-1640.
8. Friedman, T. L. (2016). *Thank You for Being Late: An Optimist's Guide to Thriving in the Age of Accelerations*. Farrar, Straus and Giroux.
9. West, D. M. (2018). *The Future of Work: Robots, AI, and Automation*. Brookings Institution Press.
10. Mittelstadt, B. D., Allo, P., Taddeo, M., Wachter, S., & Floridi, L. (2016). The ethics of algorithms: Mapping the debate. *Big Data & Society*, 3(2), 2053951716679679.
11. Atkinson, R. D., & Wu, J. (2017). *False Alarmism: Technological Disruption and the U.S. Labor Market, 1850–2015*. Information Technology and Innovation Foundation.
12. <https://www.cnn.com/2021/05/27/europeans-want-to-replace-lawmakers-with-ai.html> .
13. Atkinson, R. D., & Wu, J. (2017). *False Alarmism: Technological Disruption and the U.S. Labor Market, 1850–2015*. Information Technology and Innovation Foundation.
14. <https://www.forbes.com/sites/jackkelly/2024/01/08/workers-who-use-artificial-intelligence-are-more-likely-to-fear-that-ai-may-replace-them/>.
15. Acemoglu D., Johnson S. (2023) *Power and Progress - Our 1000-year struggle over technology and prosperity*, John Murray Press.
16. Collingridge D., *The Social Control of Technology* (New York: St. Martin's Press; London: Pinter.

Τεχνητή νοημοσύνη στην πολιτική δίκη

Γιώργος Τ. Χριστοφίδης, μέλος του Ειδικού Διδακτικού προσωπικού του Πανεπιστημίου Frederick και Διδακτορικός Φοιτητής στο Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου, Δικηγόρος και συνέταιρος στην Ορφανίδης, Χριστοφίδης & Συνεργάτες ΔΕΠΕ

Εισαγωγή

Χωρίς αμφιβολία μια από τις βασικότερες σύγχρονες δυνάμεις της τεχνολογικής επανάστασης αποτελεί η τεχνητή νοημοσύνη, η οποία εμφανίζεται ως η πιο θεαματική και εντυπωσιακή. Η Τεχνητή Νοημοσύνη δημιουργεί νέες δυναμικές και δυνατότητες διευρύνοντας αλλά και εξελίσσοντας το πλαίσιο δράσης του ανθρώπου προκαλώντας ωστόσο απαιτήσεις, ανησυχίες και δισταγμούς για τα μοντέλα διακυβέρνησης του περιβάλλοντος των νέων τεχνολογιών και το πλαίσιο δράσης των κανόνων δικαίου,²²⁵ ιδιαίτερα δε όταν εισβάλλει ή εισχωρεί στη σφαίρα και στο σύστημα δικαιοσύνης ενεργά και καθοριστικά.

Είναι ξεκάθαρο ότι η εξέλιξη της τεχνολογίας με την πάροδο του χρόνου έχει καταστεί αναπόσπαστο μέρος της σύγχρονης καθημερινής ζωής. Από την άλλη τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης παρά το ότι αναγνωρίζονται ότι μπορούν να βοηθήσουν στη ταχύτητα και να δώσουν λύσεις στις εργασίες, μπορούν να παρέχουν αρκετές διευκολύνσεις στους πολίτες, Δικηγόρους και Δικαστές, εντούτοις προκαλούν εφησυχασμό έως και άρνηση στη χρήση τους λόγω της αντίληψης που δημιουργείται στην αυτοματοποίηση των δικαϊκών συστημάτων. Η αυτοματοποίηση των συστημάτων στον τομέα της δικαιοσύνης διαμορφώνει δικαιοσύνη χωρίς τον άνθρωπο και το ανθρώπινο στοιχείο.

Τι είναι Τεχνητή Νοημοσύνη;

Στην προσπάθεια που κατέβαλαν καθηγητές Μαθηματικών, της Ηλεκτρονικής και της Ψυχολογίας να μελετήσουν τη δυνατότητα χρήσης των υπολογιστών ως προς την προσομοίωση της ανθρώπινης νοημοσύνης είναι που πλάστηκε ο όρος Τεχνητή Νοημοσύνη.²²⁶ Ο McCarthy που θεωρείται ο «πατέρας της τεχνητής νοημοσύνης» το 1956 ανέφερε πως «τεχνητή νοημοσύνη είναι η επιστήμη και η μηχανική κατασκευής έξυπνων μηχανών» που στοχεύει στην επίλυση προβλημάτων και στην επίτευξη στόχων με τους ανθρώπους και όχι στην απόλυτη μίμηση του ανθρώπινου νου.²²⁷

Υπάρχουν όμως και άλλες απόψεις οι οποίες διατυπώνουν ένα αντίθετο ορισμό της έννοιας της τεχνητής νοημοσύνης και υποστηρίζουν ότι η τεχνητή νοημοσύνη είναι ο κλάδος της επιστήμης ο οποίος αποσκοπεί στην επίλυση προβλημάτων μέσω της μίμησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς με τεχνητά μέσα.

²²⁵ Δ.Ι. Κουκιάδης, Η Τεχνητή Νοημοσύνη ως μια μετασχηματιστική διαδικασία του δικαίου τεχνολογία, Οκτώβριος 2019.

²²⁶ Κανέλος Ι Λεωνίδα, Εφαρμογές Τεχνητής Νοημοσύνης στο δίκαιο & στη δικαστική πρακτική, Νομική Βιβλιοθήκη 2020.

²²⁷ McCarthy, What Is Artificial Intelligence? Νοέμβριος 2004.

Στον Ευρωπαϊκό Χάρτη Δεοντολογίας για την χρήση της τεχνητής νοημοσύνης στα δικαστικά συστήματα και στο περιβάλλον τους, η τεχνητή νοημοσύνη ορίζεται «ένα σύνολο επιστημονικών μεθόδων, θεωριών και τεχνικών, με σκοπό να αναπαράγουν, μέσω μιας μηχανής, τις γνωστικές ικανότητες των ανθρώπων».²²⁸ Η ικανότητα λοιπόν ενός υπολογιστή μέσω των εργαλείων της τεχνητής νοημοσύνης, όπως είναι οι αλγόριθμοι-τα συστήματα βασισμένων στη γνώση (Knowledge Based Systems)-ευφυείς πράκτορες (intelligent agents)-νευρωνικά δίκτυα- μηχανική μάθηση (machine learning)-ρομποτική, δημιουργούν τη δυναμική στη διεκπεραίωση εργασιών και εντολών με τρόπο αντίστοιχο με εκείνον που ο ανθρώπινος εγκέφαλος εκτελεί όμοιες λειτουργίες.

Σήμερα όμως, με την ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας η ιδέα που έθετε τους κανόνες συλλογισμού να μιμούνται τον ανθρώπινο συλλογισμό έχουν εγκαταλειφθεί και η θέση τους πλέον έχει αντικαταστήσει η μηχανική μάθηση.

Η μηχανική μάθηση (machine learning) είναι ένας τομέας της επιστήμης των υπολογιστών στον οποίο προγράμματα υπολογιστή μαθαίνουν εμπειρικά. Καθιστά «δυνατή τη δημιουργία ενός μαθηματικού μοντέλου από δεδομένα, ενσωματώνοντας ένα μεγάλο αριθμό παραμέτρων που δεν είναι γνωστές εκ των προτέρων. Οι παράμετροι διαμορφώνονται σταδιακά κατά τη διάρκεια της φάσης της εκμάθησης, στην οποία χρησιμοποιούνται σύνολα εκπαιδευτικών δεδομένων για να βρεθούν και να ομοδοποιηθούν συνδέσεις. Οι διαφορετικές μέθοδοι μηχανικής μάθησης επιλέγονται από τους σχεδιαστές ανάλογα με τη φύση των δραστηριοτήτων που πρέπει να ολοκληρωθούν. Διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: επιβλεπόμενη από τον άνθρωπο μάθηση, μη επιβλεπόμενη μάθηση και ενισχυόμενη μάθηση».²²⁹

Στις 30 Νοεμβρίου 2022 η τεχνολογική επανάσταση αποτύπωσε τον ορισμό της τεχνητής νοημοσύνης όταν κυκλοφορεί για πρώτη φορά από την OpenAI με τη βοήθεια της Microsoft το ChatGPT.

Το Chat GPT είναι ουσιαστικά ένα εργαλείο υπό μορφή chat, επεξεργασίας της φυσικής γλώσσας (natural language processing - NLP Tool) το οποίο επιτρέπει στους ανθρώπους να επικοινωνούν με τον υπολογιστή με τρόπους που προσομοιάζει την ανθρώπινη συνομιλία. Ορισμένα από τα χαρακτηριστικά του είναι να απαντά σε επόμενες ερωτήσεις, να αμφισβητεί, να απορρίπτει ακατάλληλες ερωτήσεις και να παραδέχεται κάποιο λάθος του, σύμφωνα με το πώς περιγράφει το γλωσσικό της μοντέλο. Το ουσιαστικό είναι πως οι απαντήσεις που δίνει είναι συνεκτικές και μοιάζουν πραγματικά με ανθρώπινες ακόμα και όταν το ερώτημα γίνεται υποκειμενικό.

Τεχνητή Νοημοσύνη στην Πολιτική Δίκη

Στο σύστημα δικαιοσύνης γενικότερα υπάρχουν κατηγοριοποιήσεις σύμφωνα με τις παρεχόμενες υπηρεσίες και ο βαθμός χρήσης της ΤΝ διαφοροποιείται σημαντικά ανάλογα με τις εφαρμογές. Ενδεικτικά οι βασικές κατηγορίες είναι:

²²⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την αποτελεσματικότητα της δικαιοσύνης (CEPEJ), Ευρωπαϊκός Χάρτης Δεοντολογίας για τη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης στα δικαστικά συστήματα και στο περιβάλλον τους, Παράρτημα III , 2018 σελ. 99.

²²⁹ Βλέπε ανωτέρω σελ. 96.

- Εξελιγμένες μηχανές αναζήτησης νομολογίας
- Διαδικτυακή (Online) ή ηλεκτρονική επίλυση διαφορών
- Συνδρομή στη σύνταξη προσχεδίων αποφάσεων (ανωνυμοποιημένων ή ψευδοποιημένων αποφάσεων)
- Ανάλυση (Προβλεπτική Δικαιοσύνη- Predictive Justice)
- Κατηγοριοποίηση Συμβάσεων σύμφωνα με τα διάφορα κριτήρια και ανίχνευση μη συμβατικών ρητρών)
- Chatbots (εφαρμογές συνομιλίας με τον χρήστη) για την ενημέρωση των διαδίκων ή την υποστήριξη τους στη δικαστική διαδικασία.

Η πολιτική δικονομία και κατ' επέκταση η πολιτική δίκη παρουσιάζεται συμβατή με τις εφαρμογές της τεχνητής νοημοσύνης. Η παρουσία της τεχνητής νοημοσύνης στην αστική δικαιοσύνη είναι ήδη αισθητή σε διάφορες χώρες όπως τις ΗΠΑ, ΗΒ, Καναδά, Αυστραλία και σε κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αιτιολόγηση για την συμβατότητα της Τεχνητής Νοημοσύνης με την πολιτική Δίκη οφείλεται κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι η διαδικασία ενώπιον της Αστικής Δικαιοδοσίας είναι κατά κανόνα έγγραφη και απαιτεί αριθμό εγγραφών αποδείξεων.

Η σημαντικότερη μορφή είναι του e-discovery γνωστή ως ηλεκτρονική αποκάλυψη:
e-Discovery – Ηλεκτρονική Αποκάλυψη

Η έννοια της ηλεκτρονικής αποκάλυψης αφορά μέρος της γενικότερης διαδικασίας της αποκάλυψης εγγράφων, διαδικασία και όρος του κοινοδικαίου βάσει της οποίας οι διάδικοι καλούνται σε στάδιο πριν την ακροαματική διαδικασία να αποκαλύψουν μεταξύ τους τα έγγραφα τα οποία προτίθενται να χρησιμοποιήσουν κατά την ακροαματική διαδικασία προς απόδειξη των ισχυρισμών τους και εδραίωση των αξιώσεων τους. Περαιτέρω επιβάλλεται προς εξοικονόμηση του κόστους της διαδικασίας αλλά και προς αποφυγή του αιφνιδιασμού αντιδίκου με τρόπο που να διευκολύνεται η ταχύτητα της διαδικασίας.

Η Τεχνητή Νοημοσύνη παρέχει στους διαδίκους τη δυνατότητα να επεξεργαστούν μεγάλο όγκο πληροφοριών και αρχείων ως επίσης και την πρόσβαση σε αποδεικτικά στοιχεία τα οποία υπό άλλες συνθήκες δεν θα ήταν προσβάσιμα διότι είναι ηλεκτρονικά αποθηκευμένα αρχεία διαφόρων τύπων.

Αποτελεί βασική προϋπόθεση της διαδικασίας ότι οι Διάδικοι θα πρέπει να συμφωνήσουν για την υπαγωγή τους αλλά απαιτείται η συνεργασία τους καθ' όλη τη διάρκεια της εφαρμογής του. Συμφωνείται περαιτέρω μεταξύ των μερών η τοποθεσία, ο τύπος των ηλεκτρονικών δεδομένων που θα αποθηκεύσει κάθε διάδικος, ο τρόπος ανάκτησης των δεδομένων και η μορφή που θα ανταλλάσσονται μεταξύ τους. Ακολουθεί στο επόμενο στάδιο η χρήση ενός λογισμικού που εξυπηρετεί στον εντοπισμό και στην αξιολόγηση των κρίσιμων αρχείων ενώ εκείνα που κρίνονται τελικά ως ασήμαντα έγγραφα φυλάγονται σε προσβάσιμα για τους διαδίκους χώρο για σκοπούς διαφάνειας και μη απόκρυψης τους.

Νομολογία

Παραθέτω πρώτη την Αγγλική Απόφαση λόγω συγγένειας του Δικαιού συστήματος με την χώρα μας αλλά και λόγω του Μέρους του Κανονισμού Πολιτικής Δικονομίας Μέρος 31 που εφαρμόστηκε στη διαδικασία και εφαρμόζεται από την 1.9.2023 και στην Κύπρο, χωρίς όμως την ενσωμάτωση της Πρακτικής Οδηγίας που εκδόθηκε ειδικά γι' αυτή τη διαδικασία. Στην απόφαση λοιπόν **Pyrrho Investments Ltd a.o. V MWB Property Ltd a.o. (High Court)** η επίδικη διαφορά αφορούσε ισχυρισμούς για παράβαση καθήκοντος προσφοράς διοικητικών υπηρεσιών ή υπηρεσιών εμπιστευτικής φύσεως (breach of fiduciary duty) με χρηματικό αντικείμενο GBP28.5. Σ' αυτή την υπόθεση τα διάδικα Μέρη συμφώνησαν μεταξύ τους τη χρήση προγνωστικής ή προβλεπτικής κωδικοποίηση (predictive coding) με τη χρήση ειδικού λογισμικού εργαλείου. Ο Master Mathews που αποφάσισε στην εν λόγω υπόθεση, επέτρεψε την χρήση αυτού του εργαλείου για την ηλεκτρονική αποκάλυψη και επιθεώρηση 3 εκατομμυρίων εγγράφων, εγχείρημα το οποίο δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί υπό άλλες περιστάσεις ή θα απαιτούσε τεράστιο χρόνο που θα δημιουργούσε τεράστια καθυστέρηση και ασύμφορες δαπάνες. Να σημειωθεί πως η απόφαση αυτή έδωσε τη δυνατότητα στην έκδοση Οδηγίας Πρακτικής για τα θέματα με αναδρομική ισχύ.

Ο Master Mathews παραπέμποντας στην απόφαση **Moore V Publicis Groupe (2014)** των ΗΠΑ και στην απόφαση του Ιρλανδικού Δικαστηρίου **Irish Bank Resolution Corporation Ltd V Quinn (2015)** όπου αποφασίστηκαν αντίστοιχα η χρήση λογισμικού (Bail II) για την προγνωστική κωδικοποίηση εξέδωσε την απόφαση του αιτιολογώντας την στη βάση συγκεκριμένων λόγων:

- (1) Η εμπειρία σε άλλες δικαιοδοσίες απέδειξε ότι η προγνωστική κωδικοποίηση μπορεί να είναι χρήσιμη στις ανάλογες υποθέσεις.
- (2) Δεν υπήρχαν στοιχεία που να δεικνύουν ότι τα λογισμικά προγνωστικής κωδικοποίησης οδηγούν σε λιγότερη ακριβή αποκάλυψη εγγράφων, αντιθέτως η εμπειρία σε άλλες χώρες όπως τις ΗΠΑ επιδεικνύουν το αντίθετο ήτοι μεγαλύτερη ακρίβεια.
- (3) Υπάρχει μεγαλύτερη συνέπεια στη χρήση του λογισμικού από συγκεκριμένο Δικηγόρο που χειρίζεται την υπόθεση παρά την κατανομή σε δεκάδες Δικηγόρους την υποχρέωση όπως μελετήσουν συγκεκριμένα έγγραφα.
- (4) Δεν υπάρχει τίποτε στους Κανονισμούς Πολιτικής Δικονομίας που να απαγορεύουν τη χρήση αυτών των λογισμικών.
- (5) Ο αριθμός ηλεκτρονικών εγγράφων που δυνατό να θεωρηθούν σχετικά και πιθανά για αποκάλυψη στην παρούσα περίπτωση είναι τεράστιος , άνω των 3 εκ.
- (6) Η δαπάνη της συμβατικής επιθεώρησης των εγγράφων θα εξυπακούει τεράστια δαπάνη, οπότεν θα ήταν παράλογο να αποφασιστεί κάτι τέτοιο.
- (7) Το χρηματικό αντικείμενο της επίδικης διαφοράς είναι μεγάλο και η χρήση του λογισμικού προς επίτευξη του συγκεκριμένου σκοπού είναι αναλογικό.
- (8) Υπάρχει διαθέσιμος χρόνος μέχρι την ακρόαση της υπόθεσης .

(9) Οι διάδικοι έχουν συμφωνήσει για τη χρήση συγκεκριμένου λογισμικού και στον τρόπο χρήσης του για την επίτευξη του σκοπού.

Ο Master Mathews καταληκτικά σημειώνει: « *Whether it would be right for approval to be given in other cases will, of course, depend upon the particular circumstances obtaining in them.*» σε ελεύθερη μετάφραση «*Εάν θα υπάρξει έγκριση όμοιων αιτημάτων σε άλλες υποθέσεις, αυτό θα εξαρτηθεί στα συγκεκριμένα γεγονότα και περιστάσεις της κάθε περίπτωσης.*»

Παράλληλα στην υπόθεση **David Brown V BCA Trading Ltd, High Court**,²³⁰ το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάνθηκε πως «*το κόστος της μη αυτόματης αναζήτησης θα ήταν τεράστιο, ανερχόμενο σε πολλά εκατομμύρια λίρες τουλάχιστον, επομένως μια πλήρης αυτόματη αναθεώρηση κάθε εγγράφου θα ήταν παράλογη σύμφωνα με την παράγραφο 25 της Πρακτικής Οδηγίας B στο Μέρος 31, τουλάχιστον όταν υπάρχει μια κατάλληλη αυτοματοποιημένη εναλλακτική με χαμηλότερο κόστος.*» Στην υπόθεση αυτή η επίδικη διαφορά αφορούσε διαφορά μεταξύ μετόχων στην οποία ο απαιτητής διεκδικούσε ανάκτηση ποσού GBP 20,000.0000.00. Ο όγκος των εγγράφων ήταν περίπου 500,000 και παρουσιάστηκε μαρτυρία από πραγματογνώμονα στην οποία αναφέρθηκε πως η χρήση τεχνητής νοημοσύνης αντί της συμβατικής αναζήτησης των λέξεων θα εξοικονομούσε σημαντικό χρόνο και θα μείωνε το κόστος από 338,000 στις 132,000GBP. Η διάκριση από την προηγούμενη νομολογία ήταν η ένσταση ενός εκ των διαδίκων στην αίτηση η οποία βασίστηκε στη θέση ότι πρόκειται για νέα τεχνολογία η οποία ήταν δυνατό να μην ήταν όσο αποτελεσματική όσο η συμβατική διαδικασία. Πάρα ταύτα το αίτημα εγκρίθηκε στη βάση της Πρακτικής Οδηγίας αλλά και στο πλαίσιο της προηγούμενης νομολογίας της Pyrrho.²³¹

Ανάλογη είναι και η απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Ιρλανδίας το οποίο αποφάσισε στην υπόθεση **Irish Bank Resolution Corporation Ltd & Others V Sean Quinn & Others**²³², ότι η χρήση της τεχνητής νοημοσύνης θα συντόμευε τη διαδικασία ενώπιον και θα εξοικονομούσε σε μεγάλο βαθμό τα δικαστικά έξοδα, στη βάση της μαρτυρίας εμπειρογνώμονα, ο οποίος σημείωσε ότι θα χρειαζόνταν το κόστος 10 αναθεωρητών και 113 ημέρες αναθεώρησης, ενώ το κόστος θα ανερχόταν σε €220,000.

Στον Καναδά και μετά την έκδοση απόφασης στην υπόθεση **Haghshenas V Canada (Minister of Citizenship and Immigration) 2023**,²³³ στην οποία μέρος της έκδοσης της απόφασης λήφθηκε με τη βοήθεια λογισμικού βασισμένου σε τεχνητή νοημοσύνη γνωστό ως “Chinook” αξιολογώντας τη λογική και δίκαιη προσέγγιση του λειτουργού το Δικαστήριο αποδεχόμενο το εργαλείο αυτό σημείωσε τα εξής:

«... *the Applicant submits that the Decision is based on artificial intelligence generated by Microsoft in the form of Chinook software. However the evidence is that the Decision was made by Visa Officer and not by software. I agree that the Decision had input assembled by artificial intelligence, but it seems to me that the Court is to look the record and the Decision and determine its reasonableness...*»

²³⁰ David Brown V BCA Trading Ltd, High Court, Case No. CR-2016-000997.

²³¹ Duncan Travis, Predictive Coding endorsed again by English High Court, 29.6.2016.

²³² 2015 IEHC 175, 3.3.2015.

²³³ 2023 FC 464, Federal Court, 31.3.2023.

Ακολούθησαν της απόφασης αυτής Οδηγίες Πρακτικής από το Δικαστήριο της Μανιτόμπας του Καναδά²³⁴ και του Δικαστηρίου του Yukon²³⁵ στις οποίες σημειώνεται η ανάγκη διαφάνειας των εργαλείων τεχνητής νοημοσύνης που δυνατό να χρησιμοποιήθηκαν καθότι υπάρχουν νομικές επιφυλάξεις ως προς τη βασιμότητα και αξιοπιστία των πληροφοριών που τυγχάνουν σε κάθε περίπτωση επεξεργασίας. «*Artificial intelligence is rapidly developing. Cases in other jurisdictions have arisen where it has been used for legal research or submission in Court. There are legitimate concerns about the reliability and accuracy of the information generated from the use of artificial intelligence. As a result if any counsel or party relies on artificial intelligence (such as Chat Gpt or any other artificial intelligence platform) for their legal research or submissions in any matter and in any form before the Court, they must advise the Court of the tool used and for what purpose.* »

Στην Αυστραλία επίσης στην υπόθεση **Mc Connell Dowell Constructions (Aust) Pty V Santam Ltd & Others**²³⁶ επιτράπηκε η χρήση της προγνωστικής κωδικοποίησης στη διαδικασία αποκάλυψης.

Πρόβλεψη Δικαστικών Αποφάσεων

Έχουν προκύψει σειρά μελετών και ερευνών για το Ε.Δ.Α.Δ. και ιδιαίτερα εξαιτίας του μεγάλου όγκου των υποθέσεων που υποβάλλονται ετήσια (50,000) περίπου που δημιουργεί καθυστέρηση στη διαδικασία και εξελικτικά στην εκδίκαση τους. Οι έρευνες οι οποίες ξεκίνησαν το 2016,²³⁷ η πρώτη ήταν συλλογική εργασία, βασιζόμενη σε ποιοτικά στοιχεία κατέδειξε ότι πρότυπα (patterns) οδηγούν τις δικαστικές αποφάσεις σε συγκεκριμένα αποτελέσματα. Συγκεκριμένα κατέδειξε ότι από τα πραγματικά γεγονότα των υποθέσεων αυτών υπάρχει ισχυρή δυνατότητα πρόβλεψης του αποτελέσματος της αίτησης.

Η προσέγγιση αυτή προκάλεσε την αντίδραση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (CEPEJ)²³⁸ του Συμβουλίου της Ευρώπης που σημειώνει πως δεν θα πρέπει να υποβαθμίζονται οι φιλόδοξες προσπάθειες και δυνατότητες των τεχνολογιών και η ανάγκη εφαρμογής τους αλλά θα πρέπει υπάρχουν εγγυήσεις σε σχέση με τη δεοντολογία, διαφάνεια και δίκαιη μεταχείριση κατά τη χρήση της με τρόπο όπου στο μέλλον θα μπορεί να γίνει δυνατή η συνεισφορά της τεχνητής νοημοσύνης στη λήψη και στην πρόβλεψη δικαστικών αποφάσεων.²³⁹

Ακολούθησε μελέτη του Πανεπιστημίου Trinity²⁴⁰ η οποία κατέδειξε πως σε περίπτωση που τα πρότυπα θα χρησιμοποιούνταν σε αποφάσεις του ΕΔΑΔ τότε 30% των υποθέσεων θα ήταν λανθασμένες αλλά σημείωσε πως τα μοντέλα αυτά θα

²³⁴ Practice Direction Court of King's Bench of Manitoba, 23.6.2023.

²³⁵ Practice Direction General 29 , Use of Artificial Intelligence, 26.6.2023.

²³⁶ 2016 VSC 734.

²³⁷ Predicting judicial decision of the ECHR: a Natural Language Processing Perspective, Aletras, etal 2016, Peer J Comput. Sci. 2e:93.

²³⁸ Ευρωπαϊκός Χάρτης Δεοντολογίας για τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης στα δικαστικά συστήματα και στο περιβάλλον τους, Συμβούλιο της Ευρώπης 12/2018.

²³⁹ Βλέπε ανωτέρω σελ. 80.

²⁴⁰ O' Sullivan a.o, Predicting the Outcome of Judicial Decisions made by the ECHR, 2019.

μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως ένδειξη ποιες από τις καθυστερημένες υποθέσεις θα έπρεπε να τύχουν προτεραιότητας.

Τεχνητή Νοημοσύνη ως Αποδεικτικό Μέσο

Είναι πλέον αποδεκτό πως οι δυνατότητες της τεχνητής νοημοσύνης είναι απεριόριστες έως ασύλληπτες.

Μελέτες καταδεικνύουν πλέον πως εφαρμογές προσαρμοσμένες στη τεχνητή νοημοσύνη δυνατό να τεθούν ως μαρτυρία ενώπιον Δικαστηρίου. Μελέτες επίσης καταδεικνύουν ότι μαρτυρία από μηχανές τεχνητής νοημοσύνης οι οποίες αξιολογούν δηλώσεις μαρτύρων προσκρούουν στον κανόνα τεχνητής νοημοσύνης ενώ μαρτυρία η οποία είναι το αποτέλεσμα επεξεργασίας μηχανών τεχνητής νοημοσύνης αποφεύγουν τον κανόνα της εξ' ακοής μαρτυρίας και μπορούν να αξιολογηθούν ως αποδεκτή μαρτυρία ενώπιον Δικαστηρίων.

Είναι λοιπόν ξεκάθαρο πως στα επόμενα χρόνια οι διάδικοι σε εκκρεμοδικίες θα έχουν τη δυνατότητα να παρουσιάσουν μαρτυρία ενώπιον Δικαστηρίων συσχετισμένη με μηχανές τεχνητής νοημοσύνης.

Η αποδεικτική της αξία θα μπορεί να αξιολογηθεί αναλογικά στους υφιστάμενους κανόνες δικονομίας και απόδειξης και δυνατό να αντιμετωπιστεί ότι διαθέτει όμοια χαρακτηριστικά με αυτά μαρτυριών απλών μαρτύρων γεγονότων ήπραγματογνωμόνων²⁴¹.

Για σκοπούς καλύτερης κατανόησης της ανωτέρω αναφοράς είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι σε υποθέσεις ενώπιον Δικαστηρίων, χρησιμοποιήθηκαν σε Δικαστήριο στον Καναδά δεδομένα του FitBit²⁴² (wristband-ηλεκτρονικό λουράκι καταγραφής δεδομένων) ως απόδειξη σε υπόθεση σωματικών βλαβών για να καταδείξουν κατά πόσο οι δραστηριότητες του Ενάγοντα άλλαξαν μετά το ατύχημα. Περαιτέρω το 2021 σε Δικαστήριο των ΗΠΑ (Missouri), Δικαστής διέταξε Ενάγοντα σε αστική υπόθεση σωματικών βλαβών να παρουσιάσει όλα τα δεδομένα που καταγράφηκαν στο FitBit που φορούσε από την ημέρα που άρχισε να φορά τη συσκευή, για να καταδειχθεί κατά πόσον ο Ενάγοντας μπορούσε να διανύσει μεγάλες αποστάσεις σε αντίθεση με τον ισχυρισμό του περί ανικανότητας του.

Αντανακλαστικά και Αντιδράσεις Θεσμικών Φορέων

Η ραγδαία εξέλιξη της τεχνητής νοημοσύνης, η χρήση των συστημάτων της ΤΝ στο χώρο της νομικής επιστήμης διευκολύνει και επιταχύνει το σύνθετο έργο των συντελεστών του συστήματος Δικαιοσύνης (Δικαστές, Δικηγόροι) αλλά και των αρμόδιων φορέων στην ανάγκη να διασφαλίσουν και να εγγυηθούν τη χρήση νέων τεχνολογιών χωρίς να διακινδυνεύουν τα θεμελιώδη δικαιώματα, τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου. Τα ευεργετικά αυτά επιτεύγματα των συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης έχουν ενθαρρύνει πολλούς θεσμούς όπως τα αξιολογήσουν αλλά έχουν την ίδια ώρα διεγείρει τη ανησυχία τους για την απειλή, τους κινδύνους και τη βλάβη

²⁴¹ M.Sokolova, The Role and Position of AI Evidence in Civil Litigation, *Medicine Law & Society*, Vol.16, No.1 pp. 169-190, April 2023.

²⁴² FitBit Data Now Being Used in the Courtroom, <https://www.forbes.com/sites/parmyolson/2014/11/16/fitbit-data-court-room-personal-injury-claim/>.

που δυνατό να προκαλέσουν στην ανθρωπότητα εξαιτίας πλημμελούς ελέγχου και λανθασμένων εφαρμογών.

Διακήρυξη του Μπλέτσει

Σε μια συμβολική αλλά και μοναδική διάσκεψη που οργανώθηκε από το Ηνωμένο Βασίλειο συμμετείχαν 28 χώρες και η Ευρωπαϊκή Ένωση με μοναδική θεματική τα θέματα ασφάλειας που προκύπτουν από τους κινδύνους που διαμορφώνονται εξαιτίας της ανάπτυξης της τεχνητής νοημοσύνης.

Τα Μέρη κατέληξαν στην υπογραφή διακήρυξης η οποία καταγραφεί τα εξής σημαντικά ζητήματα:

(α) Αναγνωρίζεται ότι η τεχνητή νοημοσύνη παρουσιάζει τεράστιες και οικουμενικές ευκαιρίες και έχει τη δυνατότητα να μετατρέψει αλλά και να αναβαθμίσει την ειρήνη, ευημερία αλλά και τον ανθρωποκεντρικό της ρόλο. Την ίδια στιγμή αναγνωρίζεται από την Διεθνή Κοινότητα η ανάγκη ανάπτυξης συνεργασιών στα θέματα τεχνητής νοημοσύνης που θα προωθούν την οικονομική ανάπτυξη, τη βιώσιμη ανάπτυξη, τη καινοτομία αλλά και την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των βασικών ελευθεριών.

(β) Αναγνωρίζεται ότι η διάσκεψη αποτελεί μοναδική ευκαιρία για τη συνεργασία της διεθνούς κοινότητας για την ασφαλή ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης και την ασφαλή χρήση της.

(γ) Τα Μέρη διαπιστώνουν ότι η Τεχνητή νοημοσύνη δημιουργεί σημαντικούς κινδύνους για την ανθρωπότητα: κινδύνους στην κοινωνία, κινδύνους λόγω της λανθασμένης χρήσης αλλά και κινδύνους εξαιτίας της απώλειας ελέγχου. Επειδή αρκετοί από τους κινδύνους επηρεάζουν τη διεθνή κοινότητα η διεθνής κοινότητα αναγνωρίζει την ανάγκη συνεργασίας για την διασφάλιση του σκοπού ότι δηλαδή η ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης θα είναι ανθρωποκεντρική, υπεύθυνη και αξιόπιστη.

(δ) Προς τούτο τα μέρη αναγνωρίζουν ότι, επειδή υπάρχουν συστήματα τεχνητής νοημοσύνης που είναι ασυνήθιστα ισχυρά και εξελικτικά επικίνδυνα, θα πρέπει να διαμορφωθούν εκείνες οι συνθήκες που να ενθαρρύνουν τους σχετικούς φορείς να προσφέρουν διαφάνεια περιεχομένου και λογοδοσία σε σχέση με τους σχεδιασμούς τους για να μπορεί να εκτιμηθούν οι επικίνδυνες δυνατότητες που δυνατό να προκύπτουν αλλά και για να εμποδιστεί η λανθασμένη χρήση των συστημάτων και η απώλεια ελέγχου τους.

Ευρωπαϊκή Ένωση

Η ΕΕ έχει διαμορφώσει νομοθετική πρόταση για εναρμονισμένους κανόνες στον τομέα της τεχνητής νοημοσύνης (TN), δηλαδή τον **κανονισμό για την τεχνητή νοημοσύνη**. Το σχέδιο κανονισμού έχει στόχο να διασφαλίσει ότι τα συστήματα TN που διατίθενται στην ευρωπαϊκή αγορά και χρησιμοποιούνται στην Ένωση είναι **ασφαλή** και σέβονται τα **θεμελιώδη δικαιώματα** και τις αξίες της Ένωσης.

Ο κανονισμός για την TN αποτελεί **εμβληματική** νομοθετική πρωτοβουλία και περιλαμβάνει

- κανόνες για **μοντέλα ΤΝ γενικού σκοπού υψηλού αντίκτυπου** που ενδεχομένως συνεπάγονται συστημικό κίνδυνο μελλοντικά, καθώς και για τα **συστήματα ΤΝ υψηλού κινδύνου**
- αναθεωρημένο σύστημα **διακυβέρνησης** με ορισμένες εξουσίες επιβολής σε επίπεδο ΕΕ
- επέκταση του καταλόγου **απαγορεύσεων**, αλλά με τη δυνατότητα χρήσης **εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης** από τις αρχές επιβολής του νόμου σε δημόσιους χώρους, με προϋπόθεση ορισμένες διασφαλίσεις
- καλύτερη προστασία των δικαιωμάτων μέσω της υποχρέωσης των φορέων που θέτουν σε εφαρμογή συστήματα ΤΝ υψηλού κινδύνου να διενεργούν **εκτίμηση επιπτώσεων στα θεμελιώδη δικαιώματα** πριν θέσουν ένα σύστημα ΤΝ σε χρήση.

Δικαστικές Αρχές

Δικαστικές Αρχές διαφόρων χωρών έχουν ασχοληθεί με την τεχνητή νοημοσύνη και το σύστημα Δικαιοσύνης ή τη διαδικασία ενώπιον των Δικαστηρίων. Χώρες όπως η Αυστραλία²⁴³, το ΗΒ²⁴⁴, Καναδάς και άλλοι έχουν προχωρήσει σε οδηγούς με τους οποίους καλούν τα Μέλη τους όπως κατανοήσουν τη τεχνητή νοημοσύνη και τις εφαρμογές της, διαφυλάξουν την εμπιστευτικότητα και την ιδιωτικότητα, διασφαλίσουν τη λογοδοσία και την ορθότητα στα δεδομένα, να διατηρήσουν την αμεροληψία, την ασφάλεια των δεδομένων, να είναι υπεύθυνοι και να είναι προσεκτικοί για τη πιθανή χρήση εργαλείων τεχνητής νοημοσύνης από τους Διαδίκους.

International Bar Association²⁴⁵

Ο IBA, η παγκόσμια φωνή των Δικηγόρων έχει εντάξει στην ημερήσια διάταξη του για τα έτη 2023-2028 ως πρώτιστο θέμα την τεχνητή νοημοσύνη με τρόπο που να υποβοηθήσει, κατ' ανάλογο τρόπο και μέθοδο με τους Κανόνες ανταγωνισμού, στην εναρμόνιση των Κανόνων στη βάση του EU AI Act , στη συνεχή διαβούλευση των νομοθετικών φορέων και στην υποστήριξη κοινών αρχών, καλύτερων πρακτικών ή οδηγιών στις ανησυχίες που η τεχνητή νοημοσύνη προκαλεί.

CCBE²⁴⁶

Ο Ευρωπαϊκός Δικηγορικός Σύλλογος έχει εκδώσει τη δική του διακήρυξη με την οποία καλεί τους εθνικούς, Ευρωπαϊκούς και Διεθνείς Φορείς/Αρχές και Οργανισμούς όπως:

- καθορίσουν κανόνες αναφορικά με την χρήση των εργαλείων τεχνητής νοημοσύνης στον τομέα της δικαιοσύνης με γνώμονα τη διαφύλαξη του δικαιώματος της δίκαιης δίκης και του δικαιώματος του φυσικού/ανθρώπινου Δικαστή.

²⁴³ Artificial Intelligence and Litigation, future possibilities. Handbook for Judicial Officers 2021.

²⁴⁴ Artificial Intelligence Guidance for Judicial Office Holders, 12.12.2023, Courts and Tribunals Judiciary.

²⁴⁵ IBA Legal Agenda 2023/2028.

²⁴⁶ Council Of Bars and Law Societies of Europe, Statement on the use of AI in the justice system and law enforcement, 22/5/2023.

- Οι κανόνες χρήσης συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης να λαμβάνουν υπόψη τις ηθικές αρχές με γνώμονα το σεβασμό στα θεμελιώδη δικαιώματα, διαφάνεια, λογοδοσία, και στη διατήρηση του Κράτους Δικαίου και της Δημοκρατίας.

Κύπρος

Η Κύπρος, παρακολουθεί αμέτοχη την όλη συζήτηση αλλά και ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και των εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης. Δεν υπάρχουν δυστυχώς οποιοσδήποτε ενδείξεις από πλευράς της Εκτελεστικής Εξουσίας, Δικαστικής Εξουσίας ότι το θέμα τους ενδιαφέρει και ότι ο προβληματισμός είναι συστηματικός που να τους απασχολεί. Δεν έχει ασχοληθεί κανένας με τα ειδικά χαρακτηριστικά της Κυπριακής πραγματικότητας και κατά πόσο εφαρμογές της τεχνητής νοημοσύνης μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την επιτάχυνση των διαδικασιών ή ακόμα και για την επίλυση των καθυστερήσεων που ταλανίζει εδώ και πάρα πολλά χρόνια το σύστημα Δικαιοσύνης. Παθητικά αναμένεται, όπως γίνεται σχεδόν πάντα, την καθοδήγηση ή τις λύσεις να της δώσουν εξωτερικοί παράγοντες οι οποίοι όμως αγνοούν τα καθημερινά προβλήματα της Δικαιοσύνης.

Θα ήταν παράλειψη να μην σημειώσω ότι ούτε ο Παγκύπριος Δικηγορικός Σύλλογος κινείται προς διαφορετική κατάσταση απλά αναμένει την καθοδήγηση της Δικαστικής Εξουσίας στο ζήτημα, ούτε έχει καν ασχοληθεί με τη διακήρυξη της προηγούμενης ηγεσίας να διαμορφώσει το Κέντρο Διαιτησίας και Διαμεσολάβησης ως ένα χώρο χρήσης εργαλείων τεχνητής νοημοσύνης στην επίλυση διαφορών.

Κατακλείδα

Η προσπάθεια υπαγωγής του ανθρώπινου συλλογισμού σε κωδικοποιημένη σκέψη με σκοπό την εξαγωγή και κατάληξη ορθών συμπερασμάτων στο νέο πληροφοριακό περιβάλλον δεν είναι σημερινό φαινόμενο αλλά αποτελούσε σταθερό ζητούμενο από την εποχή του Αριστοτέλη σε σχέση με την εξέλιξη του ανθρώπου.²⁴⁷

Η προσπάθεια υπαγωγής του ανθρώπινου συλλογισμού σε κωδικοποιημένη «ορθή» σκέψη με σκοπό την εξαγωγή ορθών συμπερασμάτων στο νέο πληροφοριακό περιβάλλον είναι προφανές ότι δεν είναι ευχερής σε ένα πεδίο όπως της δικαιοσύνης που ο νομικός συλλογισμός δεν μπορεί να είναι ποτέ στατικός.²⁴⁸

Σε αυτές τις προκλήσεις και ως θεματοφύλακες και λειτουργοί της Δικαιοσύνης, έχουμε ευθύνη και υποχρέωση να τοποθετηθούμε στα καινοτόμα ζητήματα και εφαρμογές της τεχνητής νοημοσύνης χωρίς να απεμπλοούμε τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα της και έχοντας ασφαλώς κάθε λόγο να αντιμετωπίσουμε με θετικό τρόπο τα ευεργετήματα και οφέλη που δυνατό να προκύψουν.

²⁴⁷ Κουσουλής Σ. Η Αριστοτέλεια Συλλογιστική. Σπουδή στη θεωρία του συλλογισμού, εκδόσεις Σάκκουλα, β' έκδοση 2022.

²⁴⁸ Δρ. Μαρία Μυλώση, Ψηφιακή Δικαιοσύνη: Σύγχρονες προκλήσεις και Προβληματισμοί», 18.2.2021.

B.3 Ομιλίες από την επιστημονική εκδήλωση του Πανεπιστημίου Frederick Η εξέλιξη της νομοθεσίας για τη νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές ενέργειες στον ευρωπαϊκό χώρο που πραγματοποιήθηκε στις 14 Μαΐου 2024 στην αίθουσα εκδηλώσεων του Πανεπιστημίου στη Λευκωσία

Η εμπλοκή των δικηγόρων στο αδίκημα της νομιμοποίησης εσόδων

Κατερίνα Κ. Συκιώτη - Χαραλαμπίκη, Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick, Δικηγόρος

Η νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες αποτελεί φαινόμενο που εμπειρεύει πολλές και ποικίλες διαδικασίες νομικού περιεχομένου, οπότε και είναι αναμενόμενο η Πολιτεία που νομοθετεί να προσπαθεί να ρυθμίσει και τον ρόλο των δικηγόρων σε όλο το πλαίσιο, προσδιορίζοντας τις ευθύνες και τις υποχρεώσεις τους, ως πρόσωπα που διαδραματίζουν συνήθως κείριο και πολλές φορές σύνθετο ρόλο στην όλη διαδικασία. Δύο κύρια ζητήματα που χρήζουν ανάλυσης αποτελούν: α) η έκταση και το εύρος του δικηγορικού απορρήτου και οι τυχόν περιορισμοί του, ενόψει υποχρέωσης αναφοράς ύποπτων συναλλαγών προς τις Αρχές και β) η νομιμότητα της λήψεως αμοιβής εκ μέρους των δικηγόρων, όταν υπερασπίζονται κατηγορούμενο, η παρουσία του οποίου (εν όλω ή εν μέρει) προέρχεται από εγκληματική δραστηριότητα.

1. Έκταση και περιορισμοί του δικηγορικού απορρήτου σε σχέση με πράξεις νομιμοποίησης

Τα περί δικηγορικού απορρήτου γενικώς ισχύοντα είναι ευρέως γνωστά. Στην ελληνική έννομη τάξη, η βασική διάταξη που προστατεύει το δικηγορικό απόρρητο τιμωρώντας ταυτόχρονα την παραβίασή του είναι αυτή του άρθρου 371 ΠΚ. Παράλληλα, σε διατάξεις του ΚΠΔ όπως στην 212 και 264 παρ.3 κατοχυρώνεται αντίστοιχα, στην μεν πρώτη το δικηγορικό απόρρητο με την επιβολή της κύρωσης ακυρότητας της διαδικασίας αν τυχόν εξετασθούν στη προδικασία ή τη κύρια διαδικασία ως μάρτυρες οι συνήγοροί τους σχετικά με τα όσα τους έχουν εμπιστευτεί οι πελάτες τους, η δε δεύτερη εμποδίζει να κατασχεθούν έγγραφα εις χείρας του δικηγόρου, αν εκείνος δηλώσει ότι πρόκειται για έγγραφα που περιέχουν μυστικά του επαγγέλματός του. Η ρύθμιση αυτή συμπληρώνεται από τη διάταξη του άρθρου 39 παρ. 5 του Κώδικα Δικηγόρων, Ν.4194/2013 με την οποία καθιερώνεται η υποχρέωση του δικηγόρου να αρνηθεί σε τέτοιες περιπτώσεις τη μαρτυρία. Αντίστοιχα στην Κύπρο ανάλογες ρυθμίσεις προβλέπονται με τον Κώδικα Δικηγορικής Δεοντολογίας της Κύπρου που καθιερώνει το δικηγορικό απόρρητο (Κανονισμός 13 Κ.Δ.Π. 237/2002).

Στο σημείο αυτό αξίζει να παρατεθεί η περίπτωση κάμψης του εν λόγω απορρήτου εφόσον συντρέχει στο πρόσωπο του δικηγόρου η ιδιότητα του υπόχρεου προσώπου προς αναφορά υπονοιών στις αρχές. Για την ουσιαστική κατανόηση και αντίληψη του ζητήματος αυτού κρίνεται σκόπιμο να υπογραμμισθεί ότι στην ελληνική έννομη τάξη η ένταξη των δικηγόρων στον κατάλογο των υπόχρεων προσώπων έλαβε για πρώτη φορά χώρα με τον ν. 3424/2005, κατόπιν στον ν. 3691/2008 και στη συνέχεια

επαναλήφθηκε σε όλα τα νομοθετήματα που ακολούθησαν με προσθήκη και επιπλέον υποχρεώσεων που διευρύνουν, όπως είναι προφανές την πιθανή ποινική ευθύνη των δικηγόρων σε περίπτωση μη τήρησής αυτών, παρά βέβαια τις συστάσεις της επιστημονικής κοινότητας για το εύρος των δεσμεύσεων και παρά τη Σύσταση 21/2000 του Συμβουλίου της Ευρώπης που προβλέπει ότι οι δικηγόροι δεν πρέπει να τιμωρούνται ή να απειλούνται με πιέσεις ή κυρώσεις, όταν ενεργούν σύμφωνα με τους κανόνες που διέπουν το επάγγελμά τους. Ειδικά λοιπόν, το ισχύον δίκαιο στην ελληνική έννομη τάξη για το οποίο γίνεται λόγος (αρ. 4 ν. 4734/2020 το οποίο αντικατέστησε το άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. ε' του ν. 4557/2018) ορίζει ότι στα υπόχρεα πρόσωπα ανήκουν και οι συμβολαιογράφοι και οι δικηγόροι, όταν συμμετέχουν, ενεργώντας εξ ονόματος και για λογαριασμό των πελατών τους, σε χρηματοπιστωτικές συναλλαγές ή συναλλαγές επί ακινήτων και όταν βοηθούν στον σχεδιασμό ή τη διενέργεια συναλλαγών για τους πελάτες τους σχετικά με: α) την αγορά ή πώληση ακινήτων ή επιχειρήσεων, β) τη διαχείριση χρημάτων, τίτλων ή άλλων περιουσιακών στοιχείων των πελατών τους, γ) το άνοιγμα ή τη διαχείριση τραπεζικών λογαριασμών, λογαριασμών ταμειευτηρίου ή λογαριασμών τίτλων, καθώς και τη σύσταση χρηματικών παρακαταθηκών και προεχόντως αυτών που αφορούν σε εγγυοδοσίες που διατάσσονται από τη δικαστική αρχή στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, δ) τις αναγκαίες εισφορές για τη σύσταση, λειτουργία ή διοίκηση εταιρειών, ε) τη σύσταση, λειτουργία ή διοίκηση εταιρειών, εμπιστευμάτων (trusts), εταιρειών εμπιστευτικής διαχείρισης, επιχειρήσεων, ιδρυμάτων ή ανάλογων σχημάτων ή αντίστοιχων νομικών μορφωμάτων.

Η βασική λογική που διέπει την παραπάνω ρύθμιση είναι ότι οι δικηγόροι σε τέτοιες περιπτώσεις δεν ασκούν καθήκοντα που ανήκουν στον πυρήνα του λειτουργήματός τους αλλά ενεργούν ουσιαστικά ως χρηματοοικονομικοί σύμβουλοι. Όμως ο προαναφερθείς διαχωρισμός δεν είναι σε όλες τις περιπτώσεις εφικτός.

Αρμόδια αρχή, στην οποία οι δικηγόροι οφείλουν να γνωστοποιήσουν τις ύποπτες συναλλαγές που περιέρχονται σε γνώση τους, είναι η 5μελής Επιτροπή Δικηγόρων, τα ζητήματα της οποίας ρυθμίζονται από το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Η παραπάνω Επιτροπή λαμβάνει τις αναφορές των δικηγόρων για ύποπτες ή ασυνήθεις δραστηριότητες ή συναλλαγές, ελέγχει αν υποβάλλονται, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου και τις διαβιβάζει χωρίς καθυστέρηση στην Αρχή. Η Επιτροπή Δικηγόρων δημοσιεύει ετήσια έκθεση, η οποία περιλαμβάνει τον αριθμό των αναφορών ύποπτων ή ασυνήθων συναλλαγών που ελήφθησαν από τους δικηγόρους και τον αριθμό των αναφορών που διαβιβάστηκαν στην Αρχή.

Τα καθήκοντα δε που βαρύνουν στο πλαίσιο αυτό τους δικηγόρους αυτά χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, σε μέτρα συνήθως δέουσας επιμέλειας και σε μέτρα αυξημένης δέουσας επιμέλειας. Τα μέτρα της *συνήθους δέουσας επιμέλειας* που εφαρμόζουν τα υπόχρεα πρόσωπα ως προς τον πελάτη, όπως αυτά περιγράφονται στη διάταξη του άρθρου 13 παρ. 1 ν. 4557/2018 περιλαμβάνουν περιληπτικά:

α) την εξακρίβωση και την επαλήθευση της ταυτότητας του πελάτη βάσει εγγράφων, δεδομένων ή πληροφοριών από αξιόπιστη και ανεξάρτητη πηγή, συμπεριλαμβανομένων, όπου υπάρχουν, μέσων ηλεκτρονικής ταυτοποίησης, β) την εξακρίβωση της ταυτότητας του πραγματικού δικαιούχου, την επικαιροποίηση των στοιχείων και τη λήψη εύλογων μέτρων, όπως αυτά εξειδικεύονται με αποφάσεις της

Τράπεζας της Ελλάδος και της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς, γ) την αξιολόγηση και, ανάλογα με την περίπτωση, τη συλλογή πληροφοριών για το αντικείμενο και το σκοπό της επιχειρηματικής σχέσης, δ) την άσκηση συνεχούς εποπτείας όσον αφορά στην επιχειρηματική σχέση, με ενδεδειγμένη εξέταση των συναλλαγών που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια αυτής, για να εξασφαλίζεται ότι οι συναλλαγές ή δραστηριότητες συνάδουν με τις γνώσεις που έχουν τα υπόχρεα πρόσωπα σχετικά με τον πελάτη, τις επαγγελματικές δραστηριότητες και το προφίλ κινδύνου του, καθώς και, εφόσον απαιτείται, την προέλευση των κεφαλαίων, σύμφωνα με κριτήρια που μπορεί να ορίζουν οι αρμόδιες Αρχές. Τα υπόχρεα πρόσωπα διασφαλίζουν επιπλέον την τήρηση ενημερωμένων εγγράφων, δεδομένων ή πληροφοριών.

Όσον αφορά τα μέτρα αυξημένης δέουσας επιμέλειας, αυτά περιγράφονται στα άρθρα 16Α, 17 και 18 ν. 4557/2018. Κεντρικής σημασίας διάταξη όσον αφορά τους δικηγόρους είναι η διάταξη του άρθρου 22 ν. 4557/2018, σύμφωνα με την οποία τα υπόχρεα πρόσωπα και οι υπάλληλοί τους, στους οποίους περιλαμβάνονται τα διευθυντικά στελέχη, οφείλουν να:

α) ενημερώνουν αμελλητί, με δική τους πρωτοβουλία, την Αρχή, όταν γνωρίζουν ή έχουν σοβαρές ενδείξεις ή υποψίες ότι χρηματικά ποσά, ανεξαρτήτως του ύψους τους, συνιστούν έσοδα από εγκληματικές δραστηριότητες ή σχετίζονται με χρηματοδότηση της τρομοκρατίας.

β) παρέχουν αμελλητί στην Αρχή, την αρμόδια αρχή και σε άλλες δημόσιες αρχές που είναι επιφορτισμένες με καθήκοντα για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες ή της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας, ύστερα από αίτημά τους, όλες τις απαιτούμενες πληροφορίες και στοιχεία.

Όπως προβλέπει η παρ. 2 της ίδιας διατάξεως, οι υποχρεώσεις της παραγράφου 1 δεν εφαρμόζονται από τους συμβολαιογράφους, τους δικηγόρους, τους ορκωτούς ελεγκτές-λογιστές και τους λογιστές-φοροτεχνικούς συμβούλους αποκλειστικά και μόνον για τις πληροφορίες που λαμβάνουν από ή σχετικά με πελάτη τους, κατά την αξιολόγηση της νομικής κατάστασης του εν λόγω πελάτη ή όταν τον υπερασπίζονται ή τον εκπροσωπούν σε δίκη ή σχετικά με δίκη, συμπεριλαμβανομένης της παροχής συμβουλών για την κίνηση ή την αποφυγή δίκης, ανεξαρτήτως αν οι πληροφορίες λαμβάνονται πριν, κατά τη διάρκεια ή μετά τη δίκη.

Στην Κυπριακή έννομη τάξη δε, σε συμμόρφωση με την Οδηγία 2018/843 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30ης Μαΐου 2018, υπάρχει υποχρέωση της αναφοράς της ύποπτης συναλλαγής ή υποψίας από μέρους των δικηγόρων πρωτίστως στην Λειτουργό Συμμόρφωσης σε πρώτο στάδιο. Ο ΛΣ μπορεί να αποφασίσει να ενημερώσει τη ΜΟ.Κ.Α.Σ (Μονάδα Καταπολέμησης Αδικημάτων Συγκάλυψης.) Στη συνέχεια, θα πρέπει να χρησιμοποιήσει την πλατφόρμα GoAML για να ολοκληρώσει μια Αναφορά Ύποπτης Συναλλαγής (ΑΥΣ) ή μια Αναφορά Ύποπτης Δραστηριότητας (ΑΥΔ) και να την υποβάλει στη ΜΟΚΑΣ το συντομότερο δυνατόν. Η προαναφερθείσα αρχή είναι αρμόδια για να λαμβάνει, να αξιολογεί και να αναλύει αναφορές ύποπτων συναλλαγών και άλλων πληροφοριών που υποβάλλονται από υπόχρεες οντότητες, καθώς και να διαβιβάζει τη χρηματοοικονομική ανάλυση και πληροφορίες προς τις αρμόδιες Αρχές (όπως την Αστυνομία) για σκοπούς διεξαγωγής ανακρίσεων.

Σύμφωνα δε με την ισχύουσα νομοθεσία στην Κύπρο, Ν. 192(I)/2012 (Άρθρα 3, 4 και 5) ο οποίος αντικατέστησε τον περί Συγκάλυψης, Έρευνας και Δήμευσης Εσόδων από ορισμένες Εγκληματικές Πράξεις Νόμο του 1996 (Ν. 61(I)/96) και δη στο άρθρο 44 προνοούνται επικοινωνία μεταξύ δικηγόρου και πελάτη για σκοπούς παροχής νομικής συμβουλής ή για την παροχή επαγγελματικών υπηρεσιών σχετικά με οποιαδήποτε νομική διαδικασία είτε αυτή άρχισε είτε όχι, η αποκάλυψη της οποίας σε οποιαδήποτε νομική διαδικασία προστατεύεται από το προνόμιο της εμπιστευτικότητας σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία. Νοείται ότι επικοινωνία μεταξύ δικηγόρου και πελάτη με σκοπό τη διάπραξη καθορισμένου αδικήματος δε συνιστά προνομιούχα πληροφορία.

Σε σχέση με τα παραπάνω, αναφορικά δηλαδή με το ότι οι υποχρεώσεις δεν εφαρμόζονται αποκλειστικά και μόνον για τις πληροφορίες που λαμβάνουν από ή σχετικά με πελάτη τους, κατά την αξιολόγηση της νομικής κατάστασης του εν λόγω πελάτη ή όταν τον υπερασπίζονται ή τον εκπροσωπούν σε δίκη ή σχετικά με δίκη, συμπεριλαμβανομένης της παροχής συμβουλών για την κίνηση ή την αποφυγή δίκης, ανεξαρτήτως αν οι πληροφορίες λαμβάνονται πριν, κατά τη διάρκεια ή μετά τη δίκη, η διάκριση είναι πράγματι εξαιρετικά δυσχερής. Ακόμα κι αν υποθεθεί ότι ο δικηγόρος ενεργεί ως οικονομικός σύμβουλος, είναι προφανές ότι έχει επιλεγεί από τον πελάτη του όχι λόγω των γνώσεων του στον τομέα της οικονομίας, αλλά εξαιτίας της νομικής του κατάρτισης και των νομικών συμβουλών που μπορεί να δίνει κατά την ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων του πελάτη. Με αυτή την έννοια ένας απόλυτος διαχωρισμός μεταξύ των δύο κατηγοριών πράξεων δε φαίνεται εφικτός. Λαμβάνοντας, άλλωστε, υπόψη ότι η τήρηση του δικηγορικού απορρήτου έχει θεμελιώδη σημασία για την προστασία του ιδιωτικού βίου, ευλόγως μπορεί να τεκμαίρεται σε κάθε περίπτωση ότι ο δικηγόρος ενεργεί υπό την κύρια ιδιότητά του, του νομικού συμβούλου. Με βάση τα παραπάνω, το δικηγορικό απόρρητο θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι καλύπτει κάθε δραστηριότητα που είναι σύμφυτη προς την άσκηση νομικών καθηκόντων. Ο δικηγόρος επομένως όχι μόνο δεν υποχρεούται σε καταγγελία ή παροχή στοιχείων στις αρχές σχετικά με όσα πληροφορείται κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του αυτών, αλλά, αντίθετα, έχει ποινική ευθύνη για παραβίαση της επαγγελματικής του εχεμύθειας όταν αποκαλύπτει ιδιωτικά απόρρητα, εφόσον δε συντρέχει κάποιος λόγος άρσης του άδικου χαρακτήρα της πράξης του, σύμφωνα με το άρθρο 371 παρ. 4 ΠΚ. Σε συμπλήρωση των ανωτέρω υποχρεώσεων η διάταξη του άρθρου 27 ν. 4557/2018 προβλέπει ένα είδος *υποχρέωσης σιγής* απέναντι στον πελάτη όσον αφορά την τυχόν έρευνα της νομιμότητας των συναλλαγών του. Πιο συγκεκριμένα, με την ανωτέρω διάταξη τα υπόχρεα πρόσωπα, τα διευθυντικά στελέχη και οι υπάλληλοί τους απαγορεύεται να γνωστοποιούν στον εμπλεκόμενο πελάτη ή σε τρίτους ότι διαβιβάστηκαν ή θα διαβιβαστούν αρμοδίως πληροφορίες ή ότι διεξάγεται ή ενδέχεται να διεξαχθεί έρευνα ή ανάλυση για νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες ή χρηματοδότηση της τρομοκρατίας. Μάλιστα, προκειμένου να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην υποχρέωση γνωστοποίησης, (άρθρο 26 παρ. 1 ν. 4557/2018) προβλέπεται ότι η καλόπιστη γνωστοποίηση πληροφοριών προς την Αρχή ή εντός του υπόχρεου προσώπου σύμφωνα με το άρθρο 22 δεν αποτελεί παράβαση νομοθετικής, κανονιστικής, διοικητικής ή συμβατικής απαγόρευσης γνωστοποίησης πληροφοριών, ούτε συνεπάγεται οποιουδήποτε είδους ευθύνη για το υπόχρεο

πρόσωπο και τους εργαζόμενους σε αυτό ή τους νόμιμους εκπροσώπους του, ακόμη και αν αποδειχθεί, ότι δεν υπήρξε εγκληματική δραστηριότητα. Και μια ακόμα διάταξη που έχει κατακριθεί ως «υποχρέωση παγίδευσης» των πελατών από τους δικηγόρους τους, η οποία βρίσκεται σε ευθεία αντίθεση προς το περιεχόμενο του δικηγορικού λειτουργήματος, είναι αυτή του άρθρου 27 ν. 4557/2018 που επιβάλλει στα υπόχρεα πρόσωπα, άρα και στους δικηγόρους την υποχρέωση να απέχουν από την διενέργεια συναλλαγών, για τις οποίες γνωρίζουν ή υποπτεύονται ότι σχετίζονται με προϊόντα εγκληματικών δραστηριοτήτων ή συνδέονται με χρηματοδότηση της τρομοκρατίας. Το ενδιαφέρον είναι, ότι σύμφωνα με το εδάφιο β' της ίδιας διατάξεως, εφόσον η αποφυγή της διενέργειας των ανωτέρω συναλλαγών είναι αδύνατη ή ενδέχεται να εμποδίσει τις προσπάθειες δίωξης των δικαιούχων αυτών, τα υπόχρεα πρόσωπα ενημερώνουν την Αρχή αμέσως μετά την συναλλαγή.

Με το ζήτημα του δικηγορικού απορρήτου ασχολήθηκε και το ΔΕΚ στην απόφασή του C-305-05/26.06.2007 που έκρινε ότι οι έχοντες την ιδιότητα του συμβολαιογράφου ή του ανεξάρτητου επαγγελματία νομικού υποχρεούνται να ενημερώνουν τις αρμόδιες αρχές εφόσον διαπιστώνουν γεγονότα για τα οποία γνωρίζουν ή έχουν υπόνοιες ότι συνδέονται με την νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και να διαβιβάζουν στις εν λόγω αρχές τα πρόσθετα πληροφοριακά στοιχεία που αυτές κρίνουν αναγκαία. Στις 22 Ιουλίου 2004 διάφορες ενώσεις δικηγορικών συλλόγων άσκησαν προσφυγές, ζητώντας από το αρμόδιο δικαστήριο του Βελγίου να ακυρώσει ορισμένα άρθρα του βελγικού νόμου με τον οποίο μεταφερόταν η Οδηγία αυτή στην εθνική έννομη τάξη, με το επιχείρημα ότι η επιβολή και στους δικηγόρους της επίμαχης υποχρέωσης συνιστά αδικαιολόγητη προσβολή των αρχών της προστασίας του επαγγελματικού απορρήτου και της ανεξαρτησίας του δικηγόρου, που αποτελούν συστατικό στοιχείο του θεμελιώδους δικαιώματος κάθε πολίτη για δίκαιη δίκη και σεβασμό των δικαιωμάτων του άμυνας. Το βελγικό δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων προδικαστικό ερώτημα περί του κατά πόσον η επιβολή στους δικηγόρους της υποχρέωσης να ενημερώνουν τις αρμόδιες για την καταστολή της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες αρχές και να συνεργάζονται με αυτές προσβάλλει το δικαίωμα για δίκαιη δίκη. Το ΔΕΚ απεφάνθη ότι, εφόσον η αρωγή την οποία παρέσχε ο δικηγόρος στον πελάτη ζητήθηκε είτε για την άσκηση της αποστολής της υπεράσπισης ή εκπροσώπησής του σε ένδικη διαδικασία, είτε υπό την μορφή συμβουλής για τον ενδεδειγμένο τρόπο κινήσεως ή αποφυγής μιας διαδικασίας, τότε αυτός απαλλάσσεται από τις υποχρεώσεις ενημέρωσης και συνεργασίας, διασφαλίζοντας την προστασία του δικαιώματος για δίκαιη δίκη. Αντιθέτως, οι δικηγόροι, όταν ενεργούν πράξεις χρηματοοικονομικής φύσεως ή αγοραπωλησίας ακινήτων που δεν σχετίζονται με ένδικη διαδικασία, υπέχουν τις προβλεπόμενες από την οδηγία υποχρεώσεις ενημέρωσης και συνεργασίας, καθόσον η επιβολή αυτών των υποχρεώσεων δικαιολογείται από την ανάγκη αποτελεσματικής καταπολέμησης της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, ανεξαρτήτως των απαιτήσεων που συνδέονται με την προστασία του δικαιώματος για δίκαιη δίκη.

2.Αμοιβή συνηγόρου και ξέπλυμα βρώμικου χρήματος

Το ζήτημα που εγείρεται είναι κατά πόσον ο δικηγόρος που δέχεται την αμοιβή του από έναν πελάτη κατηγορούμενο μεταξύ άλλων και για νομιμοποίηση εσόδων από

παράνομες δραστηριότητες είναι δυνατόν να υπέχει ευθύνη, γνωρίζοντας ότι η αμοιβή ίσως αποτελεί προϊόν της εγκληματικής δραστηριότητας. Εν προκειμένω, το ζήτημα αναδεικνύει σοβαρούς προβληματισμούς. Βασικό θέμα αποτελεί το δικαίωμα κάθε κατηγορουμένου για οποιοδήποτε αδίκημα, δηλαδή ακόμη και για αδίκημα νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες, να τυγχάνει της δέουσας υπερασπίσεως. Πέραν τούτου αξίζει να επισημάνουμε ότι ο δικηγόρος κατά την ανάληψη και διεκπεραίωση υποθέσεων ενεργεί ως ελεύθερος επαγγελματίας εγκαθιδρύοντας ως προς το κατηγορούμενο/πελάτη του μια σχέση παροχής υπηρεσιών για την οποία βέβαια δικαιούται να εισπράξει την συμφωνημένη αμοιβή. Τεράστιο ενδιαφέρον ως προς το ανωτέρω ζήτημα παρουσιάζει η νομολογία των αλλοδαπών δικαστηρίων, η οποία δεν εμφανίζει ενιαία εικόνα. Το Γερμανικό Ακυρωτικό²⁴⁹ ήδη παλαιότερα είχε κρίνει ως προς την αμοιβή συνηγόρου τα εξής: Η αποδοχή παράνομου χρήματος ως αμοιβή συνηγόρου εν γνώσει της προελεύσεώς του εμπίπτει στην ειδική υπόσταση του ξεπλύματος βρόμικου χρήματος και το αξιόποινό της δεν προσκρούει σε αυξημένης τυπικής ισχύος Δίκαιο ή στο άρ. 6 ΕΣΔΑ. Όπως ο συνήγορος δεν διαθέτει το δικαίωμα να εισπράττει αμοιβές από παράνομα χρήματα, έτσι και ο κατηγορούμενος δεν έχει το δικαίωμα να επιλέγει τον συνήγορο υπερασπίσεώς του χρησιμοποιώντας παράνομα μέσα. Η δυνατότητα του συνηγόρου να απορρίψει μια εντολή για οικονομικούς λόγους απορρέει από την αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων και δεν υπονομεύει την συνταγματικώς κατοχυρωμένη σχέση εμπιστοσύνης ανάμεσα σ' αυτόν και τον εντολέα του. Τελείως διαφορετική υπήρξε λίγα χρόνια αργότερα η προσέγγιση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου²⁵⁰ το οποίο ως προς το ίδιο ζήτημα δέχθηκε ότι ο κίνδυνος να θεωρηθεί αξιόποινος ο συνήγορος υπερασπίσεως για ξέπλυμα βρόμικου χρήματος, εφόσον η οικεία διάταξη εφαρμοσθεί γι' αυτόν όπως και για οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο που ανήκει σε μια επαγγελματική ομάδα, είναι αλληλένδετος με τον κίνδυνο να επέλθει σύγκρουση συμφερόντων η οποία μπορεί να δυσχεράνει σημαντικά ή ακόμη και να καταστήσει αδύνατη την εργασία του συνηγόρου ως ελεύθερου επαγγελματία. Οι περιορισμοί στην ελευθερία του συνηγόρου να ασκεί το επάγγελμά του, καθώς και οι περιορισμοί στον θεσμό τού κατ' επιλογήν διοριζόμενου συνηγόρου είναι συνταγματικά δικαιολογημένοι, όταν ο συνήγορος κατά τον χρόνο που δέχεται την αμοιβή γνωρίζει με βεβαιότητα ότι αυτή προέρχεται από την εγκληματική πράξη του ξεπλύματος μαύρου χρήματος. Η αποδοχή της εντολής από τον συνήγορο που καλείται να υπερασπισθεί τον κατηγορούμενο αναφορικά με την υπό ανάλυση πράξη δεν αρκεί από μόνη της για την θεμελίωση της υπόνοιας και της ενοχής εις βάρος του συνηγόρου, αλλά προϋποθέτει απτές, θεμελιωμένες σε πραγματικά περιστατικά ενδείξεις περί του ότι ο συνήγορος κατά τον χρόνο που έλαβε την αμοιβή του ήταν κακόπιστος.

²⁴⁹ Βλ. BGH 2 StR 513/00 δημοσιευμένο σε: ΠοινΧρ 2001, σελ. 1110 επ.

²⁵⁰ Βλ. BVerfG 2 BvR 1520, 1521/01 δημοσιευμένο σε: ΠοινΧρ 2005, σελ. 81 επ.

Εφαρμογή Κυρώσεων Ε.Ε. και Νομικές Διαστάσεις (EU Sanctions)

Νίκη Ξενοφώντος, Δικηγόρος – Νομικός

Γενικό Πλαίσιο

- Άρθρο 29 της Συνθήκης για την Ε.Ε.

Επιτρέπει στο Συμβούλιο της Ε.Ε. να εγκρίνει περιοριστικά μέτρα (κυρώσεις sanctions) κατά κυβερνήσεων χωρών που δεν είναι μέλη της Ε.Ε. μη κρατικών οντοτήτων (για παράδειγμα, εταιρειών) και προσώπων (όπως τρομοκρατών) για να επιφέρει αλλαγές στην πολιτική ή στη δραστηριότητά τους.

- Άρθρο 215 της Συνθήκης για την λειτουργία της Ε.Ε.

Το Συμβούλιο μπορεί να εγκρίνει τα αναγκαία μέτρα για την εφαρμογή αποφάσεων που εγκρίθηκαν δυνάμει του άρθρου 29 της ΣΕΕ για να διασφαλίσει ότι εφαρμόζονται ομοιόμορφα σε όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε.

Γιατί θεσπίζει κυρώσεις η Ε.Ε., πώς και πότε

Οι κυρώσεις είναι ένα βασικό εργαλείο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας της ΕΕ. Επιτρέπουν στην Ε.Ε. να αντιδρά σε παγκόσμιες προκλήσεις και σε εξελίξεις που αντιτίθενται στους στόχους και τις αξίες της.

Είναι στοχευμένες και στρέφονται κατά των υπευθύνων για πολιτικές ή δράσεις που επιθυμεί να επηρεάσει η ΕΕ, δεν έχουν τιμωρητικό χαρακτήρα – αντιθέτως, επιβάλλονται προκειμένου να επιφέρουν αλλαγή στην πολιτική ή στη συμπεριφορά όσων υπόκεινται σε αυτές. Είναι εργαλεία προληπτικού και μη κατασταλτικού χαρακτήρα.

Στο στόχαστρό τους δεν βρίσκονται ούτε χώρες ούτε λαοί, δηλαδή, στοχεύουν κυβερνήσεις τρίτων χωρών, μη κρατικές οντότητες, ομάδες και φυσικά πρόσωπα και να συνίστανται σε δέσμευση περιουσιακών στοιχείων και ταξιδιωτικές απαγορεύσεις.

Η Ε.Ε. μπορεί επίσης να θεσπίζει οικονομικές κυρώσεις και διπλωματικά μέτρα.

Εξαίρεση για ανθρωπιστικούς λόγους

Οι κυρώσεις της Ε.Ε. συνάδουν πλήρως με το διεθνές δίκαιο, συμπεριλαμβανομένου του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.

- Στις 9 Δεκεμβρίου 2022, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ εξέδωσε την απόφαση 2664 (2022), η οποία προβλέπει μόνιμη εξαίρεση για ανθρωπιστικούς λόγους από τα μέτρα δέσμευσης περιουσιακών στοιχείων που επιβάλλονται από τα καθεστώτα κυρώσεων των Ηνωμένων Εθνών.
- Στις 14 Φεβρουαρίου 2023, το Συμβούλιο αποφάσισε να θεσπίσει την εξαίρεση για ανθρωπιστικούς λόγους, όπως προβλέπεται από την απόφαση 2664 του ΟΗΕ, στα καθεστώτα κυρώσεων του ΟΗΕ που εφαρμόζονται σε επίπεδο Ε.Ε.

- Στις 31 Μαρτίου 2023, εισήγαγε την εξαίρεση για ανθρωπιστικούς λόγους στα λεγόμενα μικτά καθεστώτα κυρώσεων ΟΗΕ/ΕΕ, στα οποία τα μέτρα της Ε.Ε. συμπληρώνουν τις κυρώσεις που επιβάλλονται από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ.

Αντίκτυπος και Αποτελέσματα

Οι κυρώσεις είναι σχεδιασμένες να έχουν πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις. Εφαρμόζονται σε:

- οποιοδήποτε πρόσωπο εντός ή εκτός της επικράτειάς της ΕΕ, είτε είναι υπήκοοι χώρας της Ε.Ε. είτε είναι υπήκοοι τρίτης χώρας.
- εταιρείες και οργανώσεις που έχουν συσταθεί βάσει της νομοθεσίας ενός κράτους μέλους (συμπεριλαμβανομένων θυγατρικών που ανήκουν σε εταιρείες της ΕΕ σε τρίτες χώρες).
- κυβερνήσεις, οργανώσεις και μη κρατικές οντότητες τρίτων χωρών.
- οποιαδήποτε επιχειρηματική δραστηριότητα διεξάγεται σε τμήμα ή στο σύνολο της Ε.Ε.

Η παραβίαση των κυρώσεων συνιστά ποινικό αδίκημα. Στις 28 Νοεμβρίου 2022, το Συμβούλιο εξέδωσε απόφαση με την οποία προστίθεται η παραβίαση των περιοριστικών μέτρων στον κατάλογο των εγκλημάτων με ευρωπαϊκή διάσταση ο οποίος περιέχεται στη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ε.Ε.

Επίσης, στις 12 Απριλίου 2024, το Συμβούλιο εξέδωσε νέους κανόνες προκειμένου να διασφαλιστεί ότι η παραβίαση των περιοριστικών μέτρων θα συνιστά ποινικό αδίκημα.

Με τους νέους αυτούς κανόνες, ορισμένες ενέργειες θεωρούνται ποινικά αδικήματα σε όλα τα κράτη μέλη, όπως για παράδειγμα η παροχή βοήθειας για την παράκαμψη ταξιδιωτικής απαγόρευσης, η εμπορία προϊόντων που υπόκεινται σε κυρώσεις ή η διεξαγωγή απαγορευμένων χρηματοπιστωτικών δραστηριοτήτων. Η ηθική αυτουργία, η υποβοήθηση και η συνέργεια στα αδικήματα αυτά θα τιμωρούνται επίσης ως ποινικό αδίκημα.

Είδη Κυρώσεων

Τα περισσότερα καθεστώτα κυρώσεων στοχεύουν άτομα και οντότητες και περιλαμβάνουν δέσμευση περιουσιακών στοιχείων και ταξιδιωτικές απαγορεύσεις. Η ΕΕ μπορεί επίσης να επιβάλλει τομεακά μέτρα, όπως οικονομικά και χρηματοπιστωτικά μέτρα (π.χ. περιορισμοί εισαγωγών και εξαγωγών, περιορισμοί στις τραπεζικές υπηρεσίες) ή εμπάργκο όπλων (απαγόρευση εξαγωγής αγαθών που περιλαμβάνονται στον κοινό στρατιωτικό κατάλογο της Ε.Ε.).

Οι κυρώσεις κατά τη ευρεία έννοια απαιτούν συγκεκριμένη νομική βάση στις Συνθήκες της Ε.Ε. και περιλαμβάνουν:

- Εμπάργκο όπλων
- Ταξιδιωτική απαγόρευση
- Δέσμευση περιουσιακών στοιχείων

- Μη διαθεσιμότητα κεφαλαίων
- Οικονομικές κυρώσεις
- Διπλωματικές κυρώσεις

Τρία είδη καθεστώτων κυρώσεων

1. Κυρώσεις που επιβάλλονται από τον ΟΗΕ και τις οποίες η Ε.Ε. μεταφέρει στο δίκαιο της Ε.Ε.
2. Η Ε.Ε. μπορεί να ενισχύσει τις κυρώσεις του ΟΗΕ εφαρμόζοντας αυστηρότερα και πρόσθετα μέτρα (π.χ. έναντι της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κορέας).
3. Η Ε.Ε. μπορεί επίσης να αποφασίσει να επιβάλει πλήρως αυτόνομα καθεστώτα κυρώσεων (π.χ. έναντι της Συρίας, της Βενεζουέλας, της Ουκρανίας, της Ρωσίας).

Όλες οι κυρώσεις που θεσπίζει η Ε.Ε. συμμορφώνονται πλήρως με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αφορούν τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών.

Δικαστικός έλεγχος και δυνατότητα αμφισβήτησης

Άτομα ή επιχειρήσεις, που πλήττονται από κυρώσεις, δύνανται να αμφισβητήσουν νομικά τα περιοριστικά μέτρα που τους επιβλήθηκαν, η νομιμότητα των οποίων θα κριθεί στα δικαστήρια.

- Άσκηση προσφυγής ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στο άρθρο 263 TFEU, είτε
- Όπως αναγνωρίστηκε στην υπόθεση - ορόσημο *Rosneft (Rosneft Oil Company, C-72/15)*, έμμεσα, μέσω προδικαστική διαδικασία (άρθρο 267 TFEU) που απορρέει από προσφυγή που έχει κατατεθεί στα εθνικά δικαστήρια κράτους μέλους.

Η επιτυχής αμφισβήτηση μιας πράξης της Ε.Ε. μπορεί να οδηγήσει σε πλήρη ή μερική ακύρωση του μέτρου, αλλά στην περίπτωση αμφισβήτησης ατομικών κυρώσεων η ακύρωση θα ωφελήσει μόνο τον αιτητή.

Δεδομένου ότι η δικαιοδοσία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης («ΔΕΕ») περιορίζεται στον έλεγχο της **νομιμότητας** των «περιοριστικών μέτρων κατά φυσικών ή νομικών προσώπων» (άρθρο 275 TFEU), αλλά, όπως η νομολογία διευκρινίζει, οι νομικές πράξεις που τις περιέχουν μπορεί να περιλαμβάνουν διατάξεις που δεν αποτελούν περιοριστικά μέτρα, οπότε τα ακριβή περιγράμματα της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου εξακολουθούν να είναι ασαφή ως ένα σημείο.

Τι διαφεύγει δικαστικού ελέγχου;

Η συνολική στρατηγική του Συμβουλίου, στοχεύοντας συγκεκριμένους τομείς (π.χ. βιομηχανία πετρελαίου, πολύτιμα αντικείμενα) δεν υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο επειδή η δικαιοδοσία του Δικαστηρίου είναι περιορισμένη, **κατ' αρχήν** αλλά όχι στην

πράξη να ελέγχει πράξεις που εμπíπτουν στο CFSP μόνο στο μέτρο που είναι «περιοριστικές κατά φυσικών ή νομικών προσώπων» (άρθρο 275, δεύτερο εδάφιο TFEU).

Ένα άλλο στοιχείο που θα μπορούσε να διαφύγει του δικαστικού ελέγχου, είναι τα «κριτήρια σύνδεσης» (association criteria) (με βάση των οποίων ένα άτομο κατατάσσεται στον κατάλογο κυρώσεων λόγω συσχέτισης με κάποιον άλλον).

Τίθεται το ερώτημα αν είναι θέμα νομικής ή πολιτικής επιλογής; Το Δικαστήριο προβαίνει σε τυπικό έλεγχο αυτών, που σχετίζεται με την «εξωτερική νομιμότητα».

Οι λόγοι καταχώρισης ενός ατόμου στον κατάλογο κυρώσεων δεν είναι εκτός του πεδίου εφαρμογής του δικαστικού ελέγχου όπως αποφάνθηκε το δικαστήριο στην υπόθεση *Prigozhina v Council*, T-212/22 όπου η αιτήτρια πέτυχε ακύρωση της πράξης ενσωμάτωσης στην λίστα κυρώσεων λόγω δήθεν «ανάμειξης και σύνδεσης» της με εταιρεία και συγκρότημα εταιρειών δεν μπορούσε νομίμως να συναχθεί από τους δεσμούς με τον γιο της ότι μπορεί να έχει συμβάλει στην υπονόμευση της εδαφικής ακεραιότητας της Ουκρανίας.

Πρόσφατη νομολογία του Γενικού Δικαστηρίου της Ε.Ε.

T-301/22 | *Aven v Council*

T-304/22 | *Fridman v Council*

Το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η συμπερίληψή τους δεν ήταν δικαιολογημένη, διότι δεν υπήρχαν επαρκείς αποδείξεις ότι παρείχαν υλική ή οικονομική υποστήριξη στην κυβέρνηση της Ρωσίας ή ότι συνδέονταν με πολεμικές προσπάθειες υπονόμευσης της Ουκρανίας. «Το Γενικό Δικαστήριο κρίνει ότι κανένας από τους λόγους που αναφέρονται στις αρχικές πράξεις δεν είναι επαρκώς τεκμηριωμένος και ότι, ως εκ τούτου, η συμπερίληψη των κ.κ. Aven και Fridman στους επίμαχους καταλόγους δεν ήταν δικαιολογημένη».

T734/22 | *Alexander Dmitrievich Pumpyanskiy v Council*

Γιος δισεκατομμυριούχου – φίλου του Putin, μέλος ΔΣ ομίλων εταιρειών υπό κυρώσεις, παραίτηση από ΔΣ, παρέμεινε όμως υπό κυρώσεις.

Η απόφαση του δικαστηρίου βασίστηκε στην παραδοχή της Ε.Ε. ότι, από τις 9 Μαρτίου 2022, ο Pumpyansky δεν κατείχε πλέον τις θέσεις του προέδρου και του μέλους του διοικητικού συμβουλίου της Sinara, ούτε ήταν μέλος του διοικητικού συμβουλίου της TMK. Και οι δύο εταιρείες κατηγορήθηκαν ότι υποστήριζαν την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία.

T-740/22 | *Dmitry Alexandrovich Pumpyanskiy v Council* (εκδοθέν 22/06/2024)

Η απόφαση του δικαστηρίου βασίστηκε πως ο πραγματικός δικαιούχος ομίλου εταιρειών κ. Dmitry Alexandrovich Pumpyanskiy, ο οποίος βρισκόταν υπό Ευρωπαϊκές κυρώσεις από τις 09/03/2022, κέρδισε την υπόθεση του ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου της Ε.Ε. όπου το Δικαστήριο αποφάσισε την αναστολή της απόφασης όπου συμπεριλήφθηκε το όνομα του αιτητή στην λίστα κυρώσεων στις 09/03/2022 και στο μέτρο που το όνομα του κ. Dmitry Alexandrovich Pumpyanskiy διατηρήθηκε στον κατάλογο προσώπων, οντοτήτων και στους οποίους εφαρμόζονται τα εν λόγω περιοριστικά μέτρα καθώς η Επιτροπή δεν προσκόμισε καινούργια

μαρτυρία και στοιχεία που να δικαιολογούσαν την τήρηση του εν λόγω ατόμου στην λίστα κυρώσεων λόγο μόνο της σύνδεσης του με τον Putin.

C-45/15 P | Safa Nicu Sepahan v Council

Το Δικαστήριο έκανε δεκτή την αγωγή αποζημίωσης, όταν το Συμβούλιο είχε καταχωρίσει μια εταιρεία στον κατάλογο (βάσει πρότασης κράτους μέλους), στο πλαίσιο περιοριστικών μέτρων κατά του Ιράν, αλλά δεν μπορούσε να τεκμηριώσει το συμπέρασμά του σχετικά με την εμπλοκή της στη διάδοση των πυρηνικών όπλων.

T-238/22 | Narzieva v Council

Αδελφή Alisher Usmanov όπου πέτυχε ακύρωση λόγω του δεσμού – συγγένεια της με πρόσωπο υψηλού προφίλ (ολιγάρχη).

Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Ε.Ε.

Άρθρο 47: Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου

Ποσοτικά, η πιο συχνά επικαλούμενη πτυχή του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας στο πλαίσιο των κυρώσεων αφορά τα κίνητρα για την καταχώριση φυσικών ή νομικών προσώπων στον κατάλογο. Το άρθρο 47 του Χάρτη, το οποίο προβλέπει το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής, απαιτεί από τα δικαστήρια της ΕΕ να διασφαλίζουν ότι μια απόφαση που επηρεάζει ένα πρόσωπο ατομικά λαμβάνεται σε επαρκώς στέρεη πραγματική βάση (βλ. Prigozhina ανωτέρω).

T-743/22 | Mazerin v Council

Οι κυρώσεις ανεστάλησαν επειδή το Συμβούλιο χρησιμοποίησε παρωχημένα στοιχεία, τα οποία δεν μπορούσαν να δικαιολογήσουν το κριτήριο της καταχώρισης.

Ο ρόλος των επαγγελματιών στην εφαρμογή κυρώσεων

- ✓ Εφαρμογή κατάλληλων πολιτικών για συμμόρφωση με τα περιοριστικά μέτρα συμπεριλαμβανομένης της διενέργειας συνεχών και κατάλληλων ελέγχων των καταλόγων/λιστών κυρώσεων, προτού προβαίνοντας σε ενέργειες που εμπίπτουν στα καθήκοντά τους ως πάροχοι διοικητικών υπηρεσιών ή ως νομικοί σύμβουλοι.
- ✓ Απαγόρευση στις υπόχρεες οντότητες (δηλ. νομικοί οίκοι/αυτοτελώς εργαζομένων δικηγόρων/πάροχοι υπηρεσιών να δραστηριοποιούνται ή να ενεργούν για λογαριασμό ατόμων ή νομικών οντοτήτων που υπόκεινται σε κυρώσεις και αναγκαιότητα ελέγχου πελατών στους καταλόγους οικονομικών κυρώσεων πριν από την προσφορά υπηρεσιών ή εκτέλεση συναλλαγών για πελάτες.
- ✓ Οι δικηγόροι εν γένει, ως επάγγελμα υψηλού ρίσκου, δύνανται να χαρακτηριστούν ως «professional enablers» κακόβουλων και/ή καταχρηστικών ενεργειών φυσικού και/ή νομικού προσώπου που περιλαμβάνεται στη λίστα κυρώσεων και/ή υπόκειται σε δέσμευση περιουσιακών στοιχείων, που αποσκοπούν στην αποφυγή των κυρώσεων, με όλους τους κινδύνους που ελλοχεύουν και απορρέουν από αυτό, τόσο για τους ίδιους τους δικηγόρους όσο και για τον ευρύτερο τομέα των υπηρεσιών, αλλά και τη χώρα γενικότερα.

Professional Enablers - Νομικό Καθεστώς

- Ο περί της Παρεμπόδισης και Καταπολέμησης της Νομιμοποίησης Εσόδων από Παράνομες Δραστηριότητες Νόμος του 2007 (Ν. 188(Ι)/2007) ως τροποποιείται από καιρό σε καιρό

Άρθρο 4 (1)

Κάθε πρόσωπο το οποίο ενώ (α) γνωρίζει ή (β) όφειλε να γνωρίζει ότι οποιασδήποτε μορφής περιουσία αποτελεί έσοδο από παράνομες δραστηριότητες, προβαίνει σε οποιασδήποτε από τις πιο κάτω ενέργειες [.....] διαπράττει αδίκημα τιμωρούμενο με φυλάκιση δεκατεσσάρων ετών ή με χρηματική ποινή μέχρι πεντακόσιες χιλιάδες ευρώ (500.000) ή και με τις δύο αυτές ποινές στην περίπτωση (α) πιο πάνω, και με φυλάκιση πέντε ετών ή με χρηματική ποινή μέχρι πενήντα χιλιάδες ευρώ (50.000) ή και με τις δύο αυτές ποινές στην περίπτωση (β) πιο πάνω.

- Ο περί Εφαρμογής των Διατάξεων των Ψηφισμάτων ή Αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (Κυρώσεις) και των Αποφάσεων και Κανονισμών του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Περιοριστικά Μέτρα) Νόμος του 2016 (Ν. 58(Ι)/2016)

Άρθρο 4: Παραβάσεις

4. (1) Οποιοδήποτε πρόσωπο παραβαίνει οποιαδήποτε από τις διατάξεις των Ψηφισμάτων ή Αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας (Κυρώσεις) ή/και των Αποφάσεων και Κανονισμών του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Περιοριστικά Μέτρα), είναι ένοχο αδικήματος και υπό την επιφύλαξη οποιασδήποτε άλλης διατάξεως νόμου που προβλέπει μεγαλύτερη ποινή, σε περίπτωση καταδίκης του υπόκειται-

(α) εάν είναι φυσικό πρόσωπο, σε ποινή φυλάκισης που δεν υπερβαίνει τα δύο (2) έτη ή σε χρηματική ποινή που δεν υπερβαίνει τις εκατόν χιλιάδες ευρώ (€100.000) ή και στις δύο αυτές ποινές,

(β) εάν είναι νομικό πρόσωπο, σε χρηματική ποινή που δεν υπερβαίνει τις τριακόσιες χιλιάδες ευρώ (€300.000).

(2) Ποινική δίωξη οποιουδήποτε προσώπου κατά παράβαση του παρόντος Άρθρου ασκείται μόνο με έγκριση του Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας.

Το νέο πακέτο της Ε.Ε. για το ξέπλυμα χρήματος

Νέα δέσμη μέτρων της Ε.Ε. για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, η οποία απορρέει από τις οδηγίες για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες που εφαρμόστηκαν στην Ε.Ε. τα τελευταία 20 χρόνια, περιλαμβάνει τον νέο Κανονισμό για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες (AMLR - «νιαίο εγχειρίδιο κανόνων της ΕΕ»), την αναθεώρηση της οδηγίας για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες (AMLD6), καθώς και τη σύσταση μιας πανευρωπαϊκής αρχής, γνωστής ως AMLA (Αρχή για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες). Η νέα δέσμη μέτρων εγκρίθηκε στις 30 Μαΐου 2024.

Αναμφισβήτητα, η πιο σημαντική αλλαγή είναι η εισαγωγή ενός Κανονισμού που θα εφαρμόζεται άμεσα σε όλα τα κράτη μέλη χωρίς την ανάγκη θέσπισης στην εθνική νομοθεσία. Αυτό σημαίνει ότι οι περισσότερες διατάξεις του εθνικού νόμου περί νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες θα αντικατασταθούν από τον κανονισμό και θα εναρμονίσει εξαντλητικά τους κανόνες για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες σε ολόκληρη την Ε.Ε.

Η νέα Οδηγία για το νόμο περί νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες επικεντρώνεται στις αρμοδιότητες των μονάδων χρηματοοικονομικών πληροφοριών (π.χ. ΜΟΚΑΣ στην Κύπρο) και στη βελτίωση της συνεργασίας μεταξύ των ρυθμιστικών αρχών των κρατών μελών και πρέπει να θεσπιστεί στο εθνικό δίκαιο.

Όσον αφορά την εφαρμογή του νέου πακέτου, ο Κανονισμός θα εφαρμοστεί από τα μέσα του 2027 και η Οδηγία πρέπει επίσης να μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο μέχρι τα μέσα του 2027.

Γ. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Γ.1 Παρουσίαση του βιβλίου της Επίκουρης Καθηγήτριας του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick Μαρίας Στυλιανίδου *Κώδικας Δεοντολογίας για τη φορολογία των επιχειρήσεων - Η προσέγγιση του ευρωπαϊκού ήπιου δικαίου για την άμεση φορολογία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023 που πραγματοποιήθηκε στις 9 Απριλίου 2024 στην αίθουσα εκδηλώσεων του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών

Αντιφώνηση

Μαρία Στυλιανίδου, Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick

Η ενασχόληση μου τα τελευταία χρόνια με τις σύγχρονες μορφές διακυβέρνησης με οδήγησε στον προβληματισμό τι γίνεται με την άμεση φορολογία στην ΕΕ και ειδικότερα με την αντιμετώπιση του επιζήμιου φορολογικού ανταγωνισμού. Το πρόβλημα είναι γνωστό: Οι αρχές της εθνικής φορολογικής κυριαρχίας και της επικουρικότητας συνιστούν εμπόδια στην εναρμόνιση των άμεσων φόρων.

Δύο έτη έρευνας με οδήγησαν στον Κώδικα Δεοντολογίας για τη φορολογία των επιχειρήσεων. Θεώρησα ότι ο Κώδικας, ως η προσέγγιση του ευρωπαϊκού ήπιου δικαίου για την άμεση φορολογία, παρουσίαζε ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον, για τους εξής λόγους:

Ο Κώδικας εντάσσεται στην ισχυρή τάση της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης προς την υποκατάσταση των συμβατικών «σκληρών» μορφών δημόσιας δράσης που είναι νομικά δεσμευτικές με πιο «ήπιες» μορφές, οι οποίες βασίζονται στην πειθώ.

Αν και στερείται νομικής δεσμευτικότητας, ο Κώδικας Δεοντολογίας αποτελεί κείμενο με μεγάλη πολιτική σημασία,²⁵¹ καθώς εκφράζει την πολιτική δέσμευση των κρατών μελών να συντονίσουν τις προσπάθειές τους, προβαίνοντας στις αναγκαίες τροποποιήσεις της νομοθεσίας τους, για να καταπολεμήσουν τον επιζήμιου φορολογικό ανταγωνισμό που παράγεται από την πρόβλεψη προνομιακών καθεστώτων για την προσέλκυση αλλοδαπών επιχειρήσεων.

Ο Κώδικας Δεοντολογίας αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ευρωπαϊκής φορολογικής πολιτικής, αποτελώντας μέρος του κοινοτικού κερτημένου που επιβάλλεται στα κράτη που επιθυμούν να ενταχθούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Έτσι, η έγκριση του Κώδικα από τα κράτη μέλη σηματοδότησε μια σημαντική ημέρα στην ΕΕ σε σχέση με την ισχύουσα φορολογική νομοθεσία της. Με αυτόν τον νέο, εναλλακτικό, τρόπο προσέγγισης των φορολογικών θεμάτων καταδείχθηκε ότι η

²⁵¹ Ph. Cattoir, A History of the Tax Package. Principles and Issues Underlying a Community Approach. Taxation papers #10, European Commission, 2006, σελ.4.

εναρμόνιση στον φορολογικό τομέα δεν χρειάζεται να είναι η μόνη μέθοδος ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.²⁵²

Ο Κώδικας δεν είναι καινούργιος: με Ψήφισμα του Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών που συνήλθαν στο πλαίσιο του Συμβουλίου της 1-12-1997²⁵³ με το οποίο υιοθετήθηκε ο Κώδικας Δεοντολογίας για τη φορολογία των επιχειρήσεων, συνιστά μια ρεαλιστική προσέγγιση για την άμεση φορολογία στην ΕΕ αναθεωρήθηκε για πρώτη φορά τον Νοέμβριο του 2022.²⁵⁴

Διαφορετικά ευρωπαϊκά όργανα αλλά και τα κράτη μέλη διαδραματίζουν ρόλο στη διαδικασία εντοπισμού των μέτρων που ενδέχεται να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κώδικα, με σκοπό την τροποποίηση ή την κατάργησή τους. Η αποστολή τους καθορίζεται στον ίδιο τον Κώδικα, αν και με ασαφείς όρους, γεγονός που τους αφήνει περιθώριο ελιγμών.

Ο πιο γνωστός τομέας δράσης της Ομάδας αφορά την ψευδονομολογία, δηλ. την αξιολόγηση της συμβατότητας ενός εθνικού προτιμησιακού καθεστώτος με τα κριτήρια του Κώδικα, για τον επιζήμιο φορολογικό ανταγωνισμό. Η ψευδονομολογία της Ομάδας δε συνιστά ούτε επιστημονική ούτε δικαστική ερμηνεία. Δεν είναι πάντα σαφές πώς οι διατάξεις του Κώδικα σχετικά με την αξιολόγηση των προτιμησιακών φορολογικών καθεστώτων πρέπει να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται στην πράξη, ποια ερμηνεία πρέπει να δοθεί σε αυτές τις διατάξεις και πώς αλληλεπιδρούν.

Ο Κώδικας οδήγησε στην εξάλειψη πολλών σημαντικών στοιχείων των εθνικών φορολογικών συστημάτων και σε αξιοσημείωτες αλλαγές στα εθνικά φορολογικά συστήματα. Έμμεσα, αυτό υποδηλώνει ότι ο Κώδικας ήταν ένα σημαντικό ρυθμιστικό μέτρο.²⁵⁵ Δημιούργησε ένα αίσθημα νομικής υποχρέωσης στα προσχωρούντα κράτη, καθώς συνιστά μέρος του κοινοτικού κεκτημένου. Επίσης, επηρέασε τα κράτη μέλη να καταργήσουν ή να τροποποιήσουν φορολογικά μέτρα που θεωρήθηκαν επιβλαβή από την επιλογή της αξιολόγησης των φορολογικών μέτρων βάσει των αρχών των κρατικών ενισχύσεων.

Ως εκ τούτου, η μελέτη φιλοδοξεί να δώσει την αφορμή για περαιτέρω συζήτηση σχετικά με την εισαγωγή πτυχών σκληρού δικαίου στο πλαίσιο ενός ρυθμιστικού

²⁵² B.Guy Peters, "Coordination in the EU". Στο: The Oxford Handbook of the European Union. Επιμ. Erik Jones, Anand Menon, και Stephen Weatherill. Oxford University Press, 2012, σελ. 804.

²⁵³ Βλ. Παράρτημα Ι του Ψηφίσματος του Συμβουλίου της 1^{ης} Δεκεμβρίου 1997, ΕΕ, C/2/1998, σελ. 2-5.

²⁵⁴ Βλ. Παράρτημα Ι του Ψηφίσματος του Συμβουλίου της 8ης Νοεμβρίου 2022, έγγραφο αριθ. 14452/22 FISC 214 ECOFIN 1131.

²⁵⁵ Έτσι επισημαίνει ο Μάτσο στην κριτική του για την κατάργηση του Α.Ν. 89/1967, όταν ο Έλληνας νομοθέτης στην αιτιολογική έκθεση της καταργητικής διάταξης του προαναφερόμενου νομοθετικού πλαισίου αναφέρθηκε στη δεσμευτικότητα της Έκθεσης της Ομάδας: "«Προκαλεί δε έκπληξη το γεγονός ότι ο νομοθέτης προβαίνει στο χαρακτηρισμό «δεσμευτική» για την κρίση μιας απλής Ομάδας Εργασίας στα πλαίσια του Συμβουλίου, η οποία μάλιστα λειτουργεί στα πλαίσια ενός νομικώς μη δεσμευτικού Κώδικα Δεοντολογίας». Βλ. Μάτσο, Κριτική θεώρηση της κατάργησης του ΑΝ 89/1967, ό.π., σελ. 40.

μέτρου που παρουσιάζεται επίσημα ως μέσο ήπιου δικαίου.²⁵⁶ Υποστηρίζεται εδώ ότι τα χαρακτηριστικά σκληρού δικαίου του Κώδικα καθόρισαν την επιτυχία του σχεδίου καταπολέμησης του επιζήμιου φορολογικού ανταγωνισμού και συνέβαλαν στην επιβολή περιορισμών στην εθνική φορολογική κυριαρχία.

²⁵⁶ Αυτή η περιγραφή του Κώδικα Δεοντολογίας δόθηκε από τον Luja. Βλ: R H C Luja, *Assessment and Recovery of Tax Incentives in the EC and WTO: a View on State Aids, Trade Subsidies and Direct Taxation*, (Antwerp, Oxford, New York: Intersentia, 2003), σ. 106.

Γ.2 Παρουσίαση του βιβλίου της Επίκουρης Καθηγήτριας, Προέδρου του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick Βασιλικής Καραγκούνη *Ο ακυρωτικός δικαστικός έλεγχος των διοικητικών πράξεων στην αγγλική, την ελληνική και την κυπριακή έννομη τάξη*, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα ΕΕ, 2024 που πραγματοποιήθηκε στις 16 Μαΐου 2024 στην αίθουσα εκδηλώσεων του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών

Παρουσίαση του βιβλίου

Χρίστος Κληρίδης, Καθηγητής, Αναπληρωτής Κοσμήτορας Σχολής Νομικής και Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Frederick

Όπως αναφέρω και στον πρόλογό μου στο βιβλίο της συναδέλφου Βασιλικής Καραγκούνη, η συγκριτική μελέτη του ακυρωτικού δικαστικού ελέγχου στην Αγγλική, Ελληνική και Κυπριακή Έννομη Τάξη, είναι ίσως η πρώτη συγκριτική μελέτη στον τομέα αυτό και είναι άκρως επιτυχής και βοηθητική σε φοιτητές, δικηγόρους, και δικαστές που ασχολούνται με το Δημόσιο Δίκαιο. Ιδιαίτερα θα έλεγα τους Κυπρίους φοιτητές, δικηγόρους, και δικαστές, οι οποίοι προέρχονται από διάφορα συστήματα δικαίου στα οποία έχουν εκπαιδευθεί λόγω ακριβώς των ιδιαιτεροτήτων της κυπριακής έννομης τάξης, η οποία, σαν κατάλοιπο της αποικιοκρατίας, εφαρμόζει από την ημέρα της ανεξαρτησίας το 1960 και έπειτα, διαφορετικά συστήματα και διαδικασίες δικαίου που αντλούν από το Ηπειρωτικό Ελληνικό, και βεβαίως το Αγγλοσαξωνικό.

Με βάση το Άρθρο 29 του περί Δικαστηρίων Νόμου, 14/60, εφαρμοστέο δίκαιο στην κυπριακή έννομη τάξη είναι το κυπριακό Σύνταγμα με τις δικές του ιδιαιτερότητες, το οποίο βέβαια, μετά την σχετική τροποποίησή του, αποδίδει αυξημένη ισχύ στο ευρωπαϊκό δίκαιο, και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το Κοινό Δίκαιο της Αγγλίας, όπως επίσης και τις αρχές της επιείκειας (equity), τους νόμους της Βουλής των Αντιπροσώπων από το 1960 και έπειτα, και βεβαίως του αποικιακούς νόμους οι οποίοι διατηρήθηκαν σε ισχύ, εκτός κάποιων τροποποιήσεων προσαρμογών ή ενίοτε καταργήσεων, γνωστών σαν Caps.

Μέσα σε αυτό λοιπόν το puzzle υπεισέρχεται και το διοικητικό δίκαιο, το οποίο αντλεί από το Ηπειρωτικό Δίκαιο, το Δίκαιο της Ελλάδος, τα πορίσματα του Συμβουλίου Επικρατείας, την κωδικοποίησή του όσον αφορά το ουσιαστικό δίκαιο με το Νόμο 158(1)/1999, τις εν γένει αρχές του διοικητικού δικαίου, και βεβαίως τη νομολογία Jurisprudence, αρχικά του Ανωτάτου Δικαστηρίου από το 2016, και έπειτα του νέου Διοικητικού Δικαστηρίου, και τώρα του νέου Εφετείου και του νέου Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου Κύπρου.

Ο κύπριος λοιπόν δικηγόρος, καλείται να εφαρμόσει ένα συνοθύλευμα ιδιότυπο *suis generis* διοικητικό δίκαιο, εκπαιδευμένος και απόφοιτος είτε ελληνικών πανεπιστημίων, είτε ευρωπαϊκών, είτε αγγλικών, είτε από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα κυπριακών πανεπιστημίων, τα οποία διδάσκουν μεταξύ άλλων για πρώτη φορά το κυπριακό δίκαιο, συμπεριλαμβανομένου και του διοικητικού κυπριακού δικαίου.

Συνεπώς, οποιαδήποτε μελέτη καλύπτει όλο αυτό το φάσμα του εφαρμοστέου δικαίου στην Κύπρο είναι ασφαλέστατα όχι μόνο χρήσιμη αλλά και αναγκαία.

Έχω γράψει πολλές φορές ότι, το αγγλικό δίκαιο, στον τομέα του δημοσίου δικαίου σε σχέση με το Ηπειρωτικό δίκαιο, ήταν μέχρι την πρόσφατη μεταρρύθμιση στην Αγγλία υποανάπτυκτο ή και ανύπαρκτο.

Όταν σπούδαζα στην Αγγλία την δεκαετία του 1970 Συνταγματικό και Διοικητικό Δίκαιο, οι αρχές του διοικητικού δικαίου ήταν υποτυπώδεις. Με δεδομένο ότι ο δικαστικός έλεγχος της αγγλικής διοίκησης δεν υπαγόταν σε ακυρωτικό εκτεταμένο έλεγχο όπως στην Ηπειρωτική Ευρώπη αλλά περιοριζόταν σε έλεγχο που αφορούσε μόνο δύο ουσιαστικές πτυχές και συγκεκριμένα δικαιοδοτικό έλεγχο οργάνων που ασκούσαν οιονεί δικαστική αρμοδιότητα αλλά ανήκαν στην διοίκηση, ως επίσης και έλεγχο της νομιμότητας των πράξεων τους περιορισμένης έκτασης στις περιπτώσεις μόνο όπου διαπιστώνετο νομικό σφάλμα από το ίδιο το πρακτικό της απόφασης (*error of law on the face of the record*).

Αυτή η κατάσταση πράγματων δεν επέτρεπε ουσιαστικά να ομιλεί κανείς περί της υπάρξεως ουσιαστικού διοικητικού δικαίου στην Αγγλία, ο οποίος πιο πάνω έλεγχος ησκειότο από το Ανώτερο Δικαστήριο της Αγγλίας στο πλαίσιο της έκδοσης προνομιακών ενταλμάτων τύπου *mandamus certiorari* και *prohibition*.

Η εισαγωγή της δικαστικής αναθεώρησης (*Judicial Review*) εισήχθη στην Αγγλία, όχι με ουσιαστικό νόμο ή νομοθεσία αλλά με την τροποποίηση των θεσμών πολιτικής δικονομίας μέσα από τους οποίους απεδόθη ακριβώς αυτή η δικαιοδοσία στο Ανώτερο Δικαστήριο να εκδίδει ακυρωτικά διατάγματα ελέγχοντας μάλιστα πολλές φορές την ουσία της διοικητικής πράξης.

Η επανάσταση αυτή του διοικητικού δικαίου στην Αγγλία, ήταν πραγματικά σημαντικότερη στην εξέλιξη του διοικητικού δικαίου με αποτέλεσμα μάλιστα, όπως έχω γράψει πολλές φορές, το αγγλικό διοικητικό δίκαιο να έχει κάνει άλματα και προχωρήσει πολύ πιο μπροστά και από το Ηπειρωτικό και Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο.

Είναι για αυτό που η συγκριτική μελέτη είναι ανεκτίμητης αξίας, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο, γιατί βοηθά, όχι μόνο στην κατανόηση του υφιστάμενου δικαίου αλλά και στην εν γένει ανέλιξή του.

Στο τέλος της ημέρας η ικανοποίηση του πολίτη για την εφαρμογή το Διοικητικού Δικαίου στην εσωτερική έννομη τάξη σε μια ευνοούμενη πολιτεία που εδράζεται στο κράτος δικαίου, αποτελεί και την τελική βαθμολόγηση του ουσιαστικού διοικητικού δικαίου και των διαδικασιών που ακολουθούνται.

Στην Κύπρο, η εκτίμησή μου είναι ότι, μόνο τα τελευταία χρόνια με την λειτουργία του Διοικητικού Δικαστηρίου οδηγούμαστε σε μία πιο ικανοποιητική κατάσταση πραγμάτων. Η τάση της νομολογίας του Ανωτάτου Δικαστηρίου ήταν εν γένει απορριπτική θα έλεγα και με την εγγενή αδυναμία εφαρμογής των ακυρωτικών αποφάσεων η εμπιστοσύνη του κοινού στην διοίκηση αλλά και στην αποδοτικότητα του διοικητικού δικαίου δεν ήταν ψηλή.

Η συγκριτική μελέτη της αγαπητής Βίκυς, πέραν από την Εισαγωγή, χωρίζεται σε οκτώ κεφάλαια.

Όπως η ίδια αναφέρει στην Εισαγωγή της, η μελέτη δεν είναι εξαντλητική και εστιάζει στα ζητήματα που παρουσιάζουν ουσιαστικό συγκριτικό ενδιαφέρον.

Στο Κεφάλαιο Α, εξετάζεται η καθιέρωση της αίτησης για δικαστική αναθεώρηση στην Αγγλία (*Judicial Review*) της αιτήσεως ακυρώσεων στην Ελλάδα, και της προσφυγής στη Κύπρο, σαν πτυχή του κράτους δικαίου. Παρατίθεται με μεγάλη ενάργεια σύντομα το νομικό πλαίσιο της αίτησης για δικαστική αναθεώρηση στην Αγγλία.

Γίνεται η ιστορική διαδρομή της εξέλιξης του δικαίου, και στη σελίδα 27, διαπιστώνει ότι στην Αγγλία, η βάση της αναθεώρησης δημιουργήθηκε από το δικαστικό σώμα και οι αρχές της δίκαιης διοίκησης αποτέλεσαν περιορισμένο αντικείμενο νομοθέτησης.

«Έτσι η δικαστική αναθεώρηση δεν συνιστά δημιούργημα της κοινοβουλευτικής πρόθεσης, αλλά αποτελεί πτυχή του κράτους δικαίου που συμβαδίζει με την αρχή της υπεροχής του κοινοβουλίου ... Η δικαστική αναθεώρηση επιβάλλεται από την ανάγκη για αποτροπή της κατάχρησης εξουσίας αλλά και για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».

Το ιστορικό βεβαίως στην Ελλάδα είναι διαφορετικό. Υποδεικνύεται η επιρροή του Γαλλικού Διοικητικού Δικαίου και του Γαλλικού ΣτΕ.

Η ανάπτυξη του διοικητικού δικαίου στην Ελλάδα άρχισε κυρίως το 1929 όταν ιδρύθηκε και λειτούργησε στην Ελλάδα το Συμβούλιο της Επικρατείας ΣτΕ κατά το πρότυπο του αντίστοιχου Γαλλικού Ανωτάτου Δικαστηρίου.

Όπως επεξηγεί το ισχύον Ελληνικό Σύνταγμα, άρθρο 95, προβλέπει ολοκληρωμένο σύστημα διοικητικής δικαιοσύνης, στο πλαίσιο του οποίου, κάθε είδους διοικητικές διαφορές, υπάγονται και στη δικαιοδοσία τακτικών ειδικών δικαστηρίων. Στο άρθρο 94 γίνεται διάκριση διοικητικών και ιδιωτικών διαφορών.

Η αίτηση ακυρώσεως κατοχυρώθηκε για πρώτη φορά στο άρθρο 82 του Συντάγματος το 1911.

Στο τελευταίο μέρος του Κεφαλαίου Α, περιγράφεται η ιδιαιτερότητα του νομικού συστήματος της Κύπρου και το ιστορικό και νομικό πλαίσιο της προσφυγής. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται συνεπώς στην δημιουργία του κυπριακού διοικητικού δικαίου και στην συνταγματική κατοχύρωση της προσφυγής δυνάμει του άρθρου 146 του Συντάγματος.

Όπως επισημαίνει στη σελίδα 52 οι διοικητικές αρχές του διοικητικού δικαίου που διαπλάθει η νομολογία, έχουν συμπληρωματικό χαρακτήρα και ισχύουν όταν δεν υπάρχει σχετικός κανόνας ο οποίος έχει θεσπιστεί με πράξη νομοθετικού οργάνου ή οργάνου με κανονιστική εξουσία.

Στο τελευταίο μέρος του Κεφαλαίου Α γίνεται και η συγκριτική αποτίμηση των τριών συστημάτων με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και ιστορική ανέλιξη και καταλήγει στο εξής, σελ. 53:

«Παρά τις διαφορετικές εθνικές εμπειρίες συνάγονται κοινά χαρακτηριστικά και ενιαία ιστορική τάση που διατρέχει την εξέλιξη των εξεταζόμενων νομικών συστημάτων. Μάλιστα, η emphaticή προστασία του ατόμου και των δικαιωμάτων του βρίσκει την καταγωγή της στο αγγλικό κοινό δίκαιο και διαμορφώθηκε ως

εγγύηση και φραγμός απέναντι στη βασιλική εξουσία αποτελώντας την έμπνευση και για την κατοχύρωση του δικαστικού ελέγχου της διοικητικής δράσης... όπως προκύπτει... ο δικαστικός έλεγχος των διοικητικών πράξεων και ιδίως ο ακυρωτικός έλεγχος αυτών συνιστά πτυχή της έννοιας του κράτους δικαίου όπως αυτή έχει καθιερωθεί τόσο στην αγγλική όσο και στην ελληνική αλλά και στην κυπριακή έννομη τάξη. Και στα τρία συστήματα δικαίου, ο έλεγχος αυτός διαφυλάσσει αφ' ενός τη νομιμότητα της δράσης της δημόσιας διοίκησης και αφ' ετέρου την προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων των διοικούμενων».

Στο Κεφάλαιο Β εξετάζονται θέματα που αφορούν τα αρμόδια δικαστήρια. Στην μεν Αγγλία, το Διοικητικό Δικαστήριο, Τμήμα του Ανώτερου Δικαστηρίου High Court King's Bench Division.

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με το άρθρο 95 του Συντάγματος, στο Συμβούλιο της Επικρατείας ΣΤΕ, με ορισμένες κατηγορίες σε τακτικά Διοικητικά Δικαστήρια δυνάμει του νόμου Ν.792/1977 και δυνάμει άλλων ειδικών σχετικών νομοθεσιών.

Στην Κύπρο με βάση το άρθρο 146 του Συντάγματος, όπως τροποποιήθηκε στο Διοικητικό Δικαστήριο, και για θέματα που αφορούν τους πρόσφυγες στο Διοικητικό Δικαστήριο Διεθνούς Προστασίας.

Στην συγκριτική αποτίμηση διαπιστώνεται ότι σε αντίθεση με Κύπρο και Ελλάδα, στην Αγγλία, θεωρείται ότι η διοίκηση δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται με ιδιαίτερο (ευμενέστερο τρόπο) και ως εκ τούτου, υπόκειται στην δικαιοδοσία των κοινών δικαστηρίων. Η σημαντικότερη διαφορά σχετικά με την αρμοδιότητα εκδίκασης ένδικων μέτρων έγκειται στην ύπαρξη ενιαίου συστήματος διοικητικής δικαιοσύνης στην Αγγλία σε αντίθεση με τα διακριτά δικαιοδοτικά συστήματα δικαίου της Ελλάδας και Κύπρου.

Όμως, όπως επισημαίνει η συγγραφέας, η διαφορά αυτή δεν φαίνεται να είναι στην πράξη ιδιαίτερα κρίσιμη. Το σημαντικό είναι ότι, και στα τρία συστήματα, αναδεικνύεται η αναγνώριση της ανάγκης εκδίκασης των διοικητικών διαφορών από την ανεξάρτητη δικαστική εξουσία

Στην Αγγλία περαιτέρω διαπιστώνεται, όπως και στην Κύπρο, σε αντίθεση με την Ελλάδα, ότι η δικαιοδοσία των δικαστηρίων ανατίθεται σε λίγα τον αριθμό δικαστήρια, κάτι το οποίο υποβοηθεί την απονομή της δικαιοσύνης, ενώ στην Ελλάδα, η ύπαρξη δικαιοδοσίας διαφορετικών δικαστηρίων για τα διάφορα είδη ακυρωτικών διαφορών καθιστά δυσχερές αν όχι δαιδαλώδες το γενικότερο σχήμα.

Στο Κεφάλαιο Γ αναπτύσσεται το θέμα των προϋποθέσεων του παραδεκτού στις τρεις έννομες τάξεις.

Η συγγραφέας επισημαίνει και στις τρεις έννομες τάξεις λαμβάνονται υπόψη το έννομο συμφέρον, η προθεσμία, καθώς και η έλλειψη παράλληλης ένδικης ή διοικητικής διαδικασίας.

Στην Αγγλία, προϋπόθεση για δικαστική αναθεώρηση είναι η ικανοποίηση του κριτηρίου του «Επαρκούς Δημόσιου Στοιχείου» όπως αυτό προκύπτει από τους Κανόνες Πολιτικής Δικονομίας Μέρος 54.1 2 (α).

Στην Αγγλία υπάρχει δυνατότητα αναθεώρησης ακόμα και πρωτογενούς νομοθεσίας όπου αυτή είναι αντίθετη με τις πρόνοιες της ΕΣΔΑ οπότε μπορεί να εκδοθεί δήλωση ασυμβατότητας.

Για διοικητικές πράξεις, αποφάσεις ή παραλείψεις το ζήτημα πρέπει να πηγάζει από την άσκηση ή μη άσκηση δημόσιας λειτουργίας. Λαμβάνεται υπόψη αν η πράξη εκδίδεται από δημόσιο όργανο το οποίο συμπεριλαμβάνει και δικαστήρια. Οι αποφάσεις και γενικότερα οι πράξεις οι οποίες είναι προσβλητές δεν αφορούν την άσκηση ιδιωτικών δικαιωμάτων.

Στην Ελλάδα, το νομικό πλαίσιο καθορίζεται στο άρθρο 45, ΠΔ18/1989. Επισημαίνει τις προϋποθέσεις κατά το ελληνικό δίκαιο της εκτελεστής πράξης και η απαγόρευση στις περιπτώσεις όπου προβλέπεται από το Νόμο άλλη προσφυγή. Η αίτηση ακυρώσεως στρέφεται κατά εκτελεστών πράξεων των διοικητικών αρχών και τον νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου όπως εξάλλου προβλέπεται στο άρθρο 95 του Συντάγματος.

Παρομοίως, στο κυπριακό δίκαιο. Το θέμα διέπεται πρωτίστως από το άρθρο 146(1) του Συντάγματος. Μόνο πράξεις στην σφαίρα του δημοσίου δικαίου προσβάλλονται με προσφυγή. Το Διοικητικό Δικαστήριο έχει δικαιοδοσία για έλεγχο της νομιμότητας εκτελεστών πράξεων της διοίκησης.

Σε σχέση με το έννομο συμφέρον, διαπιστώνεται ότι στην Αγγλία, αρκεί να καταδειχθεί «επαρκές ενδιαφέρον». Μία ευρεία έννοια η οποία σύμφωνα με τη νομολογία, η οποία πολλές φορές συνδέεται με την φύση της προσβαλλόμενης πράξης π.χ. όπου προκύπτει πρόδηλη κατάχρηση δημόσιας εξουσίας. Σε κάποιες περιπτώσεις το κριτήριο ερμηνεύεται αυστηρότερα π.χ. όπου προσβάλλεται δικαστική πράξη ή απόφαση αφορά θέματα δημοσίων συμβάσεων.

Σύγκριση γίνεται με το άρθρο 47 του ΠΔ18/1989. Το έννομο συμφέρον συνίσταται στην ωφέλεια ή και βελτίωση της προσωπικής κατάστασης του προσφεύγοντος σε περίπτωση ακύρωσης. Συμπεριλαμβάνεται ηθική και υλική βλάβη όπου υπάρχει ειδική έννομη σχέση με την προσβαλλόμενη πράξη. Το έννομο συμφέρον πρέπει να υφίσταται ακόμα και κατά την συζήτηση της υπόθεσης.

Στην Κύπρο, σύμφωνα με το άρθρο 146, παρ. 2, ο προσφεύγων πρέπει να διαθέτει έννομο συμφέρον δηλαδή η ατομική διοικητική πράξη πρέπει να επηρεάζει άμεσα δικαίωμα ή συμφέρον συγκεκριμένου προσώπου, κάτι το οποίο προϋποθέτει βλάβη υλική ή ηθική, και ειδική έννομη σχέση με την προσβαλλόμενη πράξη. Επισημαίνει ότι από τη νομολογία εφαρμόζεται περιορισμένα η έννοια του ηθικού έννομου συμφέροντος και αυτή πρέπει να διακρίνεται από το ευρύτερο γενικό συμφέρον.

Σε σχέση με τα θέματα προθεσμίας, που εντάσσονται στο Κεφάλαιο προϋποθέσεων του παραδεκτού, στην Αγγλία, σύμφωνα με το Μέρος 54.5 των κανόνων πολιτικής δικονομίας, είναι τρεις μήνες ως επί το πλείστο αλλά μπορεί να είναι και λιγότερη σε ορισμένες περιπτώσεις.

Κατά το ελληνικό δίκαιο με βάση το άρθρο 46, του ΠΔ18/1989 η προθεσμία ορίζεται για την αίτηση ακυρώσεως σε 60 ημέρες με παρατάσεις σε κάποιες περιπτώσεις. Εις δε την Κύπρο καθορίζεται με βάση το άρθρο 146.3, προθεσμία 75 ημερών σαν γενικός κανόνας.

Στην συγκριτική αποτίμηση των προϋποθέσεων του παραδεκτού η συγγραφέας καταλήγει στα εξής συμπεράσματα:

- (1) Οι παραλείψεις προσβάλλονται σε κάθε περίπτωση. Στην Ελλάδα δεν προσβάλλονται με αίτηση ακυρώσεως πράξεις νομοθετικών οργάνων κάτι το οποίο επίσης ισχύει στην Κύπρο.
- (2) Η άσκηση δημόσιας εξουσίας ή λειτουργίας είναι κοινός παρονομαστής και στα τρία συστήματα.
- (3) Στην έννοια του δημοσίου οργάνου στο αγγλικό δίκαιο εντάσσονται και τα δικαστήρια σε αντίθεση με το ελληνικό και κυπριακό δίκαιο.
- (4) Στο αγγλικό δίκαιο, στα είδη των διοικητικών πράξεων ή παραλείψεων περιλαμβάνονται οδηγίες, πολιτικές, στρατηγικές, κατευθύνσεις, συστάσεις, συμβουλές κάτι το οποίο δεν ισχύει στο ελληνικό και κυπριακό δίκαιο.
- (5) Στην Ελλάδα και στην Κύπρο σε έλεγχο υπόκεινται μόνο οι εκτελεστές πράξεις της διοίκησης.
- (6) Στο ελληνικό δίκαιο προσβάλλονται και οι κανονιστικές πράξεις της διοίκησης αλλά όχι στο κυπριακό δίκαιο.
- (7) Στο αγγλικό δίκαιο δεν γίνονται οι διακρίσεις των κυβερνητικών και μη κυβερνητικών κανονιστικών ατομικών εκτελεστών ή μη πράξεων.
- (8) Στο αγγλικό δίκαιο παρέχεται ευρύτερη και εκτενέστερη προστασία στους διοικούμενους, κάτι όμως το οποίο μπορεί να δημιουργεί ανασφάλεια δικαίου.
- (9) Και στα τρία συστήματα προσδιορίζονται και εφαρμόζονται κανόνες ύπαρξης εννόμου συμφέροντος. Στην Αγγλία παρατηρείται να υιοθετείται ευρεία προσέγγιση και μεγαλύτερη ευελιξία σε αντίθεση με το κυπριακό δίκαιο και σε λιγότερο βαθμό με το ελλαδικό.
- (10) Και στα τρία συστήματα υπάρχουν ρητές προθεσμίες με την 'μεγαλύτερη προθεσμία να δίδεται στο αγγλικό δίκαιο των τριών μηνών, πλην όμως στην Αγγλία, υπάρχει το ενδεχόμενο, ακόμα και εμπρόθεσμη αίτηση για δικαστική αναθεώρηση να απορριφθεί αν δεν έδρασε αμέσως ο ενδιαφερόμενος.
- (11) Στην Αγγλία και στην Ελλάδα παράλληλη ένδικη ή ειδική διαδικασία μπορεί να αποκλείσει την δυνατότητα της διοικητικής προστασίας.

Στο Κεφάλαιο Δ, εξετάζεται η θεμελίωση του βασίμου της δικαστικής προσφυγής στην δικαιοσύνη. Και εδώ προκύπτουν πολύ ενδιαφέροντα συγκριτικά στοιχεία τα οποία αγγίζουν βεβαίως και την ουσία του διοικητικού δικαίου στις τρεις νομοθεσίες. Πιο συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από την συγκριτική αποτίμηση του ουσιαστικού διοικητικού δικαίου, υπάρχουν ομοιότητες και διαφορές ως εξής:

- (1) Οι βάσεις της αίτησης για δικαστική αναθεώρηση στην Αγγλία δεν είναι περιοριστικές και βασίζονται στη νομολογία η οποία παραμένει ανοικτή και διευρύνεται από καιρού εις καιρόν. Σε αντίθεση, στην Ελλάδα και Κύπρο, οι λόγοι ακυρώσεως αναφέρονται περιοριστικά σε συνταγματικά και νομοθετικά κείμενα.

- (2) Και στα τρία συστήματα δικαίου, γίνεται διαφοροποίηση μεταξύ των διαδικαστικών και ουσιαστικών βάσεων ακυρωτικού ελέγχου.
- (3) Στην Αγγλία, πράξεις οι οποίες κρίνονται μη εύλογες ή ανορθολογικές, είναι άκυρες, πλην όμως, τα αγγλικά δικαστήρια, εκτός των πιο πάνω περιπτώσεων, απέχουν από τον έλεγχο της ουσιαστικής νομιμότητας. Η νομολογία βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη.
- (4) Διαπιστώνεται ουσιαστική ομοιότητα όσον αφορά στους επιμέρους λόγους με βάση τους οποίους μπορεί να ακυρωθεί μία διοικητική πράξη. Π.χ., το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης, η εφαρμογή των κανόνων της φυσικής δικαιοσύνης, κατάλληλη αιτιολογία με σαφήνεια, αμεροληψία, νόμιμη σύνθεση ή συγκρότηση του διοικητικού οργάνου, πρέπουσα διαβούλευση, οι αρχές της χρηστής διοίκησης, η νόμιμη προσδοκία, η πλάνη περί τα πράγματα, αναρμοδιότητα, το τεκμήριο της νομιμότητας, θέματα άσκησης διακριτικής ευχέρειας.

(5) Στη σελίδα 199 καταλήγει στο εξής:

«Το σημαντικότερο συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί είναι ότι διαπιστώνεται ουσιαστική ομοιότητα στην σύλληψη των λόγων οι οποίοι οδηγούν στην ευδοκίμηση των ένδικων βοηθημάτων. Ιδίως, εφόσον η ακύρωση διοικητικής πράξης σε πολλές περιπτώσεις συνδέεται με την προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων ουσιαστικών αλλά και δικονομικών».

Στα Κεφάλαια Ε, ΙΣΤ και Ζ, η αγαπητή συνάδελφος αναπτύσσει θέματα που αφορούν την συμμετοχή τρίτων στο πλαίσιο της δίκης, στο ακυρωτικό αποτέλεσμα της δικαστικής απόφασης, και στην προσωρινή δικαστική προστασία.

Όπως διαπιστώνει, και στα τρία συστήματα προβλέπεται η δυνατότητα συμμετοχής τρίτων προσώπων στην δικαστική διαδικασία σε ενδιαφερόμενους επί αποδείξει του ενδιαφέροντος τους.

Στην αγγλική έννομη τάξη, το ενδιαφερόμενο μέρος έχει την δυνατότητα ευρύτερης συμμετοχής, εφόσον μπορεί να υποστηρίξει ακόμα και την απόρριψη της αίτησης.

Σε σχέση με το ακυρωτικό αποτέλεσμα, και στα τρία συστήματα δικαίου η ακύρωση θεωρείται σαν το κύριο αποτέλεσμα της απόφασης με την δυνατότητα μερικής ή ολικής ακύρωσης της πράξης. Υπάρχει δυνατότητα και στις τρεις δικαιοδοσίες ακύρωσης αναδρομικά των διοικητικών πράξεων με την δυνατότητα στο αγγλικό δίκαιο να διατάξει την ακύρωση για το μέλλον μόνο. Και στα τρία συστήματα η υπόθεση αναπέμπεται στην διοίκηση για νέα νόμιμη κρίση.

Στο αγγλικό δίκαιο προβλέπονται και άλλα τέσσερα είδη θεραπειών όπως η δήλωση, η απαγορευτική διαταγή ή προστακτική και/ή διαταγή, με την δυνατότητα επίσης να εκδοθεί δήλωση ασυμβατότητας και αποζημιώσεις.

Στα θέματα που αφορούν την προσωρινή δικαστική προστασία, προβλέπεται και στα τρία συστήματα η δυνατότητα παροχής αυτής. Και στις τρεις δικαιοδοσίες το θέμα εναπόκειται στην εκτίμηση του δικαστηρίου με κοινή προϋπόθεση το στοιχείο του κατεπείγοντος και η ύπαρξη ανεπανορθώτου ζημίας ή δυσχερώς επανορθώσιμων συνεπειών. Περαιτέρω, τίθεται θέμα προδήλου βασιμότητας ή εκ πρώτης όψεως παρανομία μέσα σε μία στάθμιση αντιτιθέμενων συμφερόντων.

Τέλος, στο Κεφάλαιο Η, εξετάζονται θέματα που αφορούν την άσκηση έφεσης με την διαπίστωση ότι, και στις τρεις δικαιοδοσίες υπάρχει δυνατότητα έφεσης.

Στον επίλογό της η συγγραφέας επισημάνει αυτό το οποίο καταδεικνύει στην μελέτη της ότι υπάρχουν και ομοιότητες και διαφορές στα τρία συστήματα.

Η σπουδαιότερη όμως διαπίστωση στην οποία προβαίνει είναι η ουσιαστική συγγένεια των εξεταζόμενων νομικών συστημάτων. Όπως καταλήγει, ο πραγματικός λόγος ύπαρξης του θεσμού του ακυρωτικού ελέγχου δεν είναι ιστορικός αλλά στηρίζεται στις κοινωνικές απαιτήσεις που οδηγούν στην ανάγκη δικαστικού ελέγχου.

Η αποστολή των εργαλείων για τον δικαστικό έλεγχο συγκλίνει και έγκειται στην διασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων του πολίτη. Δεν μπορούμε βεβαίως να μιλούμε για καλύτερο ή χειρότερο σύστημα και υπεροχές. Καταλήγει «το συγκριτικό δίκαιο προσφέρει όχι μόνο καλύτερη γνώση άλλων δικαίων, καθώς και του εθνικού αλλά την καλύτερη γνώση του δικαίου εν γένει».

Καταληκτικά θα ήθελα να τελειώσω με τα όσα αναφέρω στον πρόλογό μου στο βιβλίο, και στην αρχή της σημερινής παρουσίασης της εξαιρετικής αυτής μελέτης, δηλαδή με τα εξής:

«Το νέο βιβλίο της συναδέλφου Βασιλικής Καραγκούνη, Επίκουρου Καθηγήτριας στο Τμήμα Νομικής Πανεπιστημίου Frederick, Κύπρος, είναι ανεκτίμητης αξίας. Είναι μοναδικό στο είδος του και εξ όσων γνωρίζω, ουδείς μέχρι σήμερα έχει συγγράψει τέτοιου είδους μελέτη συγκριτικού δικαίου στον τομέα αυτό».

«Η αγαπητή Βασιλική μας παραδίδει μία μελέτη, την οποία δικηγόροι, δικαστές φοιτητές θα κρατούν υπό μάλης και θα την μελετούν για την ανάπτυξη του δικαίου. Το έργο καλύπτει όλο το φάσμα από συγκριτικής σκοπιάς του δικαίου και αποτελεί σταθμό στην βιβλιογραφία».

Αντιφώνηση

Βασιλική Καραγκούνη, Επίκουρη Καθηγήτρια, Πρόεδρος του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick

Κάθε έννομη τάξη αντιμετωπίζει με διαφορετικό τρόπο και ανάλογα με την ιστορική και κοινωνική της εξέλιξη το αίτημα για νομική οργάνωση και περιορισμό της κρατικής εξουσίας, ώστε αυτή να μην παραβιάζει τα δικαιώματα των πολιτών χωρίς να διακινδυνεύει δικαστικές κυρώσεις.²⁵⁷

Ως συνέπεια αυτής της ανάγκης για περιορισμό της κρατικής εξουσίας, καθιερώθηκε στις ευρωπαϊκές χώρες ο δικαστικός έλεγχος της διοικητικής δράσης. Όπως ο έλεγχος αυτός διαμορφώθηκε ιστορικά, οδήγησε στην υιοθέτηση τριών διαφορετικών ένδικων βοηθημάτων στην Αγγλία, στην Ελλάδα και στην Κύπρο: της αίτησης για δικαστική αναθεώρηση (*claim for judicial review*), της αιτήσεως ακυρώσεως και της προσφυγής αντίστοιχα.

Πρόκειται για αιτήσεις παροχής δικαστικής προστασίας, ένδικα βοηθήματα δηλαδή,²⁵⁸ με τα οποία και στις τρεις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις ζητείται, κυρίως, η ακύρωση παράνομης διοικητικής πράξης και η συνακόλουθη εξαφάνισή της από αυτές.²⁵⁹ Η δικαστική ακύρωση διοικητικών πράξεων διασφαλίζει τη νομιμότητα της δράσης της δημόσιας διοίκησης και ταυτόχρονα την προστασία των δικαιωμάτων των διοικουμένων, αποτελώντας εγγύηση του κράτους δικαίου.²⁶⁰

Η συγκριτική μελέτη των τριών ένδικων βοηθημάτων αποδείχθηκε ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα. Το ενδιαφέρον αυτής πηγάζει από την υπαγωγή τους σε διαφορετικά συστήματα δικαστικού ελέγχου της δράσης της δημόσιας διοίκησης, όπως αυτά διαμορφώθηκαν στο πλαίσιο της ιστορικής εξέλιξης κάθε έννομης τάξης.

Αρκετά από τα χαρακτηριστικά του αγγλικού δικαίου,²⁶¹ όπως η μη καθιερωμένη διάκριση σε ιδιωτικό και δημόσιο δίκαιο, καθώς και η έλλειψη γραπτού Συντάγματος, επηρεάζουν το εξετασθέν στο αγγλικό δίκαιο ένδικο βοήθημα και έρχονται σε αντίθεση με τα αντίστοιχα της ελληνικής και κυπριακής έννομης τάξης.

Εξάλλου, παρά τη δημιουργία και ανάπτυξη του κυπριακού διοικητικού δικαίου υπό την επίδραση του ελληνικού, υφίστανται σημεία, στα οποία το τελευταίο διαφοροποιείται από αυτό της Ελλάδας, καθιστώντας ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα τη συγκριτική μελέτη τους. Η εν γένει εξέλιξη του κυπριακού δικαίου, τα «δάνεια» από άλλα δίκαια και η επεξεργασία του συνόλου από τους δικαστές, έχουν καταστήσει το κυπριακό νομικό σύστημα ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα στο δυτικό νομικό κόσμο,

²⁵⁷ Αρ. Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα - α' Ατομικές Ελευθερίες*, Σάκκουλας, 1982, 27.

²⁵⁸ Χ. Χρυσανθάκης, *Εισηγήσεις Διοικητικού Δικονομικού Δικαίου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, 85.

²⁵⁹ Βλ. Χ. Χρυσανθάκης, Το «δεδικασμένο» της ακυρωτικής αποφάσεως του Συμβουλίου της Επικρατείας, *ΙΔΜΕ* 23, Σάκκουλας, 1991.

²⁶⁰ E. Chevalier, Chapter 7, στο: Βλ. C. Backes/M. Eliantonio (Ed.), *Cases, Materials and Text on Judicial Review of Administrative Action*, Hart Publishing, 2018, 581.

²⁶¹ Βλ. και Β. Καραγκούνη, Η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού στο ελληνικό και στο αγγλικό δίκαιο, *Νομική Βιβλιοθήκη*, 2015, 4-7.

έναν «παράδεισο συγκριτικού δικαίου».²⁶² Η δημιουργία και εξέλιξη του κυπριακού διοικητικού δικαίου προσδιορίστηκε από το ηπειρωτικό διοικητικό δίκαιο και ιδίως από αυτό της Ελλάδας, σε αντίθεση με τη διαμόρφωση του ιδιωτικού δικαίου κυρίως με βάση τους κανόνες του κοινοδικαίου. Στην Κύπρο έλαβαν χώρα αλληπάλληλες μεταφυτεύσεις δικαίων και θεσμών από διαφορετικές έννομες τάξεις, καθιστώντας το νομικό σύστημά της, όπως αναφέρεται, ένα «πολύχρωμο πολυδικαιικό μωσαϊκό».²⁶³

Σε σχέση με τα τρία ένδικα βοηθήματα παρατηρήθηκαν ομοιότητες όσον αφορά στη βασική σύλληψη της έννοιας του κράτους δικαίου και, ιδίως, στη δικαστική προστασία κατά της αυθαίρετης διοικητικής δράσης ως συστατικό στοιχείο αυτού, στη σπουδαιότητα των ένδικων βοηθημάτων για την εμπέδωση του κράτους δικαίου, στο διαχωρισμό της διοίκησης από τη δικαιοσύνη και στον κρίσιμο ρόλο που διαδραματίζει η νομολογία στο αγγλικό και στο κυπριακό δίκαιο λόγω της αναγνώρισής της ως πηγής δικαίου, αλλά και στο ελληνικό μέσω της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Η σπουδαιότερη και ουσιαστικότερη ομοιότητα διαπιστώθηκε στη σύλληψη των λόγων που οδηγούν στην ευδοκίμηση των ένδικων βοηθημάτων, ιδίως, εφόσον η ακύρωση διοικητικής πράξης σε πολλές περιπτώσεις συνδέεται με την προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ουσιαστικών, αλλά και δικονομικών. Παρόλο που μπορεί να διαφοροποιούνται ως προς την κατηγοριοποίησή τους και κάποιες λεπτομέρειές τους, παρόμοιες αρχές εφαρμόζονται και στα τρία υπό εξέταση νομικά συστήματα ως λόγοι ακυρώσεως και αφορούν στο δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης, την αιτιολογία των διοικητικών πράξεων, την αναρμοδιότητα και την αμεροληψία των διοικητικών οργάνων, το σκοπό έκδοσης της πράξης, τον έλεγχο ορθολογισμού ή αναλογικότητας, τη νόμιμη προσδοκία και την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, την πλάνη περί τα πράγματα, την αρχή της νομιμότητας, τη χρηστή διοίκηση και τις απαιτήσεις της δικαιοσύνης. Παρόμοια παρίστανται, εξάλλου: το ακυρωτικό αποτέλεσμα των εκδιδόμενων δικαστικών αποφάσεων, η δυνατότητα παρέμβασης τρίτου μέρους στη διαδικασία, οι προϋποθέσεις χορήγησης προσωρινής δικαστικής προστασίας, καθώς και η δυνατότητα άσκησης έφεσης.

Παράλληλα, διαπιστώθηκαν διαφορές στα τρία νομικά συστήματα ως προς τη συνταγματική κατοχύρωση των ένδικων βοηθημάτων στην ελληνική και κυπριακή έννομη τάξη σε σύγκριση με τη νομολογιακή προέλευση του βοηθήματος στην αγγλική έννομη τάξη, το διαχωρισμό του δικαστικού ελέγχου σε ακυρωτικό και ουσίας στο ελληνικό και στο κυπριακό δίκαιο, διαχωρισμός που δεν υφίσταται στο αγγλικό, την κωδικοποίηση των σχετικών διατάξεων στην Ελλάδα, σε αντίθεση με την Αγγλία και την Κύπρο, όπου δεν υπάρχει τέτοια κωδικοποίηση των κανόνων για την εκδίκαση των ένδικων βοηθημάτων. Εξάλλου, στην Αγγλία δεν έχει υιοθετηθεί διακριτό σύστημα διοικητικών δικαστηρίων για τη εκδίκαση αιτήσεων για αναθεώρηση διοικητικών πράξεων, ενώ στην Κύπρο και στην Ελλάδα έχει καθιερωθεί δυαδικό σύστημα δικαιοδοσίας. Κάποιες διαφορές εντοπίστηκαν, επίσης, σε σχέση με τις ειδικότερες προϋποθέσεις του παραδεκτού των ένδικων βοηθημάτων, με την άσκηση παρέμβασης τρίτου μέρους και με τον

²⁶² S.Symeonides, *The mixed legal system of the Republic of Cyprus*, 2003, 78 Tul.L.Rev. 441. Βλ. Χρ.Κληρίδης, *Το Κυπριακό Νομικό Σύστημα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017.

²⁶³ S.Symeonides, *The mixed legal system of the Republic of Cyprus*, 2003, 78 Tul.L.Rev. 442.

παρακολουθηματικό χαρακτήρα της προσωρινής δικαστικής προστασίας στην Ελλάδα και στην Κύπρο.

Ειδικά για την αγγλική έννομη τάξη γίνεται δεκτό ότι δεν υπάρχει συστηματική θεωρητική αποτύπωση των θεμελίων γενικότερα του διοικητικού δικαίου και ότι η κατανόηση των αρχών διοικητικής δράσης είναι υπό συνεχή εξέλιξη. Στην Αγγλία οι προϋποθέσεις της δικαστικής αναθεώρησης διοικητικών πράξεων προκύπτουν κυρίως από τη νομολογία, της οποίας η ανάλυση, όμως, υποδηλώνει τη μη ύπαρξη αποκρυσταλλωμένων αρχών σε διάφορα ζητήματα. Τούτο συμβαίνει, όπως αναλύεται στο βιβλίο, σε σχέση με τις προσβαλλόμενες πράξεις, το έννομο συμφέρον, την προθεσμία, τις βάσεις για δικαστική αναθεώρηση, το ενδιαφερόμενο μέρος και άλλα ζητήματα. Είναι γεγονός ότι η μη ύπαρξη αποκρυσταλλωμένων αρχών στο πλαίσιο του αγγλικού δικαίου μπορεί να αφήνει περιθώρια ερμηνείας και συνακόλουθης ευρύτερης προστασίας των διοικουμένων σε σχέση με τις άλλες δύο έννομες τάξεις. Παράλληλα, όμως, μπορεί να δημιουργεί ανασφάλεια στο μελετητή και κυρίως, στον εφαρμοστή του δικαίου.

Πάντως, η emphaticή προστασία του ατόμου και των δικαιωμάτων του βρίσκει την καταγωγή της στο αγγλικό κοινοδίκαιο και διαμορφώθηκε ως εγγύηση και φραγμός απέναντι στη βασιλική εξουσία, αποτελώντας την έμπνευση για την κατοχύρωση του δικαστικού ελέγχου της διοικητικής δράσης σε άλλες έννομες τάξεις. Πρέπει, όμως, να σημειωθεί η αντιφατικότητα του ρόλου που έχει διαδραματίσει η Αγγλία σε σχέση με τον έλεγχο της κρατικής αυθαιρεσίας - και συνδέεται εν προκειμένω με την εξέλιξη του κυπριακού δικαίου - από τη μία πλευρά δηλαδή ως πρωτοπόρα στην κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά από την άλλη, ως παραβιάζουσα αυτά στο πλαίσιο της αποικιοκρατίας.²⁶⁴

Άλλωστε, σε σχέση με το κυπριακό ένδικο βοήθημα, διαπιστώνεται ότι, παρά την αντιστοιχία του με αυτό της Ελλάδας, εντοπίζονται στοιχεία που διαφοροποιούν την προσφυγή από την αίτηση ακυρώσεως και αφορούν είτε σε ουσιαστικά είτε σε δικονομικά ζητήματα.²⁶⁵ Σε κάποιες περιπτώσεις διαπιστώθηκε ότι παρέχεται ευρύτερη δικαστική προστασία των διοικουμένων στην Κύπρο, όπως για παράδειγμα, με τη μη υποχρεωτική άσκηση ενδικοφανούς προσφυγής ή τη μεγαλύτερη προθεσμία, ενώ σε άλλες ως ευρύτερη μπορεί να χαρακτηριστεί η προστασία που παρέχεται στην Ελλάδα, όπως για παράδειγμα με την ευθεία δικαστική προσβολή των κανονιστικών πράξεων. Άλλωστε, η πληθώρα των διοικητικών δικαστηρίων, καθώς και των προβλεπόμενων ένδικων βοηθημάτων και μέσων στην Ελλάδα μπορεί να δυσχεράνει την προσφυγή των διοικουμένων στη δικαιοσύνη, ενώ στην Κύπρο η κωδικοποίηση των γενικών αρχών φαίνεται να συμβάλει προς το αντίθετο-ευνοϊκό για τους διοικουμένους αποτέλεσμα.

Όπως υποστηρίζεται, πρωταρχικός σκοπός του συγκριτικού δικαίου είναι η γνώση.²⁶⁶ Η σπουδαιότερη διαπίστωση που συνάγεται από τη μελέτη είναι η

²⁶⁴ Β. Καραγκούνη, Ο ακυρωτικός δικαστικός έλεγχος των διοικητικών πράξεων στην αγγλική, την ελληνική και την κυπριακή έννομη τάξη, Σάκκουλας, 2024, σελ. 55.

²⁶⁵ Βλ. και Β.Καραγκούνη, Σημεία διαφοροποίησης του Κυπριακού Διοικητικού Δικαίου από το Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο, Κυπριακή Νομική Επιθεώρηση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2/2021, 195-200.

²⁶⁶ Κ.Zweigert/H.Kötz, An Introduction to Comparative Law, μετάφραση T.Weir, Oxford University Press, 3rd ed., 1998, 15.

ουσιαστική συγγένεια των εξετασθέντων νομικών συστημάτων. Και τούτο μάλιστα, παρά το γεγονός ότι αυτά εξελίχθηκαν ιστορικά ανεξάρτητα. Με τα δεδομένα αυτά, αποδεικνύεται ότι ο πραγματικός λόγος ύπαρξης του θεσμού στις εν λόγω έννομες τάξεις δεν είναι ιστορικός, αλλά στηρίζεται σε αδιαμφισβήτητες κοινωνικές απαιτήσεις που οδηγούν στην ανάγκη δικαστικού ελέγχου των πράξεων και παραλείψεων της διοίκησης. Ως γενικότερο συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί είναι ότι, πάντως, τα ζητήματα που ανακύπτουν κατά τον ακυρωτικό δικαστικό έλεγχο της διοικητικής δράσης, είναι και στα τρία νομικά συστήματα τα ίδια ή παρόμοια. Κάθε έννομη τάξη διαθέτει, βεβαίως, διαφορετικά νομικά εργαλεία για την αντιμετώπισή τους, ωστόσο η αποστολή τους συγκλίνει και έγκειται στη διασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων των διοικουμένων και της δίκαιης διοικητικής δράσης στο πλαίσιο του κράτους δικαίου.²⁶⁷

Επισημαίνεται, τέλος, ότι σε καμία περίπτωση δεν είναι δυνατή ούτε, άλλωστε, θεμιτή η κρίση περί υπεροχής του ενός συστήματος έναντι του άλλου. Και τούτο, διότι κάθε σύστημα εξυπηρετεί διαφορετική έννομη τάξη ανάλογα με τις δικές της ανάγκες και επιδιώξεις και ούτε, εξάλλου, είναι αυτός ο σκοπός της συγκριτικής μελέτης και του συγκριτικού δικαίου. Όπως εύστοχα έχει παρατηρηθεί, η μελέτη του δικαίου αποξηραίνεται αν περιοριστεί σε ένα συγκεκριμένο εδαφικό χώρο και σε ένα συγκεκριμένο χρονικό τμήμα, ενώ αντίθετα, προσφέρει μια πλούσια άποψη περί του δικαίου γενικώς και συγχρόνως ένα μάθημα σχετικότητας και ταπεινότητας, αφού ο ερευνητής-μελετητής συνειδητοποιεί απόλυτα ότι το δικό του δίκαιο δεν είναι το μόνο και πιθανόν δεν είναι το καλύτερο από όλα τα δίκαια. Το συγκριτικό δίκαιο προσφέρει όχι μόνο καλύτερη γνώση άλλων δικαίων και του εθνικού, αλλά την καλύτερη γνώση του δικαίου ενγένηι.²⁶⁸

²⁶⁷ Βλ. Ε.Πρεβεδούρου, Εισαγωγή, σε: ΙΙ.Σύγκριση της αιτήσεως ακυρώσεως με θεσμούς άλλων έννομων τάξεων, σε: Αθ.Ράντος/Ε.Πρεβεδούρου (Επιμ.), Η αίτηση ακυρώσεως, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, 41.

²⁶⁸ G.Kellens, σε: K.Vanderlinden, L'avenir du droit comparé, 46, Ελ.Μουσταΐρα, Συγκριτικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, 1, 29.